

KANGASALA

Kuhmalahden rantaosayleiskaavan ja kirkonkylän
sekä Pohjan kyläyleiskaavojen
kulttuuriympäristöselvitys 2016

OSA 2

RAKENNETUN KULTTUURIYMPÄRISTÖN INVENTOINTI

MIIA HINNERICHSEN • PIRKANMAAN MAAKUNTAMUSEO

Kangasala
Kuhmalahden rantaosayleiskaavan ja
kirkonkylän sekä Pohjan kyläosayleiskaavojen
kulttuuriympäristöselvitys
2016

Osa 2
Rakennetun ympäristön inventointi

Miia Hinnerichsen

Kansi: Entisen apteekin sisäänkäynti Kuhmalahden Vehkapuntarin kylällä.
Takakansi: Selvitysalueet kartalla. Kartta: Maanmittauslaitos, taustakartta.
Kannen suunnittelu: Tuija Rikala, Museokeskus Vapriikki.

Kangasala
Kuhmalahden rantaosayleiskaavan ja kirkonkylän sekä Pohjan kyläosayleiskaavojen
kulttuuriympäristöselvitys 2016

Osa 2
Rakennetun ympäristön inventointi
Miia Hinnerichsen

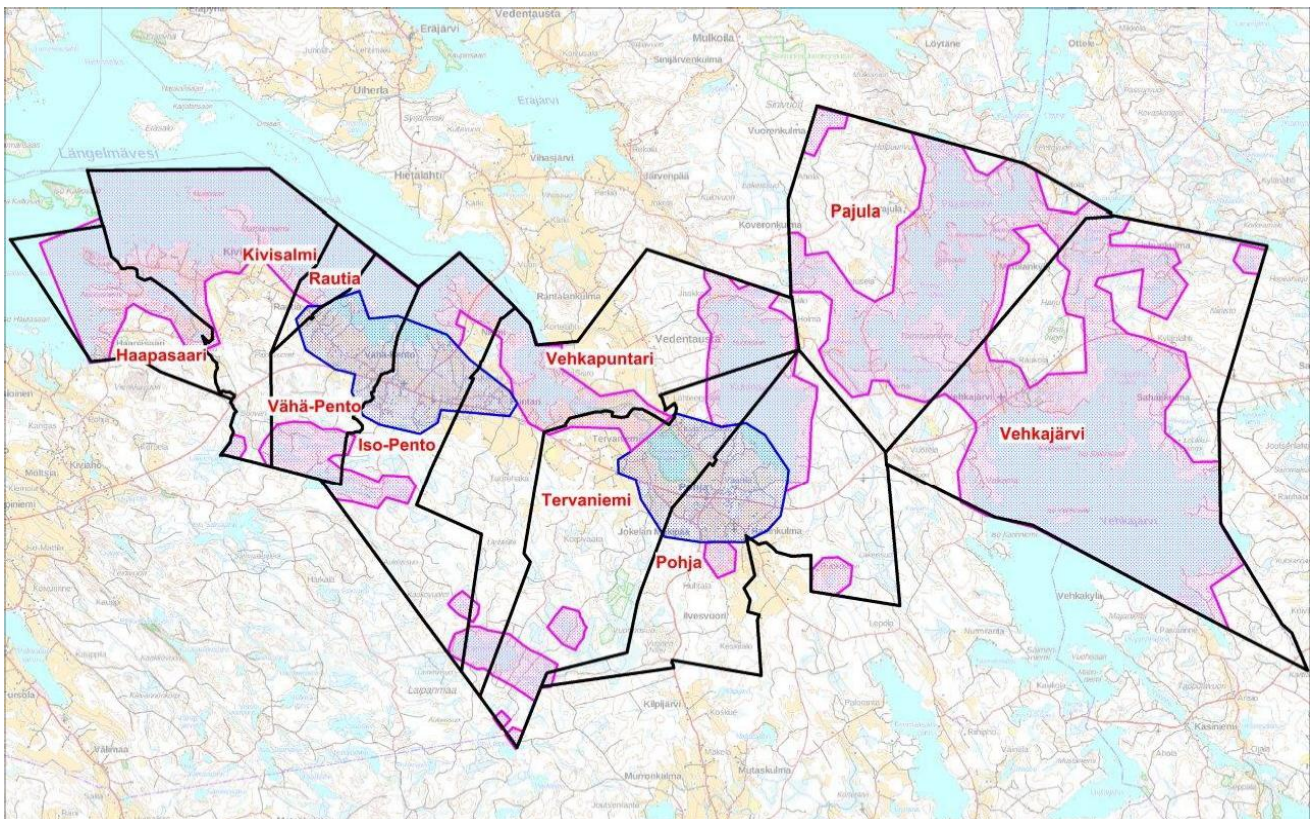
Sisällys

Johdanto	1
Selvityksen tarkoitus, tilaaja ja tekijät	1
Rakennetun ympäristön inventoinnin toteutus ja syntyneet aineistot	2
Kuhmalahti	5
Kylät ja arvoalueet	7
Kartta: Inventoidut rakennetun ympäristön arvoalueet	8
Luettelo: Arvoalueet ja niillä huomioidut kohteet/pihapiirit	82
Kuhmalahden rakennettu ympäristö	86
Aiemmat selvitykset	86
Rakennetun ympäristön arvot	86
Pihapiirit ja vaikutusalueet	87
Rakennustyytit	89
Inventoidut rakennetun ympäristön kohteet	93
Kartta: Inventoidut rakennetun ympäristön kohteet	94
Luettelo: Inventoidut rakennetun ympäristön kohteet	96
Yhteenveto ja toimenpidesuositukset	98
Kartta: Kulttuurihistorialliset arvot	100
Lähteet	102
Liitteet	
Liite 1. Inventoidut kohteet/pihapiirit, inventointikortit	

1 Johdanto

Selvityksen tarkoitus, tilaaja ja tekijät

Kangasalan kunta on tilannut Pirkanmaan maakuntamuseolta entisen Kuhmalahden kunnan alueen rantaosayleiskaavan sekä kirkonkylän ja Pohjan kyläosayleiskaava-alueiden kulttuuriympäristöselvityksen. Selvitysalueet noudattavat osayleiskaavoitettavia alueita. Ne on esitetty alla olevalla kartalla.

Nykyisin Kangasalaan kuuluva entinen Kuhmalahden kunta muodostuu kymmenestä rekisterikylästä, joiden alueille selvitysalue jakautuu. Karttaan on merkitty maarekisterikyliä nimet ja rajat sekä selvitysalueet. Sinisellä on rajattu kirkonkylän ja Pohjan kyläosayleiskaavojen alueet ja violetilla rantaosayleiskaavan alueet. Pohjakartta: Maanmittauslaitos, peruskartta.

Selvityksen tuloksena on tiedot alueiden muinaisjäännöksistä ja muista kulttuuriperintökohteista sekä rakennetun ympäristön piirteistä ja kulttuurihistoriallisista arvoista, jotta ne voidaan huomioida tekeillä olevissa osayleiskaavoissa. Selvitys muodostuu kahdesta osasta: osa 1 arkeologinen inventointi ja osa 2 rakennetun ympäristön inventointi.

Inventointityön on arkeologian osalta tehnyt Ulla Moilanen ja rakennetun ympäristön osalta Miia Hinnerichsen. Selvitystyön ohjaajina Pirkanmaan maakuntamuseolla ovat toimineet arkeologi Kreetta Lesell ja rakennustutkija Hannele Kuitunen.

Rakennetun ympäristön inventoinnin toteutus ja syntyneet aineistot

Rakennetun ympäristön inventointi toteutettiin touko-marraskuussa 2016. Inventointityöhön kuuluivat esiselvitykset, maastokäynnit alueella, aineiston analysointi, tallennus sekä raportointi.

Maastokäynneillä inventointialueen nykytila dokumentoitiin sekä sanallisessa että kuvallisessa muodossa. Maastotöissä myös arvioitiin pihapiirien säilyneisyyttä, rakennushistoriallisia arvoja ja maisemallista merkitystä. Yhteensä tarkastettiin noin 380 pihapiiriä. Alueen laajuudesta ja kohteiden suuresta määrästä johtuen tarkemmin tutkittaviksi valittiin vain merkittäviksi tai erittäin merkittäviksi arvioidut kohteet, jollaisia ovat:

- Viimeistään 1600-luvulla syntyneet kantatalot
- Hyvin säilyneet, viimeistään 1900-luvun alussa perustetut kantataloista jaetut osatalot, torpat, mäkituvat ja itsellisen mökit
- Maisemallisesti erittäin merkittävät ja hyvin säilyneet 1920-1950-luvulla syntyneet uudistilat ja muut pihapiirit
- Talous-, sosiaali-, sivistys-, hallinto- tai kirkkohistoriallisesti merkittävät kohteet, kuten kirkot, koulut, kaupat, seurantalot, kunnantalo

Yleiskaavatason selvitykselle tyypillisesti inventoinnin painopiste oli erilaisten alueiden tunnistamisessa. Selvitysalueelta rajattiin säilyneitä aluekokonaisuuksia, jossa useat kohteet yhdessä maiseman kanssa muodostavat historiallisesti kertovia arvoaluekokonaisuuksia. Arvoalueilla sijaitsevia pihapiirejä ei ole inventoitu erillisinä kohteina historiallisesti merkittävimpiä kantataloja tai osataloja lukuun ottamatta.

Tutkimusalueen maisemat, arvoalueet, pihapiirit ja rakennukset valokuvattiin sekä tehtiin muistiinpanot muun muassa maiseman ja rakennusten piirteistä sekä rakennusmateriaaleista. Yhteensä alueelta inventoitiin 67 kohdetta/pihapiiriä ja 12 arvoaluekokonaisuutta. Arvoaluekokonaisuuksien osana huomioitiin 93 arvoalueella sijaitsevaa pihapiiriä.

Inventoidut kohteet/pihapiirit	67
Inventoidut arvoalueet	12
Inventoiduilla arvoalueilla huomioitujen kohteiden/pihapiirien	93
Yhteensä	172

Entisen Kuhmalahden kunnan alue jakautuu kymmeneen maarekisterikylään, jotka ovat lännestä itään lueteltuna Haapasaari, Kivisalmi, Rautia, Vähä-Pento, Iso-Pento, Vehkapuntari (Puntari), Tervaniemi, Pohja, Pajula ja Vehkäjärvi. Rekisterikylä on kameraalinen käsite, joka tarkoittaa kylää hallinnollisena yksikkönä, sellaisena kuin kylän alue on merkitty maarekisteriin. Rekisterikylään kuuluvat ne talot, jotka ennen isojakoa muodostivat oman sarkajakopiirinsä. Kylät muodostivat ennen kunnallishallinnon kehitystä maaseudun hallinnollisen perusrungon. Vaikka kylien rajat pääsääntöisesti eivät enää hahmotu maastossa, eikä niillä ole hallinnollista merkitystä, noudatetaan tässä selvityksessä vanhaa rekisterikylien jakoa ja selvitysalue käydään läpi kylittäin lännestä itään. Laajasta selvitysalueesta muodostuu näin helpommin hallittavia osakokonaisuuksia, joilla jokaisella on hieman toisistaan poikkeava historia.

Selvityksen lähdemateriaalina käytettiin maastokäyntihavaintojen lisäksi mm. paikallishistoriateoksia, aiempia selvityksiä, kartta- ja ilmakuva-aineistoja sekä kirjallisuutta. Alueen nykytilaa, historiatietoja, karttoja ja muita lähteaineistoja vertaamalla luotiin kokonaiskuva alueella tapahtuneista muutoksista, säilyneisyydestä ja kulttuurihistoriallisista ominaispiirteistä.

Aikomuksena oli myös rajata kartoille selvitysalueilla sijaitsevat aiemmissa selvityksissä tunnistetut perinnebiotooppialueet. Tästä oli kuitenkin luovuttava, sillä inventoinnit osoittautuivat vanhentuneiksi. Perinnebiotooppien osalta saadaan toivottavasti lisätietoa kaava-alueiden luontoselvityksestä.

Rakennetun ympäristön inventoinnin tulokset koottiin yhteenvertaamiseksi, joka sisältää raporttitekstin, kartta- ja kuvaliitteitä sekä alue- ja kohdekohtaiset inventointitiedot. Inventoinnin yhteenvedon on sisällytetty liitekartta, jolle

on koottu sekä arkeologisen inventoinnin että rakennetun ympäristön inventoinnin tulokset yhdelle kulttuurihistorialliset arvot yhteen kokoavalle tiivistelmäkartalle.

Aineistot on tallennettu maakuntamuseon Siiri-tietojärjestelmään, johon tilaaja voi pyynnöstä saada selausoikeudet. Siiri on museon tietopankki, jonne tallennetaan valokuvia sekä tietoa esineistä ja maakunnan kulttuuriympäristöstä. Siiriin tallennetut tiedot ja tutkimusraportti ovat selattavissa myös Siirin julkisessa versiossa internetissä <http://siiri.tampere.fi/> lukuun ottamatta henkilötietoja ja muita yksityisyyden suojan piirissä olevia aineistoja. Siiriä voidaan hyödyntää mm. kaavan aineistojen esillepanossa. Aineistot myös päivittyvät ja täydentyvät tietokantaan, kun kohteisiin myöhemmin Pirkanmaan maakuntamuseon toimesta tehdään tarkastuskäyntejä.

Inventoitujen rakennetun ympäristön kohteiden sijaintipisteet, arvoalueiden rajaukset sekä kohteiden ja alueiden ydintiedot näkyvät myös Maanmittauslaitoksen Paikkatietoikkunassa <http://www.paikkatietoikkuna.fi/> (Karttaikkuna - Karttatasot - Tiedontuottaja - Tampereen kaupunki - Pirkanmaan rakennetun ympäristön kohteet tai Pirkanmaan kulttuuriympäristöalueet).

Selvityksen valmistuessa marraskuussa 2016 tilaajalle on toimitettu selvitysaineisto, joka käsittää kierreselkäisen loppuraportin karttaliitteineen sekä Siiri-tietokannasta tulostetut alue- ja kohdekohtaiset inventointitiedot. Lisäksi on toimitettu vastaavat aineistot sähköisenä pdf -muodossa sekä kenttätöiden yhteydessä otetut digitaalivalokuvat jpg -tiedostoina, kohteiden ja alueiden karttaotteet jpg-kuvina ja paikkatietoaineistot MapInfo -tiedostoina. Paikkatietoaineistot on esitelty tarkemmin seuraavan sivun taulukossa.

Rakennettua ympäristöä koskevan selvityksen kenttätövalokuvien, ja siis myös tämän raportin kuvien, kuvaaja on Miia Hinnerichsen ja kuvien oikeudet omistaa Tampereen museot/Pirkanmaan maakuntamuseo. Raportin kuvituksena käytettyjen muiden kuvien ja karttojen oikeudet on mainittu kuvateksteissä. Yhteenvetoraportin sekä kaikkien inventoinnin liiteaineistojen julkaisu-oikeudet ovat Pirkanmaan maakuntamuseolla. Tilaaja voi käyttää aineistoja veloituksetta asemakaavoituksessa ja muissa aluetta koskevissa ei-kaupallisissa hankkeissaan. Tilaaja vastaa saamansa aineiston jatkokopioinnista.

Paikkatietoaineistot (MapInfo)

Tason nimi (.tab)	Sisältö	Kuvaus
inv-alueet-kaava-alueet	inventoidut alueet, osayleiskaavoitettavat alueet	alueet, kyläosayleiskaavat sininen rasteri , rantaosayleiskaava violetti rasteri
inv-arvoalueet	inventoinnissa rajatut, kulttuurihistoriallisesti ja/maisemallisesti arvokkaiksi todetut arvoalueet	alueet, vihreä rasteri
inv-arvoalueiden-numerot	inventoinnissa rajattujen arvoalueiden numerot	teksti, A1-A12
arvoalueilla-huomiodut-kohteet	inventoinnissa rajatuilla arvoalueilla sijaitsevat alueeseen olennaisina joko kulttuurihistoriallisten ja/tai maisemallisten arvojen vuoksi kuuluvat kohteet/pihapiirit	kohdepisteet, oranssi
arvoalueilla-kohteet-tunnisteet	inventoinnissa rajatuilla arvoalueilla sijaitsevat alueeseen olennaisina joko kulttuurihistoriallisten ja/tai maisemallisten arvojen vuoksi kuuluvien kohteiden/pihapiirien tunnisteet	teksti, ABC
inv-kohteet	inventoinnissa kulttuurihistoriallisesti ja/tai maisemallisesti arvokkaiksi todetut inventoidut kohteet/pihapiirit	kohdepisteet, sininen
inv-numerot	inventoitujen kohteiden/pihapiirien inventointinumerot (numeroitu kylittäin kohteen nimen mukaan aakkosjärjestyksessä)	numerot, 1-67
inv-kohteiden-nimet	inventoitujen kohteiden/pihapiirien nimet	teksti
inv-kohteet-rakennusnumerot	inventoitujen kohteiden/pihapiirien kulttuurihistoriallisesti arvokkaiksi todettujen rakennusten numerointi	numerot
inv-kohteet-vaikutusalueet	inventoitujen kohteiden/pihapiirien vaikutusalueet	alueet, punainen rasteri
säilyneet-tielinjat	1855 ja/tai 1899 kartoille merkityt säilyneet tielinjat	viiva, punainen
kuhmalahden-kyläraajat	Kuhmalahden maarekisterikylärajat	viiva, musta
kuhmalahden-kylänimet	Kuhmalahden maarekisterikyläjen nimet	teksti
tarkastetut-kohteet	Inventoinnissa tarkastetut, inventoinnin ulkopuolelle jätetyt maisemallisilta tai kulttuurihistoriallisilta arvoiltaan vaatimattomat kohteet	kohdepisteet, turkoosi
mj-kohteet	Arkeologisessa inventoinnissa löydetty uudet tai tarkastetut aiemmin löydetty kiinteät muinaisjäännökset, löytöpaikat ja muut kulttuuriympäristökohteet	kohdepisteet muinaisjäännökset: punainen , löytöpaikat: oranssi , muut kulttuuriympäristökohteet: violetti
mj-kohteiden_numerot	Arkeologisten kohteiden kohdenumerot	numerot, 1-41

Kuhmalahti

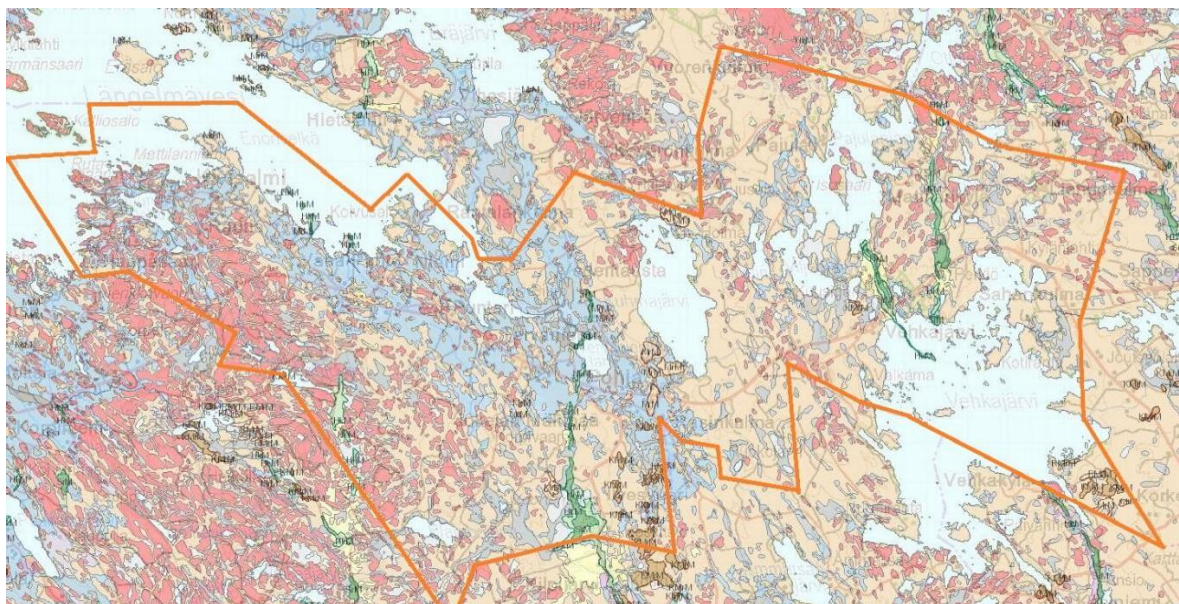
Entinen Kuhmalahden kunta sijaitsee Pirkanmaan kaakkoisosassa, noin 50 kilometriä Tampereelta itään. Kuhmalahti kuului alkujaan Kangasalaan, jonka kappeliseurakunnaksi se muodostettiin 1640-luvulla. Vuonna 1896 se siirrettiin Sahalahden kappeliseurakunnaksi, josta se itsenäistyi 1910. Kunnallinen itsehallinto kulki hieman eri polkuja, sillä itsenäinen kunta Kuhmalahti oli jo vuodesta 1869 alkaen. Vuonna 2011 Kuhmalahti liitettiin kuntaliitoksessa Kangasalan kuntaan ja seurakuntaan. Naapurikuntia ovat Kuhmoinen, Orivesi, Padasjoki ja Pälkäne.

Entisen Kuhmalahden kunnan alue on muodoltaan pitkänomainen, pituussuunnassa noin 30 kilometriä ja leveimmillään noin 13 kilometriä. Alueen pinta-ala on noin 221 neliökilometriä, josta 52 neliökilometriä on vesistöjä. Kuhmalahti on Pirkanmaan järvirikkaimpia alueita. Vesistöistä suurin on Längelmäveden Enonselkä. Muista järvistä suurimpia ovat Vehkajärvi, Kuhmajärvi ja Pajulanjärvi. Pikkujärviä on melko vähän ja ne sijoittuvat pääosin lounais- ja eteläosiin entisen Sahalahden rajan tuntumaan sekä koilliskulmalle.

Kuhmalahden luontoa leimaavat kaksi toisistaan poikkeavaa maisematyyppiä. Saviperäinen, noin 1-2 kilometriä leveä viljelty ja alava rantamaa kiertää Längelmäveden rantoja ja ulottuu kiilana alueen länsipäästä aina Pohjan kylälle saakka. Muut alueet ovat harvemmin asuttuja, pääosin karuja, kallioisia ja soisia metsäalueita. Huomattava osa alueesta, noin 80 %, on metsää. Metsäisimpiä ja harvimmin asuttuja osia ovat Vehkajärven ja Pajulan kylät, joissa metsätaloudella on ollut huomattava merkitys maaston kivisyyden vaikeuttaessa peltojen raivausta ja laajamittaisemman karjatalouden harjoittamista.

Kuhmalahdella on myös muutamia harjuselänteitä. Merkittävin näistä on Vehkajärven keskustan tuntumassa. Pohjois-eteläsuuntainen harju alkaa Pajulanjärven eteläpuolelta, jatkuu kirkonmäelle ja kurottuu edelleen pitkänä ja kapeana saarena kauas Vehkajärveen.

Kuhmalahden itäosa on Kokemäenjoen vesistön ja Päijänteen välistä vedenjakaja-aluetta. Kahden suuren vesistömullistuksen, Iharin uoman puhkeamisen 1604 ja rakenteilla olleen Kaivannon kanavan sulun rikkoutumisen 1830, seurauksena Längelmäveden pintaa laski yhteensä jopa noin kuusi metriä. Pääosin maa- ja karjataloudesta elantonsa saaneet kuhmalahtelaiset maanviljelijät saivat tapahtumien seurauksena käyttöönsä runsaasti lisää viljelysmaita, rantaniittyjä ja laitumia.

Entisen Kuhmalahden kunnan maaperä on järvien rannoilta maanviljelykseen hyvin soveltuvaa savimaata (siniharmaa). Metsäiset alueet ovat huonosti viljelyyn soveltuvaa kivistä sora ja hiekkamoreenia (vaaleanpunainen ja beige). Pieniä harjumuodostelmia on muutamia (vihreä). Lähde: Maanmittauslaitos, Paikkatietoikkuna ja Geologianlaitos.

Kaikki yhdeksän Kuhmalahden henkikirjakylää, Haapasaari, Kivisalmi, Vähä Pento, Iso Pento, Vehkapuntari, Tervaniemi, Pohja, Pajula ja Vehkajärvi, esiintyvät vanhimmissa säilyneissä kirjallisissa lähteissä, 1500-luvun lopun maakirjoissa. Kylät ovat siis kaikki muodostuneet viimeistään keskiajalla. Kymmenes maarekisterikylä Rautia on kuulunut 1900-luvun alkupuolelle asti naapurikuntaan Sahalahteen. Rautian kolmiomaisella maakaistalla ei ole ollut varsinaista kylää, vaan siellä on ollut Sahalahden Raution kylän ulkopalstoja sekä muutamia torppia. Pysyvä asutus on tullut Kuhmalahdelle todennäköisimmin Kangasalta ja Pälkäneeltä.

Vanhimmat 1540-luvun maakirjoissa mainitut Kuhmalahden talot ovat Huuna, Tiiva, Jaala, Pekka, Mikkola, Brusila, Marttala, Puontila, Vappula, Paunola, Knaapi, Kukko, Seppälä, Hinkkala, Siurola, Jussila, Hemminki, Rasi, Raukola ja Näppilä. Kuhmalahdella on yleisesti noudatettu Suomen lounaisosille tyypillistä tapaa nimetä talot isännän tai emännän ristimänimen mukaan lisäämällä loppuun -la tai -lä-pääte. Tällaisia nimiä ovat mm. Sipilä, Mattila, Jussila, Maijala, Vappula ja Annala. Poikkeuksen muodostavat muutamat isännän sivutoimena harjoittaneen ammatin mukaan nimetyt talot, kuten Ison-Pennon Seppälä, jonka kahden isännän kohdalle henkikirjoihin on ammatiksi lisätty seppä. Ison-Pennon Knaapi puolestaan voidaan johtaa talonpoikaisratsumiestä tarkoittaneeseen nimitykseen.

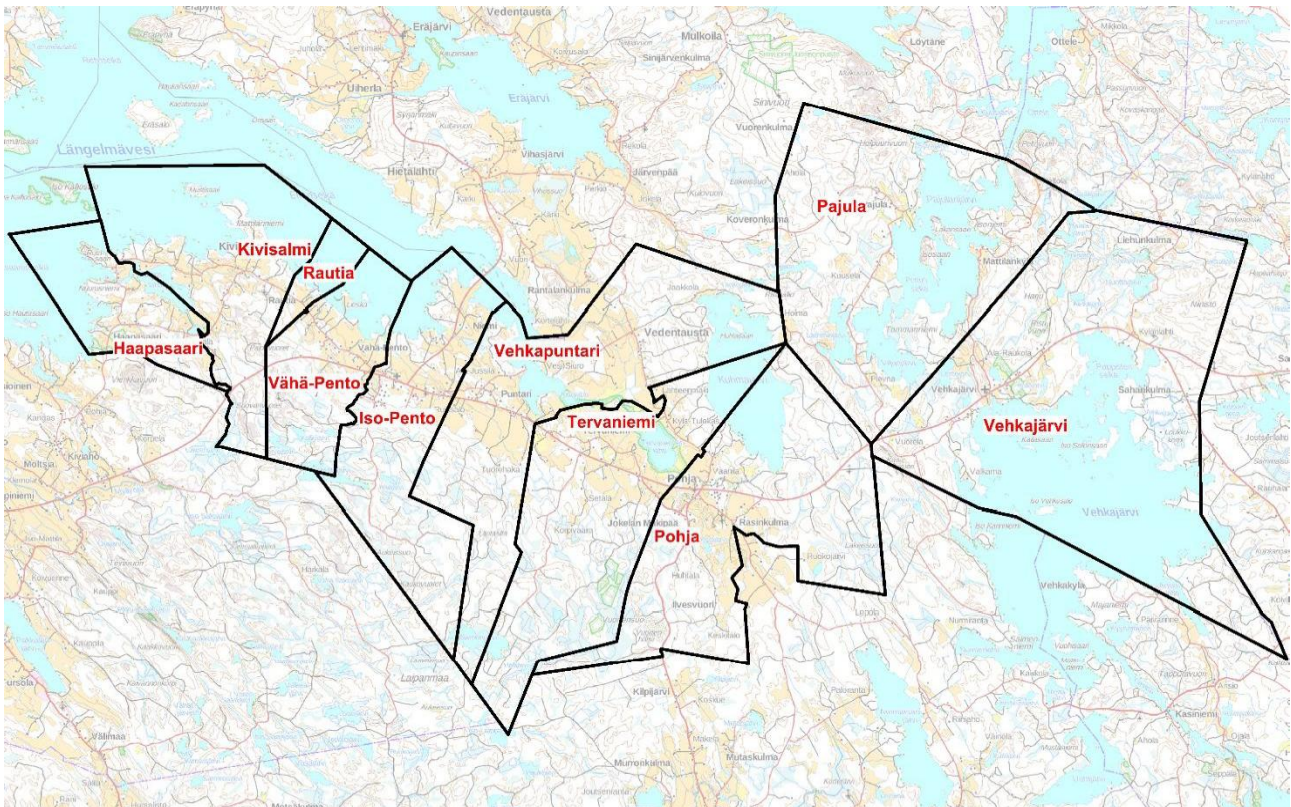
Kylissä on keskiajalla ollut 2-5 taloa, jotka ovat sijainneet tiiviinä ryhmänä yhteisellä tonttimaalla, ns. kylätontilla peltojen, niittyjen ja hakamaiden ympäröiminä. Peltoviljely yleistyi voimallisen raivaamisen myötä 1700-luvulla ja jatkui 1800-luvulla. Peltoalaltaan suurimmat tilat ja niihin liittyneet torppari- ja mäkitupa-alueet keskittyivät laajimpien viljelyaukeiden äärelle alueen keski- ja länsiosiin. Viimeistään 1900-luvulle tultaessa tiivis kyläasutus on hajaantunut osan taloista siirryttyä isonjaon, isonjaonjärjestelyn tai uusjaon seurauksena omien viljelymaidensa äärelle.

Taloudellisesti ja hallinnollisesti tärkeimmät taajamat olivat 1800-1900-lukujen vaihteessa kirkonkylä Iso-Pento, keskellä sijaitseva Vehkapuntari sekä itäpäässä Vehkajärvi. Kunnan keskuksena toimi 1900-luvun alkupuolella Vehkapuntarin kylä. Sinne olivat keskittyneet useimmat palvelut, kuten markkinat, osuusmeijeri ja mylly, kunnan kokoukset, laivaliikenne, toinen lainajvästöistä, lääkäri sekä apteekki. 1950-luvulta lähtien kuntakeskukseksi muodostui Pohjan kylä. Siellä sijaitsivat kunnanvirasto, lopulta ainoa koulu, kirjasto ja terveysasema. Kirkonkylällä Iso-Pennossa on seurakunnallisten palvelujen lisäksi 1960-luvulta asti toiminut vanhainkoti. Kuhmalahdelle asutettiin viime sotien jälkeen Kivennavan siirtoväkeä, mutta asutustiloja ei ole useita, eikä niistä harvaan sijoitettuna muodostu huomattavia aluekokonaisuuksia.

Kuhmalahden liikenteellinen sijainti oli varsin syrjäinen, kunnes maantie 325 Kangasalan Huutijärveltä Kuhmoisiin valmistui 1950-60-lukujen vaihteessa. Maantie halkaisee entisen Kuhmalahden kunnan alueen itä-länsisuunnassa ja kyläkeskukset sijoittuvat pääosin peräkkäin sen varrelle. Maisema on paikoin hieman puskitunutta, mutta myös avoimia viljeltyjä peltomaisemia on yhä paljon. Sekä maisemallisesti että luontoarvoiltaan merkittäviä ovat Pajulassa sijaitseva Sipilän niitty sekä Tervaniemen kylässä sijaitseva Tervaniemenlahti, jotka molemmat ovat myös Natura-alueita.

Kylät ja arvoalueet

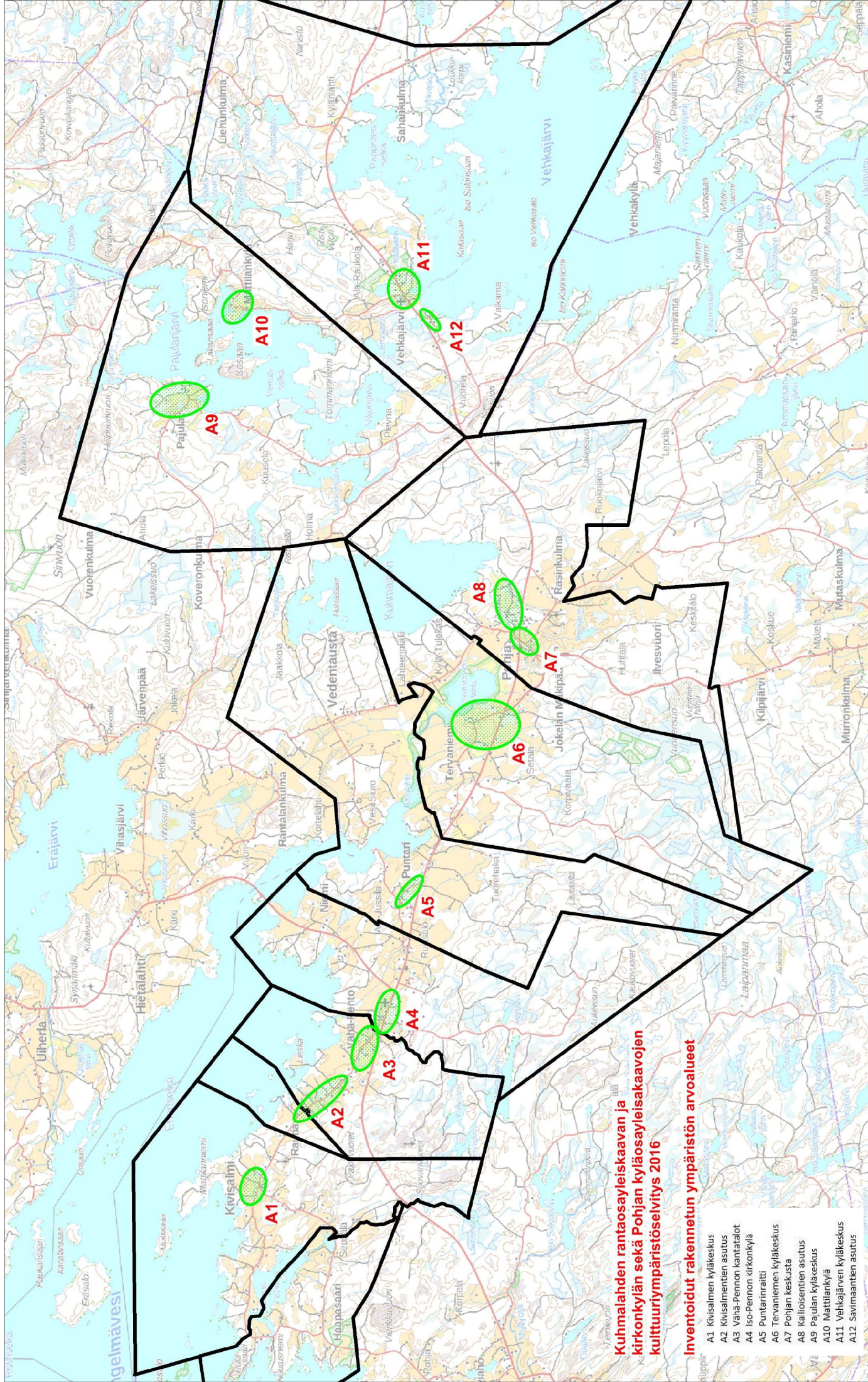
Entisen Kuhmalahden kunnan alue jakautuu kymmeneen maarekisterikylään, jotka ovat lännestä itään lueteltuna Haapasaari, Kivisalmi, Rautia, Vähä-Pento, Iso-Pento, Vehkapuntari (Puntari), Tervaniemi, Pohja, Pajula ja Vehkajärvi. Kylät muodostivat ennen kunnallishallinnon kehitystä maaseudun hallinnollisen perusrungon. Vaikka kylillä ei enää ole hallinnollista merkitystä, noudatetaan tässä selvityksessä vanhaa rekisterikylien jakoa ja selvitysalue käydään läpi kylittäin lännestä itään. Laajasta selvitysalueesta muodostuu näin helpommin hallittavia osakokonaisuuksia, joilla jokaisella on hieman toisistaan poikkeava historia.

Kuhmalahden maarekisterikylät, joiden mukaisesti selvitysaineistot on jaettu kylittäin. Pohjakartta: Maanmittauslaitos, peruskartta.

Selvitysalueelta rajattiin myös säilyneitä aluekokonaisuuksia, jossa useat kohteet tai pihapiirit yhdessä maiseman ja arkeologisen kulttuuriperinnön kanssa muodostavat historiallisesti kertovia arvoaluekokonaisuuksia. Alueissa on huomioitu myös joitain aluekokonaisuuden kannalta olennaisia, mutta voimakkaammin peruskorjattuja, laajennettuja tai muuten muokattuja rakennuksia. Ne ovat osa aluekokonaisuutta, edustavat alueelle merkittäviä arvoja tai muistuttavat mittakaavaltaan alueen rakentamista.

Arvoalueet on rajattu seuraavan sivun kartalle *Inventoidut rakennetun ympäristön arvoalueet*. Arvoalueilla sijaitsevia pihapiirejä ei ole inventoitu erillisinä kohteina historiallisesti merkittävimpiä kantataloja tai osataloja lukuun ottamatta. Arvoalueilla huomioitua pihapiirit ja muut kohteet on listattu sivun 26 luetteloon *Arvoalueet ja niillä huomioitua kohteet/pihapiirit*.

**Kuhmalahden rantaosayleiskaavan ja
kirkonkylän sekä Pohjan kyläosayleiskaavojen
kulttuuriympäristöselvitys 2016**

Inventoidut rakennetun ympäristön arvoalueet

- A1 Kivisalmen kyläkeskus
- A2 Kivisalmen asutus
- A3 Vanha-Pennon kantatallot
- A4 Iso-Pennon kirkonkylä
- A5 Puntarinraitti
- A6 Tervaniemen kyläkeskus
- A7 Pohjan keskusta
- A8 Kallioisientien asutus
- A9 Pajulan kyläkeskus
- A10 Mattilankylä
- A11 Vähäjärvien kyläkeskus
- A12 Savimaantien asutus

Haapasaari

Viimeistään keskiajalla muodostunut Kuhmalahden kylä, josta vanhin kirjallinen maininta on vuoden 1543 maakirjassa. Kylässä on ollut 8 kantataloa, jotka olivat Noksis, Akula (kruunun säteri), Huuna, Tiiva, Jaala, Knuutila, Hoivila ja Eskola. Kylä oli tuolloin huomattavasti nykyistä suurempi käsittäen myös nykyisen Haapasaaren kylän länsipuolisia, sittemmin Sahalahden kuntaan liitettyjä alueita. Kyläkeskus sijaitsi Kylänlahden rannalla, sittemmin Sahalahden kuntaan liitetyllä alueella. Nykyiset Haapasaaren maarekisterikylän alueet olivat 1800-luvun puoliväliin asti asumatonta takametsää, ns. vedentaustan takamaita.

Haapasaaren kylältä ei ollut saatavilla 1700-luvun lopulla suoritettun isonjaon asiakirjoja. Isonjaon tiedetään kuitenkin olleen kylällä riittävä, eikä kahdeksasta talosta koostuvaa tiivistä ryhmäkylää Kylänlahden pohjukassa saatu hajotettua. Isonjaonjärjestely kylällä suoritettiin vuosina 1897-1903. Tuolloin kyläkeskuksesta määrättiin siirtymään pois kaikkine rakennuksineen Iso-Jaalan, Vähä-Jaalan eli Seppälän, Ala-Huunan ja Tiivan talot. Taloista Seppälä, Ala-Huuna ja Tiiva siirrettiin silloisille kaukaisille ulkopalstoille, ns. vedentaustan takamaille, joille ei tuolloin päässyt kuin jalkaisin tai veneellä. Kantatalojen lisäksi jouduttiin siirtämään useita torppia ja mäkitupia uuteen paikkaan. Ulkopalstoille muutti torpista ainakin Tiivan Palttala.

Haapasaaren kylää Kivisalmentielle itään Pikkujärvelle.

Kuhmalahteen kuuluneet Haapasaaren kylän sekä Noksioisten alueet liitettiin seurakunnallisten aluerajojen järjestelyssä 1910 Sahalahden seurakuntaan. Hallinnollinen aluejako seurasi pian perässä, kun kuntarajoja 1917 tarkistettaessa kylä siirrettiin myös hallinnollisesti kuuluvaksi Sahalahden kuntaan. Kylä jakautui kuitenkin pian kahtia, kun vuonna 1924 osa Haapasaaren kylästä, ns. vedentaustan osa, liitettiin maanomistajien pyynnöstä sekä kirkollisesti

että hallinnollisesti takaisin Kuhmalahteen. Nykyisin molemmat kyläosat kuuluvat Kangasalaan, sillä Sahalahti liitettiin Kangasalaan 2005 ja Kuhmalahti 2011.

Vuosina 1924-2011 Kuhmalahteen kuulunut Haapasaaren maarekisterikylän alue on laajoilta osin metsää. Viljelty peltoalueet ovat melko pieniä ja sirpaleisia. Isonjaonjärjestelyn seurauksena kantatalo Tiiva sekä kantataloista jaetut osatalot Ala-Huuna ja Seppälä (ent. Vähä-Jaala) sijaitsevat hajallaan viljelystensä äärellä. Samoin ovat sijoittuneet myöhemmät osatalot (mm. Laurila, Riihimäki ja Rutasalo) sekä itsenäistyneet torpat (mm. Kiviranta ja Palttala). Osa taloista on sijoittunut Kivisalmientien varteen, mutta asutuksesta ei muodostu hahmotettavissa olevaa kyläkeskusta tai muuta yhtenäistä kokonaisuutta, vaan talot sijaitsevat harvassa. Längelmäveden ja Nuuruslahden rannoille on 1950-luvulta alkaen rakennettu runsaasti vapaa-ajan asuntoja.

Alueen päätie, sorapintainen Kivisalmentie, johtaa alueen lounaiskulmasta kohti itää, Kivisalmen kylään ja edelleen Kuhmalahden kirkonkylälle. Tielinja näkyy jo 1855 laaditulla Kalmbergin kartalla. Tietä on myöhemmin levennetty, mutta sen linja ja maastoa mukaileva muoto näyttävät pääosin säilyneen. Toinen keskeinen tielinja on Kivisalmientiestä pohjoiseen erkaneva Nuuruslahdentie. Sen alkuosa on muodostunut 1800-luvun lopun ja 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenten aikana. Tie on ensin rakennettu Ala-Huunaan asti, josta sitä on myöhemmin 1900-luvulla jatkettu Rutasaareen, mistä se on lopulta yhdistetty Kivisalmen kylän suunnasta tulevaan tielinjaan.

Haapasaaren kylältä on rantaosayleiskaavan alueelta erikseen inventoitu 4 kulttuurihistoriallisesti ja/tai maisemallisesti merkittävää pihapiiriä/kohdetta.

Kivisalmi

Kivisalmi on viimeistään keskiajalla muodostunut Kuhmalahden kylä, josta vanhin kirjallinen maininta on vuoden 1543 maakirjassa. Kylässä on alkujaan ollut 3 kantataloa, Mikkola, Pekka ja nimetön. Mattila ja Markkula syntyivät, kun kantatila Pekka vuonna 1553 halottiin kahtia ja Eskola ja Pietilä, kun nimetön Antti Jakolan omistama talo vuonna 1565 halottiin kahtia.

Kylässä tehtiin isojako vuonna 1787. Sen yhteydessä ei tehty tontinsiirtoja, joten tiivis viiden talon ja niiden torppien ja mäkitupien muodostama ryhmäkylä nykyisten Nuuruslahdentien ja Kivisalmientien risteyksessä säilyi pitkälle 1800-luvulle. Ilmeisesti juuri ryhmäkylän hajottamiseksi kylällä suoritettiin 1800-luvun puolivälissä isonjaonjärjestely, jonka seurauksena kyläkeskuksesta siirrettiin 1800-luvun lopun karttojen perusteella ainakin Eskolan talo. Hieman myöhemmin sieltä siirtyi pois myös Mikkola. Myös Mattilasta lohkottu Ranta-Mattila sijaitsi 1800-luvulla ryhmäkylän ulkopuolella, sen pohjoispuolella, nykyisten Mustisaarentien ja Mattilanniemen risteyksessä.

Osittainen uusjako Kivisalmen kylässä suoritettiin 1930-luvun lopussa. 1500-luvulta peräisin olevat viisi taloa oli halkomis- ja lohkomistoimitusten seurauksena vuoteen 1936 mennessä jaettu 43 tilaksi. Uusjakoa aloitettaessa rajat olivat mutkaiset ja niiltä puuttui useita pyykkejä. Kyläkeskuksen tonttialue oli ahdas ja altis tulipaloille. Siirtämällä kylästä ja sen lähistöltä jälleen pois kaksi taloa, Mäki-Pietilä ja toinen Markkuloista, kylän laidoilla oleville viljelyskelpoisille alueille, saatiin viljelykset järjestettyä lähemmäksi talouskeskuksia. Lisäksi saatiin muodostettua tehokkaamman koneellisen viljelyn mahdollistavat laajemmat, yhtenäisemmät ja rajoiltaan säännöllisemmät tiluskappaleet. Kylän metsämaat jätettiin jaon ulkopuolelle rajankäyntejä lukuun ottamatta.

Nykyisin Kivisalmen kylän pohjoisosa on laajoilta osin viljeltyä peltoa. Pellot ovat kuitenkin pienipiirteisiä, metsäsaarekkeiden täplittämiä, eikä laajoja yhtenäisiä peltomaisemia juurikaan muodostu. Kylän eteläosassa ja järvenrannoilla on yhtenäisempiä metsäalueita. Jakamisjärjestelyjen seurauksena kyläkeskuksessa on enää Markkulan, Eerolan ja Kylä-Pietilän talot. Muuta kantatalot tai niistä jaetut osatalot, kuten Mikkola, Markkula, Mattila ja Mäki-Pietilä sijaitsevat hajallaan omien peltoalueidensa äärellä. Vanha kyläkeskus hahmottuu kuitenkin yhä hyvin.

Alueen päätie, sorapintainen Kivisalmentie, johtaa Haapasaaren kylältä Kivisalmen läpi kohti Kuhmalahden kirkonkylää. Tielinja näkyy jo 1855 laaditulla Kalmbergin kartalla. Tietä on myöhemmin levennetty, mutta sen linja ja maastoa mukaileva muoto näyttävät pääosin säilyneen. Toinen keskeinen tielinja on Kivisalmen kyläkeskuksesta länteen erkaneva Nuuruslahdentie. Se näkyy niin ikään 1855 kartalla kapeana polkuna. Tien loppuosa, joka yhdistää sen

Rutasaaren kautta Haapaniemen kylälle, on rakennettu vasta myöhemmin 1900-luvulla. Längelmäveden ja Nuuruslahden rannoille on 1950-luvulta alkaen rakennettu runsaasti vapaa-ajan asuntoja.

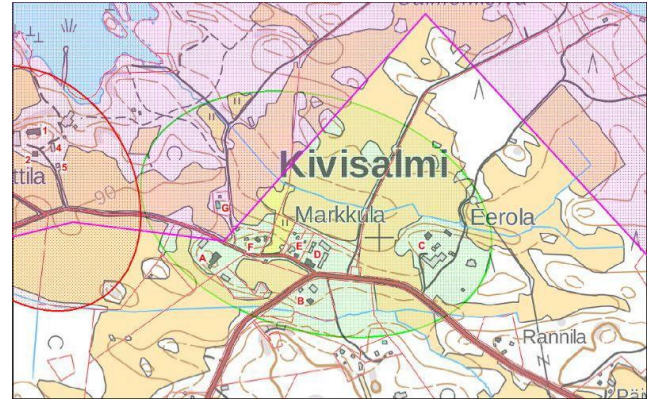

Maisemaa Nuuruslahdentien ja Kesärannan risteyksestä etelään Nuuruslahdelle.

Kivisalmen kylältä on rantaosayleiskaavan alueelta erikseen inventoitu 4 kulttuurihistoriallisesti ja/tai maisemallisesti merkittävää pihapiiriä/kohdetta sekä yksi aluekokonaisuus, arvoalue A1 Kivisalmen kyläkeskus.

Kivisalmen kyläkeskus (A1)

*Kulttuurihistoriallisesti arvokas
aluekokonaisuus*

*Arvoalue A1 Kivisalmen kyläkeskus, karttaote.
Pohjakartta: Maanmittauslaitos, peruskartta.*

*Kivisalmen kansakoulu (A)
Miia Hinnerichsen 10.6.2016*

Nimi	Kivisalmen kyläkeskus (A1)
Kunta	Kangasala
Vanha kunta	Kuhmalahti
Kylä	Kivisalmi
Alueluokka	Kulttuurihistoriallisesti arvokas aluekokonaisuus

Historia

Kivisalmen kylän tiivis ryhmäkylä on sijainnut samalla paikalla, nykyisten Nuuruslahdentien ja Kivisalmentien risteyksessä, jo 1500-luvulla. Kylässä oli 1500-luvun lopulla viisi kantataloa: Mikkola, Mattila, Markkula, Eskola ja Pietilä. Jakojärjestelyjen ja tilojen lohkomisten seurauksena ryhmäkylästä on 1800-luvulta alkaen siirretty useita taloja etäämmälle peltojensa äärelle.

Kuvaus

Tiivis kylä on muutoksista huolimatta säilynyt hahmotettavissa. Siellä sijaitsevat yhä kantataloista jaetut Markkulan ja Kylä-Pietilän osatalot, Kivisalmen entinen kansakoulu sekä muutamia Markkulan talosta 1920-luvulla erotettuja torppia tai mäkitupia (Nurmela, Kulmala ja Riihimäki). Mikkolan kantatalosta 1725 jaettu Eerola sijaitsee kylän tuntumassa, sen itäpuolella. Kylää ympäröivät viljellyt peltoalueet. Alueen pohjoisosassa Mustisaarentien ja Mattilanniemen risteyksessä on jäljellä vanha hirsilato.

Arvoalueella sijaitsevat kulttuurihistoriallisesti, rakennushistoriallisesti ja/tai maisemallisesti merkittävät kohteet:

A. Kivisalmen kansakoulu, Nuuruslahdentie 17, 211-491-5-12: Kivisalmen kansakoululle on erotettu tontti Markkulan tilasta vuonna 1927. Pihapiiriin kuuluvat tyyliltään puuklassismia edustava kookas koulurakennus sekä kellari ja karjasuoja. Rakennushistoriallisesti, sivistyshistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin merkittävä pihapiiri.

B. Kylä-Pietilä (Pietilä), Kivisalmentie 437, 211-491-3-30: Antti Jakolan omistama Kivisalmen kylän kantatalo halottiin kahtia vuonna 1565 Eskolaksi ja Pietiläksi. Pietilä halottiin 1823 kahtia Mäki-Pietiläksi ja Kylä-Pietiläksi. Pihapiirissä on jäljellä piirteiltään 1950-lukulainen asuinrakennus sekä selvästi vanhemmat hirsiset aitta ja karjasuoja.

C. Eerola, Orapihlajatie 11, 211-491-4-71: Kivisalmen kylän kantatalo Mikkola halottiin kahtia vuonna 1725 Mikkolaksi ja Eerolaksi. Eerolan pihapiirissä on kaksi asuinrakennusta sekä useita talousrakennuksia. Rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin merkittävä pihapiiri.

D. Markkula, Nuuruslahdentie 2, 211-491-5-23: Kivisalmen kylän kantatalo Pekka halottiin kahtia vuonna 1553 Markkulaksi ja Mattilaksi. Markkula halottiin kahtia 1802. Toinen Markkuloista siirtyi uusjaon jälkeen 1930-luvun lopussa Nuuruslahden pohjoispuolelle. Kylään jääneen Markkulan pihapiirissä on jäljellä 1923 rakennettu hirsirunkoinen päärakennus sekä umpipihamaisesti sijoitetut riviaitta (1890), kivinavetta (1896) ja pakari (1700-luku). Lisäksi siihen kuuluvat tien toisella puolella sijaitsevat hirsiset lato ja aitta/viljamakasiini. Rakennushistoriallisesti, sosiaalishistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin merkittävä pihapiiri.

E. Nurmela, Nuuruslahdentie 8, 211-491-1-23: Markkulasta 1922 erotettu torppa tai mäkitupa. Kauniisti perinteisen ilmeensä säilyttäneeseen pihapiiriin kuuluu pieni 1900-luvun alun asuinrakennus, kaksiosainen piharakennus sekä sauna. Rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä pihapiiri.

F. Kulmala, Nuuruslahdentie 14, 211-491-1-6: Markkulasta 1922 erotettu torppa tai mäkitupa. Pihapiiriin kuuluu piirteiltään 1950-lukulainen asuinrakennus sekä useita pieniä piharakennuksia.

G. Riihimäki, Mustisaarentie 9, 211-491-1-8: Markkulasta 1922 erotettu torppa tai mäkitupa. Pihapiiriin kuuluu asuin- ja piharakennus.

Aiemmat tutkimukset

Raine Raitio, Kuhmalahden yleispiirteinen rakennusinventointi 2001.

Kirjalliset lähteet

Kiinteistötiedot. Maanmittauslaitos, Kiinteistötietojärjestelmä. <http://www.ktj.fi/>

Längelmäveden seudun historia. 2, Kuhmalahden historia II. Hämeenlinna 1954.

Raitio, Raine: Kuhmalahden historia 3, 1865-1995. Kuhmalahden kunta, 1996.

Peruskartta 2016 ja ortoilmakuvat. Maanmittauslaitos. <http://www.paikkatietoikkuna.fi/>

Peruskartta 1954. Maanmittauslaitos. <http://vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi/>

Uusjakokartta 1938. Kansallisarkisto.

Pitäjänskartta 1899. Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto. <http://digi.narc.fi/digi/>

Senaatinkartta 1855. Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto. <http://digi.narc.fi/digi/>

Isojakokartta 1783-1787. Kansallisarkisto.

Kulttuurihistorialliset arvot

Rakennushistoriallinen arvo

rakennusperinteinen

Historiallinen arvo

asutushistoria

sivistyshistoria

sosiaalishistoria

Ympäristöarvo

maisemakokonaisuus

Arvojen perustelu

Arvoalue tielinjoineen, vanhoine pihapiireineen ja peltomaisemineen muodostaa eheän maisemakokonaisuuden. Varsinainen tiiviisti rakennettu kyläkeskus jää rantaosayleiskaava-alueen ulkopuolelle, mutta kylän maisemalliset vaikutukset ulottuvat laajalle sen ympärille, aina kaava-alueelle asti, minkä vuoksi se on huomioitu selvityksessä arvoaluekokonaisuutena.

Arvoluokka

ei määritelty

Hankkeet

Nimi

Kuhmalahden
rantaosayleiskaavan ja
kirkonkylän sekä Pohjan
kyläyleiskaavojen
kulttuuriympäristöselvitys
2016

Kunta

Kangasala

Hankkeen tyyppi

Kulttuuriympäristöinventointi

Kivisalmen kylää lännestä
Miia Hinnerichsen 10.6.2016

Kylä-Pietilän asuinrakennus (B)
Miia Hinnerichsen 10.6.2016

Markkula (D)
Miia Hinnerichsen 10.6.2016

Nurmela (E)
Miia Hinnerichsen 10.6.2016

Kivisalmen kylä lounaasta
Miia Hinnerichsen 10.6.2016

Kivisalmen kylää pohjoisesta
Miia Hinnerichsen 10.6.2016

Rautia

Rautia on pieni kolmiomainen maa-ala Kivisalmen ja Vähä-Pennon kylien välissä. Se on alkujaan kuulunut Sahalahteen. 1855 laaditulla senaatinkartalle Rautian länsiosaan on merkitty Ruski niminen torppa. Muita lähdemainintoja torpasta ei löytynyt ja se lienee myöhemmin kadonnut. Lähes samalla paikalla on nykyisin Sahalahden Rautian kylän kantatalosta Heikkilästä 1913 jaettu Leppäranta -niminen tila. Leppärannan tavoin muutkin Rautian maapalan talot, Kolu, Roselli ja Haapamäki, on jaettu 1800-1900-lukujen taitteessa Sahalahden Raution kylän kantataloista, joiden takamaita maat tuolloin olivat. Kolmiomainen Raution kylän osa liitettiin Kuhmalahteen 1924, minkä jälkeen sen nimeksi on vakiintunut Rautia.

Alueen poikki kulkee Kivisalmen kylältä Kuhmalahden kirkolle vievä Kivisalmentie, joka näkyy jo varhaisimmilla säilyneillä 1700-luvun isojakokartoilla. Maantien pohjoispuolella on kolme viimeistään 1800-1900-lukujen taitteessa syntyntä pihapiiriä, Leppäranta, Kolu ja Roselli ja maantien eteläpuolella yksi, Haapamäki. Maantien molemmin puolin on peltoalueita, lounaaseen kurottuva kolmion kärki on metsäinen, samoin Längelmäveden rantavyöhyke koillisessa. Ranta-alueella on muutamia 1960-2000-luvulla rakennettuja vapaa-ajan asuntoja, tiheimmin niitä on rakennettu Kolunsaareen.

Rautian jakokunnasta/kylältä ei rantaosayleiskaavan tai kirkonkylän kyläosayleiskaavan alueelta ole inventoitu erikseen kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti merkittäviä pihapiirejä/kohteita, mutta alueelta on rajattu yksi aluekokonaisuus, arvoalue A2 Kivisalmentien asutus. Koska suurin osa arvoalueesta sijoittuu Vähä-Pennon kylälle, on alueen tiedot liitetty Vähä-Pennon kylään.

Vähä-Pento

Vähä-Pento on viimeistään keskiajalla muodostunut Kuhmalahden kylä. Kylässä on 5 kantataloa: Brusila, Marttala, Paunola, Puontila ja Vappula, jotka kaikki on mainittu jo vuoden 1540 maakirjassa. 1500-1600-luvuilla Vähä-Pennon tiiviisti rakennettu ryhmäkylä sijaitsi nykyisen Marttalan paikkeilla Kivisalmentien varressa. Paikka oli lähellä silloista rantaviivaa. Vuosina 1604 ja 1830 tapahtuneiden Längelmäveden lasku-uomien muutosten vuoksi järvenpinta on nykyisin huomattavasti alempana. Vesijätöt on muutettu niityiksi ja pelloiksi.

Kylässä tehtiin isojako melko varhain, 1760-luvulla. Sen yhteydessä ei tehty tontinsiirtoja, joten tiivis viiden talon ja niiden torppien ja mäkitupien muodostama ryhmäkylä säilyi pitkälle 1800-luvulle. Palovaarallisen ryhmäkylän hajottamiseksi ja yhtenäisempien, tehokkaamman viljelyn mahdollistavien peltoalueiden muodostamiseksi kylällä suoritettiin 1870-80-luvuilla isonjaon järjestely. Isonjaon järjestelyn kartassa vuodelta 1872 kylän kantatalot on jo merkitty nykyisille paikoilleen. Käytännössä muutos lienee tapahtunut hitaasti 1800-luvun lopun aikana. Kantataloista ainoastaan Marttala jäi kylätontille ja kaikki muut kantatalot ja niistä jaetut osatalot torppineen ja mäkitupineen siirtyivät etäämmälle viljelystensä äärelle. Kantatalot sijoituivat lähelle toisiaan Kivisalmentien alkupäähän vanhan kylätontin tuntumaan ja osatalot, mm. Mäki-Marttala (nykyisin Mäkelä Supastiellä), Mäkelä (Pikkusaarentiellä), Lautala, Rantala ja Toivola, hieman kauemmas. Yhtenäisempiä torppa- ja mäkitupa-alueita muodostui kaksi, toinen kantatilojen eteläpuoliselle metsäalueelle (mm. Hakalan, Hakamäen, Vihriälän ja Peltomäen torpat) ja toinen Puontilasta länteen, Kivisalmentien varteen (mm. Rauhalan, Korkeelan, Salmelan ja Palonmäen torpat tai mäkituvat). Eteläisellä alueella oli myös kylän yhteinen sikopiiri ja karjan metsälaitumet. Myös Längelmäveden rannassa ja Lieskan saarella on ollut laitumia.

Vähä-Pennolla ei isonjaon järjestelyn jälkeen ollut varsinaista keskustaa. Kivisalmentien alkupäähän sijoittuneet pappila (Puontila), Marttala kestäkievareineen ja suurimmat maatilat ovat muodostaneet kylän ytimen. Palvelut ovat sijainneet pääasiassa kirkonkylällä läheisen Ison-Pennon kylän puolella. Tärkein kulkuväylä oli pitkään jo 1855 Kalmborgin kartalle merkitty Kivisalmentie sekä siitä etelään ja pohjoiseen haarautuvat poikkiet. 1900-luvulla suurin maisemallinen muutos on ollut Kangasalta Kuhmoisiin vievän maantien 325 (Kuhmalahdentien) valmistuminen 1950-60-luvun vaihteessa. Pienempiä muutoksia ovat aiheuttaneet maatalojen tuotantosuuntien muutokset, uusien asuin- ja talusrakennusten rakentaminen, vanhojen purkaminen sekä metsälaitumien, hakamaiden ja niittyjen väheneminen.

Kuhmalahdentietä (maantie 325) itään Vähä-Pennon kylällä.

Nykyisin Vähä-Pennon kylän pohjoisosa on laajoilta osin viljeltyä peltoa. Maantie 325 kaartaa kylän keskiosan poikki. Lähempänä Längelmäveden rantaa peltoalueiden halki johtaa luode-kaakkosuuntainen sorapintainen Kivisalmentie, kylän vanha päätie Kivisalmen kylältä Kuhmalahden kirkonkylälle. Tietä on myöhemmin levennetty ja kunnostettu, mutta sen linja ja maastoa mukaileva muoto näyttävät pääosin säilyneen. Peltoalueista muodostuu paikoin laajempia peltoaukeita. Talot ja talouskeskukset sijaitsevat peltojen läheisyydessä osin hajallaan peltosaarekkeilla, osin tiiviimmin Kivisalmentien tuntumassa. Useimmat pihapiirit erottuvat komean pihapuuston ansiosta kauas. Yhtenäisiä aluekokonaisuuksia selvitysalueella muodostavat Kivisalmentien kantatalojen alue sekä Kivisalmentien varren torppien ja mäkitupien alue. Näyttävin ja keskeisin rakennus kylässä on vanha pappila (1891). Perinteistä rakennuskantaa on myös Mattilassa, missä päärakennus on vuodelta 1894 ja Marttalassa, missä päärakennus on vuodelta 1891.

Vähä-Pennon ja Iso-Pennon kylänrajana toimiva Pento-oja on lähes kadonnut näkyvistä, ja sen maisemallinen merkitys onkin vähäinen. Kylän eteläosassa ja Längelmäveden ranta-alueella on yhtenäisempiä metsäalueita. Längelmäveden ja Vähä-Pennon eteläosissa sijaitsevien järvien, Pentojärven, Kalliojärven ja Tervajärven rannoille on 1950-luvulta alkaen rakennettu runsaasti vapaa-ajan asuntoja. Metsä- ja rantalaitumia (arvokkaita perinnebiotooppeja) on säilynyt Kuhmalahdentien eteläpuolisilla metsäalueilla sekä Längelmäveden pistävässä Lieskan saareissa. Ennen avara maalaismaisema on nykyisin osin kasvanut umpeen tienvarsien ja rakennusryhmien ympäristöjen vesakoitumisen seurauksena.

Vähä-Pennon kylältä on kirkonkylän kyläosayleiskaavan alueelta erikseen inventoitu 11 kulttuurihistoriallisesti ja/tai maisemallisesti merkittävää pihapiiriä/kohdetta sekä kaksi aluekokonaisuutta, arvoalue A2 Kivisalmentien asutus ja A3 Vähä-Pennon kantatalot.

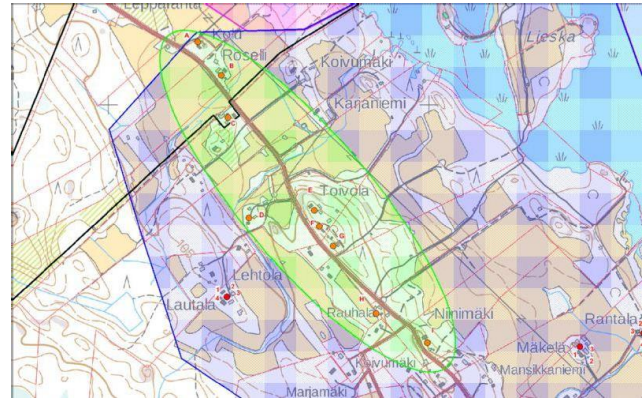
Kivisalmientien asutus (A2)

*Kulttuurihistoriallisesti arvokas
aluekokonaisuus*

Kivisalmentie länteen

Miia Hinnerichsen 13.6.2016

Arvoalue A2 Kivisalmientien asutus, karttaote.

Pohjakartta: Maanmittauslaitos, peruskartta.

Nimi	Kivisalmientien asutus (A2)
Kunta	Kangasala
Vanha kunta	Kuhmalahti
Kylä	Rautia Vähä-Pento
Alueluokka	Kulttuurihistoriallisesti arvokas aluekokonaisuus

Historia

Kivisalmientien tielinja näkyy nykyisellä paikallaan jo 1700-luvun isojakokartoilla sekä 1855 laaditulla Kalmbergin kartalla. Tielinja on kuitenkin tätä vanhempi, mahdollisesti jo keskiajalla syntynyt. Tielinja ja sen maastoa mukaileva profiili ovat säilyneet verrattain hyvin, vaikka soratietä on 1900-luvulla kunnostettu ja levennetty. Maantien kulkee nousten ja laskien metsäsaarekkeiden läpi. Alavammilla kohdilla tien molemmin puolin on viljeltyjä peltoalueita. Tiestä erkanee kapeampia poikittaisteitä, joiden varsilla on säilynyt vanhoja hirsilatoja. Palonmäen ja Salmelan taitse Toivolalle vie kapea tielinja, joka on saattanut aikaisemmin olla osa Kivisalmientien tielinjaa.

Tienvarren asutusta on ensin syntynyt arvoalueen länsipäähän alkujaan Sahalahden kuuluneen Rautian kylän alueelle. 1899 pitäjänkartalle on merkitty rakennetut tontit Kolun, Rosellin ja Haapamäen kohdille. Rautian maapalan talot on jaettu 1800-1900-lukujen taitteessa Sahalahden Raution kylän kantataloista Eerolasta, Jussilasta ja Uotilasta, joiden takamaita maat tuolloin olivat. Kolmiomainen Raution kylän osa liitettiin Kuhmalahteen 1924, minkä jälkeen sen nimeksi on vakiintunut Rautia.

Alueen itäosaan, Vähä-Pennon kylän puolelle on syntynyt asutusta 1900-luvun alussa, jolloin sinne sijoittui kaksi kylän kantataloista jaettua osataloa Toivola ja Niinimäki sekä kantatalojen torppia ja mäkitupia. Rakennukset sijoitettiin kalliosille mäille tien molemmin puolin, lukuun ottamatta Rauhalaa ja Korkeelaa, jotka sijaitsevat lähes tasamaalla. Torpat ja mäkituvat, Korkeela, Salmela, Palonmäki ja Rauhala itsenäistyivät 1920-luvun alussa, jolloin ne erotettiin kantataloistaan omiksi tiloikseen.

Kuvaus

Arvoalueella on muutamia yksittäisiä 1900-luvun lopulla rakennettuja uudisrakennuksia, jotka kuitenkin sopeutuvat ympäristöönsä vähintään kohtalaisesti. Vanhat asuinrakennukset ovat pääosin säilyttäneet hyvin rakentamisaikansa muodon ja piirteet ja ne edustavat maaseudun rakennustyyppejä: huoneen ja keittiön pikku mökki (Salmela, Rauhala, Palonmäki), paritupa (Kolu, Niinimäki), noppamainen tai lyhyt suorakaide puolitoistakerroksinen asuinrakennus (Haapamäki, Toivola, Roselli, Korkeela). Jokaisessa pihapiirissä on myös säilynyt 1900-luvun alkupuolen piharakennuksia. Pihapiirit kuvaavat 1800-1900-lukujen taitteen asumisen ja elämisen tapaa.

Arvoalueen koillispuolella peltojen keskellä sijaitsevat Koivumäen ja Karjaniemen tilat, luoteispäädyssä sijaitseva Leppäranta sekä lounaispuolella sijaitseva Lautalan tila ovat syntyneet kantataloista jakamalla 1890-1920-luvuilla. Ne on rajattu arvoalueen ulkopuolelle, koska ne sijaitsevat selvästi etäämmällä tielinjasta. Alueen kaakkoispuolella raitinvarren asutus jatkuu, mutta pihapiirikokonaisuudet eivät ole eheitä, sillä vanhoja asuinrakennuksia on korjattu voimakkaasti, piharakennuksia purettu ja pihapiirejä täydennetty uudisrakennuksilla.

Arvoalueella sijaitsevat kulttuurihistoriallisesti, rakennushistoriallisesti ja/tai maisemallisesti merkittävät kohteet:

A. Kolu (Mäkikolu), Koluntie 2, 211-483-1-9: Sahalahden Raution kylän kantatalosta Eerolasta 1899 jaettu Kolu sijaitsee Kivisalmentien pohjoispuolella, pienellä mäellä. Rautiossa sijaitseva Kolun torppa mainitaan ensimmäisen kerran vuonna 1857. Pihapiiriin kuuluu 1800-1900-lukujen vaihteessa rakennettu paritupatyypinen asuinrakennus ja 3 piharakennusta. Pihalla kasvaa muutamia omenapuita, sireeniä, marjapensaita ja perennoja. Maisemallisesti merkittävä pihapiiri.

B. Roselli, Kivisalmentie 264, 211-483-1-6: Kivisalmentien pohjoispuolella sijaitseva pihapiiri, johon kuuluu puolitoistakerroksinen asuinrakennus ja neljä hirsirunkoista talousrakennusta. Villiintyneellä pihalla kasvaa omenapuita, sireeniä ja perennoja. Roselli on 1912 jaettu Sahalahden Raution kylän kantatalosta Jussilasta. Maisemallisesti merkittävä sijainti.

C. Haapamäki, Kivisalmentie 254, 211-483-2-6: Kivisalmentien eteläpuolella sijaitseva pihapiiri, johon kuuluu 1900-luvun alkupuolella rakennetut puolitoistakerroksinen asuinrakennus, karjasuoja ja sauna. Pihassa kasvaa omenapuita, ruusuja, sireeniä ja perennoja. Haapamäki on 1915 jaettu Sahalahden Raution kylän kantatalosta Uotilasta. Rautiossa sijaitseva Haapamäen torppa mainitaan ensimmäisen kerran vuonna 1858. Maisemallisesti merkittävä pihapiiri.

D. Korkeela: Lautalantie 8, 211-497-1-30: Vähä-Pennon kylän kantatalosta Brusilasta 1921 itsenäistynyt torppa. Korkeela sijaitsee Kivisalmentiestä etelään erkanevan Lautalantien varressa. Pihapiiriin kuuluu 1900-luvun alussa rakennetut puolitoistakerroksinen asuinrakennus, karjasuoja ja rihi sekä uudempi saunarakennus. Nurmipintaisella pihalla kasvaa sireeniä ja ruusuja. Sosiaalishistoriallisesti, rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä pihapiiri.

E. Toivola, Kivisalmentie 210, 211-497-3-26: Vähä-Pennon kylän kantatalosta Puontilasta 1903 jaettu osatalo. Toivola sijaitsee Kivisalmentien varressa, mäellä tien pohjoispuolella, puuston suojassa. Pihapiiriin kuuluu 1900-luvun alussa rakennetut hirsirunkoiset puolitoistakerroksinen asuinrakennus, riviaitta ja karjasuoja sekä hieman nuorempi lautarakenteinen puimala tai konevaja. Pihalla kasvaa sireeniä ja perennoja. Sosiaalishistoriallisesti, rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä pihapiiri.

F. Salmela, Kivisalmentie 200, 211-497-3-14: Viereisestä Toivolan osatalosta 1922 itsenäistynyt mäkitupa. Salmela sijaitsee Kivisalmentien varressa, mäellä tien pohjoispuolella, puuston suojassa. Pihapiiriin kuuluu 1900-luvun alussa rakennettu hirsirunkoinen huoneen ja keittiön pikkutalo sekä nuoremmat pihavaja ja saunarakennus. Pihalla kasvaa sireeniä, marjapensaita ja perennoja. Sosiaalishistoriallisesti, rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä pihapiiri.

G. Palonmäki, Kivisalmentie 192, 211-497-4-9: Vähä-Pennon kylän kantatalosta Vappulasta 1924 itsenäistynyt mäkitupa. Palonmäki sijaitsee Kivisalmentien varressa, mäellä tien pohjoispuolella. Pihapiiriin kuuluu 1900-luvun alussa rakennettu hirsirunkoinen huoneen ja keittiön pikkutalo ja aitta sekä nuoremmat autotalli ja saunarakennus. Pihalla kasvaa runsaasti ruusuja, sireeniä ja muita koristepensaita, marjapensaita ja perennoja. Sosiaalishistoriallisesti, rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä pihapiiri.

H. Rauhala, Kivisalmentie 177, 211-497-1-13: Vähä-Pennon kylän osatalosta Mattilasta 1925 itsenäistynyt torppa tai mäkitupa. Rauhala sijaitsee aivan Kivisalmentien varressa, tien eteläpuolella. Pihapiiriin kuuluu 1900-luvun alussa

rakennetut hirsirunkoiset huoneen ja keittiön pikkutalo, aitta, karjasuoja ja sauna. Sosiaalihistoriallisesti, rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä pihapiiri.

I. Niinimäki (Toivio), Kivisalmentie 162, 211-497-2-44: Vähä-Pennon kylän kantatalosta Marttalasta 1916 jaettu osatalo. Niinimäki sijaitsee aivan Kivisalmentien varressa, pienellä mäellä. Paritupatyypinen asuinrakennus ja riviaitta sijaitsevat tien pohjoispuolella ja riihi tien eteläpuolella. Pihalla kasvaa runsaasti sireeniä ja muita koristepensaita sekä omenapuita ja jalopuita. Rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä pihapiiri.

Suulliset lähteet

kiinteistön omistajat

Kirjalliset lähteet

Kiinteistötiedot. Maanmittauslaitos, Kiinteistötietojärjestelmä. <http://www.ktj.fi/>

Längelmäveden seudun historia. 2, Sahalahden historia II. Hämeenlinna 1954.

Peruskartta 2016 ja ortoilmakuvat. Maanmittauslaitos. <http://www.paikkatietoikkuna.fi/>

Peruskartta 1954. Maanmittauslaitos. <http://vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi/>

Pitäjänkartta 1899. Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto. <http://digi.narc.fi/digi/>

Senaatinkartta 1855. Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto. <http://digi.narc.fi/digi/>

Kulttuurihistorialliset arvot

Rakennushistoriallinen arvo

rakennusperinteinen

Historiallinen arvo

sosiaalihistoria

Ympäristöarvo

maisemakokonaisuus

Arvojen perustelu

Kivisalmentie tielinjoineen, vanhoine pihapiireineen ja peltomaisemineen muodostaa arvoalueelle eheän maisemakokonaisuuden.

Arvoluokka

ei määritelty

Hankkeet

Nimi

Kuhmalahden
rantaosayleiskaavan ja
kirkonkylän sekä Pohjan
kyläyleiskaavojen
kulttuuriympäristöselvitys
2016

Kunta

Kangasala

Hankkeen tyyppi

Kulttuuriympäristöinventointi

Kolun asuinrakennus kaakosta (A)
Miia Hinnerichsen 13.6.2016

Rosellin asuinrakennus lounaasta (B)
Miia Hinnerichsen 13.6.2016

Haapamäen asuinrakennus lounaasta (C)
Miia Hinnerichsen 13.6.2016

Korkeelan asuinrakennus idästä (D)
Miia Hinnerichsen 13.6.2016

Toivolan asuinrakennus idästä (E)
Miia Hinnerichsen 13.6.2016

Salmela (F) luoteesta
Miia Hinnerichsen 13.6.2016

Palomäen asuinrakennus luoteesta
Miia Hinnerichsen 13.6.2016

Rauhalan asuinrakennus pohjoisesta (H)
Miia Hinnerichsen 13.6.2016

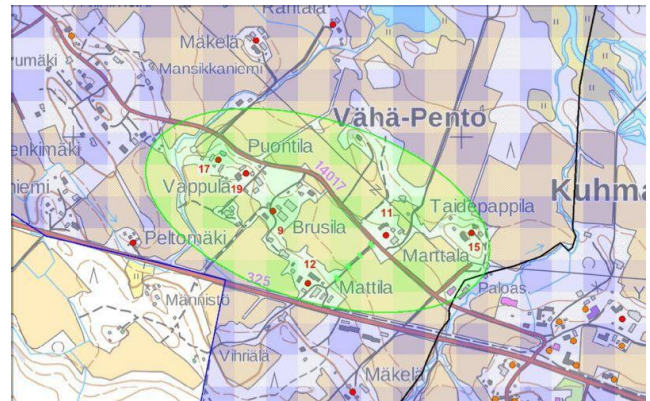
Niinimäen pihaa idästä (I)
Miia Hinnerichsen 13.6.2016

Vähä-Pennon kantatalot (A3)

*Kulttuurihistoriallisesti arvokas
aluekokonaisuus*

*Tie Brusilaan koilliseen Kuhmalahdentieltä kuvattuna
Mia Hinnerichsen 14.6.2016*

*Arvoalue A3 Vähä-Pennon kantatalot, karttaote.
Pohjakartta: Maanmittauslaitos, maastokartta.*

Nimi	Vähä-Pennon kantatalot (A3)
Kunta	Kangasala
Vanha kunta	Kuhmalahti
Kylä	Vähä-Pento
Alueluokka	Kulttuurihistoriallisesti arvokas aluekokonaisuus

Historia

Vähä-Pennon kantataloista, niiden mäkituvista ja torpista muodostunut tiiviisti rakennettu ryhmäkylä sijaitsi nykyisen Marttalan paikkeilla Kivisalmementien varressa vähintään 1500-luvulta aina 1800-luvun loppupuolelle asti. Ryhmäkylä hajotettiin isonjaonjärjestelyssä 1870-luvulla, jolloin kantataloista ainoastaan Marttala jäi kylätontille ja muut kantatalot Brusila, Paunola, Puontila ja Vappula siirtyivät vanhan kylätontin tuntumaan, Kivisalmementien alkupäähän, lähelle toisiaan. Samalle alueelle sijoittui myös yksi osatalo, Brusilasta 1758 halottu Mattila. Vähä-Pennolla ei isonjaonjärjestelyn jälkeen ollut varsinaista keskustaa. Kivisalmementien alkupäähän sijoittuneet pappila (Puontila), Marttala kestikievereineen ja muut suurtilat ovat muodostaneet kylän sydämen.

Kuvaus

Pihapiirit erottuvat komean pihapuuston ansiosta kauas. Näyttävän ja keskeisin rakennus on Paunulan pihapiirissä sijaitseva vanha pappila (1891). Arvokasta rakennuskantaa on myös Mattilassa, missä päärakennus on vuodelta 1894 ja Marttalassa, missä päärakennus on vuodelta 1891. Kaikissa pihapiireissä on myös säilynyt runsaasti vanhoja talousrakennuksia, jotka ovat olennainen osa pihapiiriä.

Asuin- ja talousrakennusten muodostamien pihapiirien ympärillä on vähintään 1500-luvulta alkaen viljeltynä olleita laajoja avoimia peltoalueita. Aluetta halkoo Kivisalmentie, jonka tielinja näkyy nykyisellä paikallaan jo 1700-luvun isojakokartoilla sekä 1855 laaditulla Kalmbegin kartalla. Tielinja on kuitenkin tätä vanhempi, mahdollisesti jo keskiajalla syntynyt. Tielinja ja sen maastoa mukaileva profiili ovat säilyneet verrattain hyvin, vaikka soratietä on 1900-luvulla kunnostettu ja levennetty. Kangasalta Kuhmoisiin vievä maantie 325 (Kuhmalahdentien) on rakennettu arvoalueen eteläpuolelle 1950-60-luvun vaihteessa.

Arvoalueella sijaitsevat kulttuurihistoriallisesti, rakennushistoriallisesti ja/tai maisemallisesti merkittävät kohteet (inventoitu myös erikseen):

9. Brusila, Kivisalmentie 118, 211-497-1-22: Vähä-Pennon kylän kantatalo, joka siirtynyt nykyiselle paikalleen 1800-luvun lopussa. Pihapiiriin kuuluu 1915 rakennettu vanha päärakennus, riviaitta (1917), karjasuoja (1928), heinälato ja puimala. Sosiaalihistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä pihapiiri.

11. Marttala, Kivisalmentie 50, 211-497-2-53: Vähä-Pennon kylän kantatalo, joka sijainnut suunnilleen samalla paikalla vähintään 1630-luvulta lähtien. Komeaan puistomaiseen pihapiiriin kuuluu 1894 rakennettu näyttävä päärakennus, riviaitta, karjasuoja (1948), aitta/viljamakasiini ja riihi. Sosiaali-, asutus- ja rakennushistoriallisesti sekä maisemallisesti erittäin merkittävä pihapiiri.

12. Mattila, Kuhmalahdentie 174, 211-497-1-29: Vähä-Pennon kylän kantatalosta Brusilasta 1758 halottu osatalo, joka siirtynyt nykyiselle paikalleen 1800-luvun lopussa. Puistomaiseen pihapiiriin kuuluu 1891 rakennettu vanha päärakennus, riviaitta, karjasuoja (1936), viljamakasiini, puimala, leipomo ja kaksi otsa-aittaa. Sosiaalihistoriallisesti, rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä pihapiiri.

15. Paunula (Taidepappila), Taidetie 19, 211-497-8-2: Vähä-Pennon kylän kantatalo, joka on toiminut vuodesta 1656 alkaen kappalaisen virkatalona, myöhemmin Kuhmalahden pappilana aina 1970-luvulle asti ja sittemmin keramiikkataiteilija Raija ja Teemu Luodon ateljeena, asuntoja ja taidekeskuksena. Pihapiiriin kuuluu näyttävä uusrenessanssityylinen 1891 rakennettu pappila sekä vaatimattomammat aitta, pihavaja, sauna ja toinen asuinrakennus. Rakennusten ympärillä on kaunis puutarha ja taidepolku. Sosiaalihistoriallisesti, rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin merkittävä pihapiiri.

17. Puontila, Kivisalmentie 105, 211-497-3-22: Vähä-Pennon kylän kantatalo, joka siirtynyt nykyiselle paikalleen viimeistään 1870-luvulla. Pihapiiriin kuuluu näyttävä päärakennus, riviaitta, sauna, karjasuoja, maakellari ja riihi. Sosiaalihistoriallisesti, rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä pihapiiri.

19. Vappula, Kivisalmentie 91, 211-497-4-27: Vähä-Pennon kylän kantatalo, joka siirtynyt nykyiselle paikalleen 1800-luvun aikana. Pihapiiriin kuuluu kaksi asuinrakennusta, riviaitta, vilja-aitta, karjasuoja, sauna/liiteri ja riihi sekä muutamia nuorempia talousrakennuksia. Sosiaalihistoriallisesti, rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä pihapiiri.

Aiemmat tutkimukset

Kuhmalahden kirkonkylän kulttuuriympäristöselvitys 2006. Arkkitehtitoimisto Eija Teivas.

Raine Raitio, Kuhmalahden yleispiirteinen rakennusinventointi 2001.

Kirjalliset lähteet

Kiinteistötiedot. Maanmittauslaitos, Kiinteistötietojärjestelmä. <http://www.ktj.fi/>

Längelmäveden seudun historia. 2, Kuhmalahden historia II. Hämeenlinna 1954.

Peruskartta 2016 ja ortoilmakuvat. Maanmittauslaitos. <http://www.paikkatietoikkuna.fi/>

Peruskartta 1954. Maanmittauslaitos. <http://vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi/>

Pitäjänskartta 1899. Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto. <http://digi.narc.fi/digi/>

Senaatinkartta 1855. Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto. <http://digi.narc.fi/digi/>

Tiluskartta 1762. Kansallisarkisto.

Maakirjakartta 1635. Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto. <http://digi.narc.fi/digi/>

Kulttuurihistorialliset arvot

Rakennushistoriallinen arvo

rakennusperinteinen

Historiallinen arvo	asutushistoria kirkkohistoria sosiaalishistoria
Ympäristöarvo	maisemakokonaisuus
Arvojen perustelu	Kivisalmentie tielinjoinen, Vähä-Pennon kantatalot vanhoine pihapiireineen ja peltomaisemineen muodostavat arvoalueelle eheän maisemakokonaisuuden.
Arvoluokka	ei määritelty

Hankkeet

Nimi	Kunta	Hankkeen tyyppi
Kuhmalahden rantaosayleiskaavan ja kirkonkylän sekä Pohjan kyläyleiskaavojen kulttuuriympäristöselvitys 2016	Kangasala	Kulttuuriympäristöinventointi

Rakennetun ympäristön kohteet

2016/0017 Kivisalmentie 105

2016/0011 Kivisalmentie 50

2016/0009 Kivisalmentie 73

2016/0019 Kivisalmentie 91

2016/0012 Kuhmalahdentie 174

2016/0015 Taidetie 19

Brusila idästä (9)

Marttala koillisesta (11)

Miia Hinnerichsen 14.6.2016

Mattilan koivukuja Kivisalmentielle lounaaseen (12)
Miia Hinnerichsen 14.6.2016

Miia Hinnerichsen 14.6.2016

Paunulan rakennus 1 lounaasta (15)
Miia Hinnerichsen 14.6.2016

Puontilan pihaa lounaasta (17)
Miia Hinnerichsen 14.6.2016

Vappula etelästä (19)
Miia Hinnerichsen 14.6.2016

Iso-Pento

Iso-Pento on viimeistään keskiajalla muodostunut Kuhmalahden kylä. Kylässä oli 1540 kolme kantataloa: Knaapi, Kukko ja Seppälä. Kun Kukko 1500-luvun lopulla halottiin Wähä-Kukoksi (Peltola) ja Iso-Kukoksi oli kantataloja neljä. Iso-Pennon tiiviisti rakennettu ryhmäkylä sijaitsi tuolloin nykyisen Yli-Knaapin paikkeilla Kirkkotien varressa. Paikka oli lähellä silloista Längelmäveden rantaviivaa. Vuosina 1604 ja 1830 tapahtuneiden Längelmäveden lasku-uomien muutosten vuoksi järvenpinta on nykyisin huomattavasti alempana. Vesijätöt on sittemmin muutettu niityiksi ja pelloiksi.

Entisen kylänraitin (nykyisen Kirkkotien) asutusta pohjoiseen Iso-Pennon kylällä.

Ensimmäinen kirkko Kuhmalahdelle rakennettiin 1600-luvun puolivälissä. Vähä-Pennon Paunula on toiminut kappalaisen virkatalona vuodesta 1656. Toinen kirkko rakennettiin vuonna 1780, mutta se tuhoutui tulipalossa. Toisen kirkon aikainen kellotapuli kuitenkin säästyi kirkkomaan kiviaidan ja portin tuntumassa. Kuhmalahden nykyinen, kolmas kirkko rakennettiin vuonna 1845-46 julkisesta rakentamisesta vastanneen intendentinkonttorin laatimien piirustusten mukaan (arkkitehti E. Lohrman). Vuonna 1911 perustettiin uusi hautausmaa maantien eteläpuolelle kirkolta itään, Pohjan kylän suuntaan.

Kylässä suoritettiin isojako länsipuolisen naapurikylän, Vähä-Pennon tavoin melko varhain, 1760-luvulla. Sen yhteydessä ei tehty tontinsiirtoja, joten tiivis ryhmäkylä säilyi pääosin 1900-luvun alkuvuosiin asti. Isonjaonjärjestelyssä 1902-08 Iso-Pennon ryhmäkylä hajotettiin ja sieltä joutuivat muuttamaan Seppälä, Seppälästä lohkottu ja edelleen kahtia jaettu Ala-Kanila ja Yli-Kanila, Wähä-Kukko eli Peltola sekä Iso-Kukosta halotut Ala-Kukko ja Yli-Kukko. Kantataloista ainoastaan

Knaapista 1753 jakamalla syntyneet osatalot Ala-Knaapi ja Yli-Knaapi jäivät kylätontille ja kaikki muut kantatalot ja niistä jaetut osatalot siirtyivät etäämmälle viljelystensä äärelle. Osa tiloista sijoittui kylän pohjoisosiin ns. Niemen alueelle. Torppien, mäkitupien ja käsityöläisten itsellismökkien alue sijoittui mäkialueelle kirkonkylän eteläpuolelle Iso-Pennontien alkupään ja Soittolantien seuduille sekä näiden itäpuolelle, Kirkkotiestä etelään haarautuvan nykyisen Lehtitien seutuville, uuden hautausmaan eteläpuolisille alueille sekä Salokankaantien varteen. 1900-luvun alussa kirkonkylällä oli tiivis palvelujen keskittymä, jonka muodostivat kirkko, kauppa, leipomo, posti, maantien varrella asuneet käsityöläiset ja kansakoulu.

Päätie, kapea maantie Tampereen suunnasta kirkonkylälle tuli pitkään etelästä nykyisen Iso-Pennontien, Pentojärventien ja Taipaleentien tielinjoja mukaillen. Tie jatkui kirkonkylälle nykyisen Kirkkotien linjaa ja jatkoi edelleen kirkon pohjoispuolitse kohti itää ja Vehkapuntarin kylää. Toinen tärkeä kulkuväylä oli kirkonkylältä länteen vievä Kivisalmentie. Liikenneolot paranivat merkittävästi 1950-60-luvun vaihteessa kun maantie 325 Kangasalta Kuhmoisiin valmistui. Pohjoiseen Eräjärvelle vievä tie ja Maljastensalmen yli vievä silta avattiin liikenteelle 1964. Muita kirkonkylän miljööseen vaikuttaneita muutoksia 1900-luvun loppupuolella olivat vanhainkodin (Kuhmalahden ja Sahalahden kuntien yhteinen) rakentaminen, Osuuskaupan uuden myymälän rakentaminen vuonna 1959 ja Shell huoltamon rakentaminen kaupan viereen vuonna 1966.

Nykyisin Iso-Pennon kylän pohjoisosa on laajoilta osin viljeltyä peltoa ja eteläosat muutamia järvien rantojen vapaa-ajan asuntoja lukuun ottamatta asumatonta metsää ja suota. Kuhmalahdentie (maantie 325) halkoo kirkonkylän läpi suorana idästä länteen ja siitä pohjoiseen erkaneva Maljastentie puolestaan halkoo kylän pohjoisosan etelästä pohjoiseen. Maatilojen talouskeskukset sijaitsevat hajallaan peltoalueilla. Niistä kulttuurihistoriallisesti tai maisemallisesti merkittävimmät on inventoitu erikseen. Vanhoja tielinjoja on säilynyt mm. Iso-Pennontielle, Kivisalmentielle, Kirkkotiellä ja Puntarinraitilla. Vähä-Pennon ja Iso-Pennon kylänrajana toimiva Pento-oja on lähes kadonnut näkyvistä, ja sen maisemallinen merkitys on vähäinen.

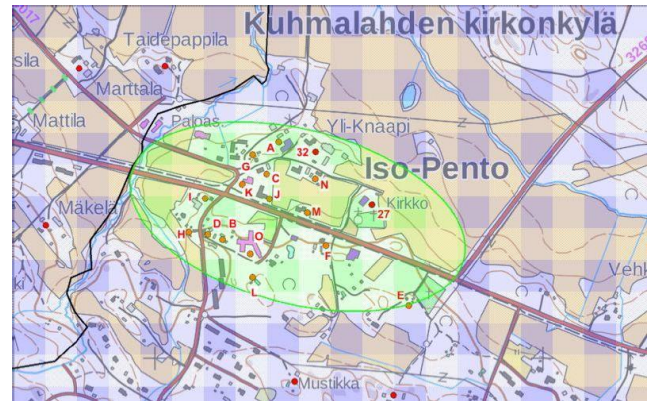
Iso-Pennon kylän erottaa kirkonkyläksi ja kylän keskustaksi lähinnä kaupan, huoltamon, vanhainkodin ja kirkon asemasta keskustassa. Parhaiten historiallisia piirteitä on säilynyt entisellä kylänraitilla Kirkkotien varressa sekä torppari-, mäkitupalais- ja itsellismökkien alueella Iso-Pennontien ja Salokankaantien varsilla. Kuhmalahdentien varteen on muodostunut 1950-luvulta alkaen palvelujen keskittymä: kauppa, pankki, huoltamo, vanhainkoti, seurakuntatalo ja liikuntatila. Kirkonkylän keskusta on huomioitu erikseen inventoituna arvoalueena maisemallisten ja historiallisten arvojensa vuoksi.

Uutta omakotiasutusta on tullut 1950-luvulta alkaen erityisesti Vehkosillan alueelle sekä Salokankaantien ja Iso-Pennontien varsille. Uusin omakotialue on kaavoitettu Vihantavehmaan alueelle ja Uusi päiväkotit rakennettu 2000-luvulla Kivisalmientien alkupäähän. Ennen avara maalaismaisema on nykyisin osin kasvanut umpeen tienvarsien ja rakennusryhmien ympäristöjen vesakoitumisen seurauksena. Längelmäveden ja Iso-Pennon eteläosissa sijaitsevien muutamien järvien rannoille on 1950-luvulta alkaen rakennettu runsaasti vapaa-ajan asuntoja.

Iso-Pennon kylältä on kirkonkylän kyläosayleiskaavan ja rantaosayleiskaavan alueelta erikseen inventoitu 15 kulttuurihistoriallisesti ja/tai maisemallisesti merkittävää pihapiiriä/kohdetta sekä yksi aluekokonaisuus, arvoalue A4 Iso-Pennon kirkonkylä.

Iso-Pennon kirkonkylä (A4)

*Kulttuurihistoriallisesti arvokas
aluekokonaisuus*

*Arvoalue A4 Iso-Pennon kirkonkylä, karttaote.
Pohjakartta: Maanmittauslaitos, maastokartta*

Iso-Pennon kirkonkylää (A4)

Miia Hinnerichsen 1.6.2016

Nimi	Iso-Pennon kirkonkylä (A4)
Kunta	Kangasala
Vanha kunta	Kuhmalahti
Kylä	Iso-Pento
Alueluokka	Kulttuurihistoriallisesti arvokas aluekokonaisuus

Historia

Iso-Pento on viimeistään keskiajalla muodostunut Kuhmalahden kylä. Kylän keskustan parhaiten historialliset piirteensä säilyttänyt osa on inventoinnissa rajattu arvoalueeksi (A4). Iso-Pennon kylän ja Kuhmalahden kirkonkylän keskusta sijoittuu kirkon läheisyyteen, Tampereelle vieneen vanhan maantien varteen. Tie noudatteli nykyisten Iso-Pennontien ja Kirkkotien linjoja. Toinen tärkeä kulkuväylä oli kirkonkylältä länteen vievä Kivisalmentie. Alueen kiistaton maamerkki on 1846 valmistunut Kuhmalahden kirkko sekä aiemman, 1780-luvulla rakennetun kirkon aikainen kellotapuli. Kirkon eteläpuolella on vanha hautausmaa, jota kiertää komea luonnonkivistä ladottu kivaita. Aivan arvoalueen itäreunassa, kirkolta itään, maantien eteläpuolella on vuonna 1911 perustettu uusi hautausmaa.

Arvoalueen pohjoisosassa on säilynyt kappale vanhaa kylänraittia (nykyinen Kirkkotie). Raitin varressa kylätontilla ovat sijainneet 1900-luvun alkuun asti tiiviinä ryhmänä kylän kantatalot ja niistä jaetut osatalot. Ryhmäkylä hajosi isonjaon järjestelyn seurauksena 1900-luvun alussa, kun suurin osa taloista siirrettiin kyläkeskuksesta kauemmas peltojensa äärelle. Jäljelle jäivät vain Ala-Knaapin ja Yli-Knaapin talot pihapiireineen. Ala-Knaapin päärakennus muutettiin 1970-luvulla seurakuntataloksi ja yksi piharakennuksista 1970-luvun alussa Kotiseutuyhdistyksen toimesta paikallismuseoksi. Toiseksi museorakennukseksi pihaan on siirretty kylän vanha lainaviljamakasiini. Laajojen peltoaukeiden laidassa sijaitseva Yli-Knaapi hahmottuu yhä alueelle tyypilliseksi maatilaksi. Kylänraitin varteen rakennettiin 1900-luvun alussa kirkonkylälle luonteenomaisia liike- ja asuinrakennuksia, joista jäljellä ovat Tiikinkulma (N), jossa on toiminut leipomo, Asuntola (C), jossa on toiminut kauppa sekä Kotikonttu (G), jossa on toiminut posti.

Arvoalueen eteläosa on maastoltaan mäkiästä ja sinne muodostui 1800-1900-luvun alussa torppien, mäkitupien ja käsityöläisten itsellismökkien alue. Taloissa asuivat mm. Kelloseppä Oskari Lähde, peltiseppä ja soitinrakentaja Eino Ahonen sekä puuseppä Vihtori Lähde. Iso-Pennontien varressa Kalliomäen pohjoispuolella sijaitsevaa peltiseppä Eino Ahosen pajaa on korjattu kotiseutuyhdistyksen toimesta. Torpista, mäkituvista ja itsellismökeistä ovat säilyneet Oksala (I), Lähteenmäki (H), Kalliomäki (D), Anttila (B), kanttorin asuinmökki Soittola (L), Ketola (F) ja Katajamäki (E).

Mäkitupien alueella, nykyisen vanhainkodin paikalla sijaitsi myös Iso-Pennon vanha kansakoulu vuosina 1892-1947.

1950-60-lukujen taitteessa valmistuneen uuden maantien (325) varrelle on syntynyt nuorempi kerrostuma kirkonkylän palveluja: Osuuskauppa (J) 1959, Vanhainkoti (O) 1963, huoltamo (K) 1966 ja Osuuspankki (M) 1970-luvulla. Alue on lisäksi täydentynyt muutamilla hajanaisilla omakotitaloilla ja rivitaloilla sekä päiväkodilla ja uudella seurakuntatalolla 1960-luvun jälkeen. Maaseutupaikan kirkonkylälle tyypillinen yleisilme on kuitenkin säilynyt hahmotettavissa.

Kuvaus

Arvoalueella sijaitsevat kulttuurihistoriallisesti, rakennushistoriallisesti ja/tai maisemallisesti merkittävät kohteet (Kirkko ja Yli-Knaapi inventoitu myös erikseen):

A. Ala-Knaapi (kotiseutumuseo ja entinen seurakuntatalo), Kirkkotie 11, 211-490-1-71 ja 211-490-1-250: Iso-Pennon kylän kantatalo, joka säilynyt paikallaan vanhassa kyläkeskuksessa. Pihapiiri on jaettu useaksi kiinteistöksi, joilla sijaitsee mm. Ala-Knaapin päärakennus (1919, laajennettu seurakuntataloksi) sekä kotiseutumuseon käytössä olevat Ala-Knaapin pakarirakennus ja pihaan siirretty viljamakasiini (lainajyvästö). Pihapiirikokonaisuus tuhoutunut. Rakennuksilla rakennushistoriallisia arvoja.

B. Anttila, Soittolantie 3, 211-490-1-25: Yli-Knaapista 1934 erotettu entinen torppa tai mäkitupa Soittolantien varressa. Anttilaan kuuluu 1900-luvun alussa rakennetut huoneen ja keittiön asuinrakennus, aitta ja sauna sekä uudempi talli/liiteri. Pihalla kasvaa omenapuita, sireeniä, marjapensaita ja perennoja. Sosiaali- ja rakennushistoriallisesti merkittävä pihapiiri.

C. Asuntola, Kirkkotie 4, 211-490-1-190: Kuhmalahden vanha Osuuskauppa sijaitsee vanhalla kylänraitilla, Kirkkotien varressa. Pihapiiriin kuuluu 1920-luvulla rakennetut kauppa- ja makasiinirakennus. Osuuskauppa toimi Asuntolassa ilmeisesti 1970-luvulle asti. Nykyisin rakennuksessa on asuntoja. Pihassa kasvaa kookasta puustoa, sireeniä ja muita koristepensaita, tien laidassa on tuija-aita. Siellä on myös säilynyt hevostenkiinnityspuomi. Talous- ja rakennushistoriallisesti sekä maisemallisesti merkittävä pihapiiri.

D. Kalliomäki, Ison-Pennontie 13, 211-490-4-83: Kalliomäki on 1909 Seppälän kantatilasta erotettu itsellisen mökki. Se sijaitsee entisen Tampereelle johtavan maantien, Iso-Pennontien ja siitä erkanevan kapean Soittolantien kulmauksessa. 1850-1960-lukujen aikana muodostuneeseen pihapiiriin kuuluu asuinrakennus, riviaitta, karjasuoja, lato/liiteri, maakellari ja konevaja. 1900-luvun vaihteessa asukkaiksi mainitaan suutari Kustaa Lehti vaimoineen. Pihassa kasvaa muutamia kookkaita puita, omenapuita, sireeniä ja muita koristepensaita, marjapensaita sekä perennoja. Sosiaali- ja rakennushistoriallisesti sekä maisemallisesti erittäin merkittävä pihapiiri.

E. Katajamäki, Harhalantie 6, 211-490-1-7: Yli-Knaapin kantatalosta 1923 itsenäistynyt torppa tai mäkitupa. Katajamäki sijaitsee Harhalantien varressa, uuden hautausmaan kulmalla. Pihapiiriin kuuluu todennäköisesti aivan 1900-luvun alussa rakennetut hirsirunkoinen huoneen ja keittiön pikkutalo sekä pihavaja ja sauna. Pihassa kasvaa omenapuita, marjapensaita, sireeniä ja muita koristepensaita sekä perennoja. Sosiaalishistoriallisesti merkittävä pihapiiri.

F. Ketola, Lehtitie 8, 211-490-1-9 ja 211-490-1-46: Yli-Knaapin kantatalosta 1923 itsenäistynyt ns. Keto Kallen torppa. Ketola sijaitsee maantien 325 ja Lehtitien kulmauksessa, uutta seurakuntataloa vastapäätä. Pihapiiriin kuuluu noin 1890-luvulla rakennetut hirsirunkoinen huoneen ja keittiön pikkutalo (laajennettu), hirsiaitta, sauna ja 1950-luvun navetasta tehty toinen asuinrakennus. Pihassa kasvaa marjapensaita, sireeniä ja muita koristepensaita sekä perennoja. Sosiaalishistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä pihapiiri.

G. Kotikontu, Kirkkotie 3, 211-490-1-55: Kotikontu sijaitsee kasvillisuuden kätöksessä vanhalla kylänraitilla, Kirkkotien varressa. Pihapiiriin kuuluu 1920-luvulla rakennetut tai paikalle siirretyt asuinrakennus, liiteri ja sauna. Rakennuksessa on toiminut Kuhmalahden posti. Kiinteistö on lohkottu viereisestä Ala-Knaapista 1960. Pihassa kasvaa muutamia puita, omenapuita, marjapensaita, sireeniä ja muita koristepensaita sekä perennoja. Tien puolella on siperianhernepensasaita. Sosiaali- ja rakennushistoriallisesti sekä maisemallisesti merkittävä pihapiiri.

27. Kuhmalahden kirkko ja vanha hautausmaa, Kirkkotie 37, 211-490-2-2: Iso-Pennon kylän maamerkki, puukirkko (1846), kellotapuli (1782) ja vanha hautausmaa. Arkkitehtonisesti, kirkkohistoriallisesti ja sekä maisemallisesti erittäin merkittävä kohde.

H. Lähteenmäki, Ison-Pennontie 12, 211-490-1-32: Lähteenmäki on 1929 Ala-Knaapin kantatilasta erotettu itsellisen mökki. Se sijaitsee mäellä entisen Tampereelle johtavan maantien, Iso-Pennontien varressa. Pihapiiriin kuuluu viimeistään 1900-luvun alussa rakennetut asuinrakennus (laajennettu, peruskorjattu) ja aitta sekä uudempi liiteri. 1900-luvun vaihteessa asukkaiksi mainitaan käsityöläinen, Kuhmalahdella tunnettu kelloseppä ja soitinrakentaja Oskari Lähde (1863- 1941) perheineen. Pihassa kasvaa muutamia puita, omenapuita ja koristepensaita. Sosiaalishistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä pihapiiri.

I. Oksala, Ison-Pennontie 4, 211-490-8-0: Oksala on 1929 Ala-Knaapin kantatilasta erotettu itsellistila tai torppa. Se sijaitsee entisen Tampereelle johtavan maantien, Iso-Pennontien ja uuden maantien (325) risteyksessä. Puuston suojaamaan pihapiiriin kuuluu ilmeisesti 1900-luvun alussa rakennettu asuinrakennus sekä navetta/talli, sauna ja maakellari. 1900-luvun vaihteessa asukkaiksi mainitaan suntio David Ahonen vaimoineen. Pihassa kasvaa muutamia puita, omenapuita, sireeniä ja muita koristepensaita, marjapensaita sekä perennoja. Sosiaalishistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä pihapiiri.

J. Osuuskauppa, Kuhmalahdentie 56, 211-490-1-243: Kuhmalahden osuuskauppa sijaitsee maantien 325 laidassa tien pohjoispuolella. Kaupalle on lohkottu tontti Yli-Knaapin kantatalosta vastavalmistuneen maantien varresta vuonna 1959. Liikerakennus on ajalle tyypillinen loivan satulakattoinen, tiilirunkoinen keltaiseksi rapattu rakennus. Taloushistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä kohde.

K. Pitkäseppä, Kuhmalahdentie 60, 211-490-1-191: Huoltamorakennus (1966) sijaitsee maantien 325, Kivisalmientien ja Kirkkotien kulmauksessa. Sen tontti on lohkottu viereisen Osuuskaupan tontista 2001. Taloushistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä kohde.

L. Soittola, Soittolantie 16, 211-490-4-6: Soittola on 1909 Ylä-Kanilasta erotettu itsellisen mökki. Se sijaitsee vanhainkodin takana, mäellä metsän keskellä. Soittolassa on asunut Kuhmalahden kirkon kanttori. Vanhasta pihapiiristä on jäljellä vain aitta. Soittolan on ollut osa kylän eteläosan torppari, mäkitupa ja itsellisasutusta.

M. Säästöpankki, Kuhmalahdentie 46, 211-490-1-51: Kuhmalahden entinen säästöpankki sijaitsee maantien 325 laidassa tien pohjoispuolella. Kaupalle on lohkottu tontti Yli-Knaapin kantatalosta peltoalueelta, vastavalmistuneen maantien varresta vuonna 1959. Liikerakennus on ajalle tyypillinen loivan satulakattoinen, punatiilirakennus. Maisemallisesti merkittävä kohde.

N. Tiikinkulma, Kirkkotie 24, 211-490-1-219: Kirkkotien eteläpuolella sijaitseva pihapiiri, jossa peruskorjattu todennäköisesti 1910-luvulla rakennettu asuinrakennus, mahdollisesti saman ikäinen hirsipintainen sauna ja uudehko autotalli- ja pihavarastorakennus. Asuinrakennuksessa on 1920-luvulla toiminut Järvisen leipomo. Pienessä pihassa kasvaa sireeniä ja muita koristepensaita sekä perennoja. Taloushistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä kohde.

O. Vanhainkoti (Lepola), Pappilantie 2, 211-490-1-83 ja 211-490-5-0: Vanhainkoti Pentorinne valmistui 1963. Se sijaitsee mäellä maantien 325 eteläpuolella pienehkön puistoalueen takana. Yli-Knaapin tilaan kuuluneella maalla on aiemmin sijainnut 1892 rakennettu Iso-Pennon kansakoulu. Vanhainkotirakennus on monisiipinen 1960-luvulle tyypillinen loivakattoinen punatiilirakennus. Sosiaalishistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä kohde.

32. Yli-Knaapi, Kirkkotie 22, 211-490-1-156: Iso-Pennon kylän kantatalo, joka säilynyt paikallaan vanhassa kyläkeskuksessa. 1800-luvun lopun ja 1960-lukujen välisenä aikana muodostunut pihapiiri kertoo 1900-luvun maatilan toiminnasta ja asumisen ja elämisen tavasta. Rakennukset ovat säilyttäneet pääosin hyvin rakennusaikansa rakennusmateriaalit, muodot ja piirteet. Pihapiiri on kasvillisuudeltaan, jäsentelyltään ja pinnoiltaan vaivatta hahmotettavissa tyypilliseksi 1900-luvun maatilaksi. Sosiaali-, asutus- ja rakennushistoriallisesti sekä maisemallisesti erittäin merkittävä kohde.

Aiemmat tutkimukset

Kuhmalahden kirkonkylän kulttuuriympäristöselvitys 2006. Arkkitehtitoimisto Eija Teivas.

Raine Raitio, Kuhmalahden yleispiirteinen rakennusinventointi 2001.

Kirjalliset lähteet

Kiinteistötiedot. Maanmittauslaitos, Kiinteistötietojärjestelmä. <http://www.ktj.fi/>

Längelmäveden seudun historia. 2, Kuhmalahden historia II. Hämeenlinna 1954.

Raitio, Raine: Kuhmalahden historia 3, 1865-1995. Kuhmalahden kunta, 1996.

Suomen maatilat. 2 osa, Hämeen lääni. Porvoo 1931.

Peruskartta 2016 ja ortoilmakuvat. Maanmittauslaitos. <http://www.paikkatietoikkuna.fi/>

Peruskartta 1954. Maanmittauslaitos. <http://vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi/>

Isonjaonjärjestelykartta 1902-08. Kansallisarkisto.

Pitäjänskartta 1899. Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto. <http://digi.narc.fi/digi/>

Senaatinkartta 1855. Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto. <http://digi.narc.fi/digi/>

Isojakokartta 1763. Kansallisarkisto.

Maakirjakartta 1635. Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto. <http://digi.narc.fi/digi/>

Kulttuurihistorialliset arvot

Rakennushistoriallinen arvo

rakennusperinteinen

Historiallinen arvo

asutushistoria

kirkkohistoria

sosiaalhistoria

taloushistoria

Ympäristöarvo

maisemakokonaisuus

Arvojen perustelu

Kuhmalahden kirkko, muutamat viimeistään keskiajalla muodostuneella kyläntontilla säilyneet tilakeskukset, ympäröivät peltoaukeat, säilynyt katkelma kylänraittia, mäkialueelle muodostuneet itsellismökit, torpat ja mäkituvat sekä 1900-luvun loppupuolen kirkonkylän palveluja varten rakennetut kiinteistöt muodostavat arvoalueelle kerrostuneen maisemakokonaisuuden.

Arvoluokka

ei määriteltä

Hankkeet

Nimi

Kuhmalahden
rantaosayleiskaavan ja
kirkonkylän sekä Pohjan
kyläyleiskaavojen
kulttuuriympäristöselvitys
2016

Kunta

Kangasala

Hankkeen tyyppi

Kulttuuriympäristöinventointi

Rakennetun ympäristön kohteet

2016/0032 Kirkkotie 22

2016/0027 Kirkkotie 37

Ala-Knaapin päärakennus (A)
Miia Hinnerichsen 1.6.2016

Kirkko lännestä (27)
Miia Hinnerichsen 1.6.2016

Yli-Knaapi lounaasta (32)
Miia Hinnerichsen 1.6.2016

Kotiseutumuseo (kohde A)
Miia Hinnerichsen 1.6.2016

Asuntola koillisesta (C)
Miia Hinnerichsen 1.6.2016

*Kallionmäki (D) ja Lähteenmäki (H) Soittolantieltä. Kuvattu
lännestä*
Miia Hinnerichsen 1.6.2016

Ketola idästä (F)
Miia Hinnerichsen 1.6.2016

Kotikontu, kuvattuna kaakosta (G)
Miia Hinnerichsen 1.6.2016

Osuuskauppa etelästä (J)
Miia Hinnerichsen 1.6.2016

Pitkäseppä etelästä (K)
Miia Hinnerichsen 1.6.2016

Entinen osuuspankki etelästä (M)
Miia Hinnerichsen 1.6.2016

Tiikinkulma lännestä (N)
Miia Hinnerichsen 1.6.2016

Vanhainkoti (O)
Miia Hinnerichsen 1.6.2016

Vanhaa Iso-Pennon kylänraittia länteen
Miia Hinnerichsen 1.6.2016

Vehkapuntari

Vehkapuntari, joka nykyisin tunnetaan usein lyhyemmin Puntarina, on viimeistään keskiajalla muodostunut Kuhmalahden kylä. Kylässä on 1500-luvun lopulla ollut neljä kantataloa, Hinkkala, Siurola, Jussila ja Annala. Kylätontti, jolla talojen asuinrakennukset sijaitsivat tiiviinä ryhmänä, sijaitsi Ala-Hinkkalan kohdalla, nykyisen Uittomiehentien varressa. Mäellä Ala-Hinkkalan länsipuolella oli myös kylän yhteinen mylly. Paikka oli lähellä silloista Längelmäveden rantaviivaa. Vuosina 1604 ja 1830 tapahtuneiden Längelmäveden lasku-uomien muutosten vuoksi järvenpinta on nykyisin huomattavasti alempana. Vesijätöt on sittemmin muutettu niityiksi ja pelloiksi.

Vuonna 1766, jolloin lähes 50 vuotta kestänyt isojako aloitettiin, Vehkapuntarissa oli halkomisten seurauksena jo 11 taloa. Isojaon yksi tavoite oli tiiviin ryhmäkylän hajottaminen. Aluksi talonpojat olivat haluttomia talonsiirtoihin, mutta vuonna 1810 Yrjö Annala tarjoutui lähtemään Vedentaustalle ja Matti Jussila etelään Sydänmaalle. Kaikkiaan muutettiin lopulta lyhyemmän tai pidemmän matkan päähän kylänmäeltä kaksi Hinkkalaa, joiden tontit sai kolmas Hinkkala, molemmat Jussilat ja kaksi Annalaa, joiden tontit peri kolmas Annala, sekä kaksi Siurolaa, joista toinen vietiin Siuronsalmen pohjoispuolelle, ns. Vedentaustan puolelle. Kylään Jäänyt Siurola sai nimen Kylä-Siuro, Peltokummulle kylän lähelle kulkeutuneesta tuli Mäki-Siuro ja Järven taakse viedystä Vesi-Siuro. Vedentaustaan muuttanut Annala rakennettiin Sällinpellolle, josta se sai nimen Sälli.

Peltomaisemaa Vehkapuntarin kylällä kuvattuna Pohjantieltä (maantie 325) lounaaseen.

Kruunun liikamaiden jaon yhteydessä 1850 luvulla Vehkapuntariin perustettiin yksi uudistila Lautasilta, joka rakennettiin kauas kylän eteläpuoliselle metsäalueelle. Isojaontäydennys Vehkapuntarin kylässä suoritettiin vuosina 1902-1906. Tämä ei täysin miellyttänyt kaikkia osapuolia, minkä vuoksi kylässä suoritettiin uusjako vuosina 1918-1929. Näiden jakojen jälkeen vanhaan kyläkeskukseen jäi ainoastaan Ala-Hinkkalan talo, johon oli yhdistetty aiemmin Kylä-Siuron talo.

Vedentaustan puolelle muutti mm. Vähä-Annala. Pohjoisesta kylän osasta muotoutui oma asutuskeskuksensa, jonka päätie on nykyinen Kaanaantie.

1900-luvun alussa Vehkapuntarista muotoutui keskeisen maantieteellisen asemansa vuoksi Kuhmalahden pitäjän keskus. Myös vesiliikenteellä ja Siuronsalmen rannalla sijainneella laivalaiturilla oli merkitystä alueen keskuksiksi muotoutumiselle. Alueen päätien Puntarinraitin varteen muodostui tiheä raitinvarsi-asutus, johon kuului pieniä tiloja, torppia, mäkitupia ja käsityöläisten itsellismökkejä sekä 1920-luvusta lähtien ajalle tyypillisiä asuin- ja liikerakennuksia. Lisäksi raitilla sijaitsi 1907 toimintansa aloittanut Kuhmalahden meijeri. Raitti jatkui pitkälle itään, missä sen varressa sijaitsivat seurojentalo Suoja sekä Yli-Hinkkalan ja Rauhalahden entisten ratsutilojen pihapiirit. Kulttuurimaisemaan liittyy olennaisena osana myös Yli-Hinkkalan pohjoispuolella sijaitseva katajaketo, jossa on sijainnut ennen Kuhmalahden kappeliseurakunnan muodostumista kirkkotupa. Raitin keskeisin ja parhaiten säilynyt osa on selvityksessä inventoitu erikseen arvoalueena A5.

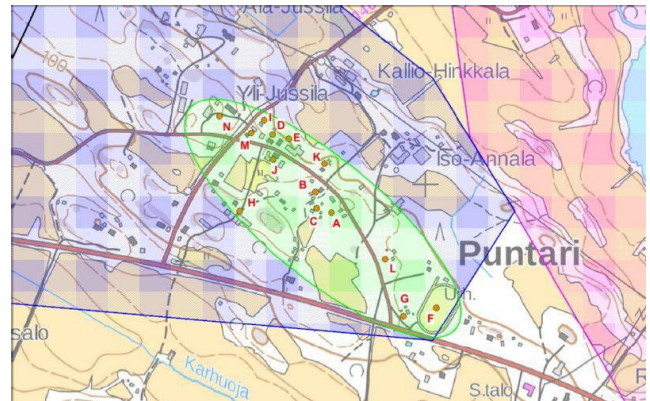
Vehkajärven asema pitäjän keskuksena alkoi heiketä 1900-luvun puolivälissä, jolloin laivaliikenteen merkitys väheni, Kangasalta Kuhmoisiin vievä maantie 325 valmistui ja uusi kuntakeskus alkoi muodostua Pohjan kylään.

Nykyisin Vehkapuntarin kylä muodostuu kahdesta erillisestä alueesta, läntisestä Puntarin alueesta ja Itäisestä Vedentaustan osasta. Molemmissa on laajat peltoalueet Längelmäveden rantojen tuntumassa. Tilakeskukset sijaitsevat viljelystensä äärellä etäällä toisistaan. Kylän eteläosat ja Kaanaantien itäpuoli ovat pääasiassa metsää. Längelmäveden ja kylän eteläosissa sijaitsevien muutamien järvien rannoille on 1950-luvulta alkaen rakennettu runsaasti vapaa-ajan asuntoja.

Vehkapuntarin kylältä on kirkonkylän kyläosayleiskaavan ja rantaosayleiskaavan alueilta erikseen inventoitu 12 kulttuurihistoriallisesti ja/tai maisemallisesti merkittävää pihapiiriä/kohdetta sekä yksi aluekokonaisuus, arvoalue A5 Puntarinraitti.

Puntarinraitti (A5)

*Kulttuurihistoriallisesti arvokas
aluekokonaisuus*

*Arvoalue A5 Puntarinraitti, karttaote. Phjakartta:
Maanmittauslaitos, maastokartta*

*Puntarinraittia itään
Miia Hinnerichsen 19.8.2016*

Nimi	Puntarinraitti (A5)
Kunta	Kangasala
Vanha kunta	Kuhmalahti
Kylä	Vehkapuntari
Alueluokka	Kulttuurihistoriallisesti arvokas aluekokonaisuus

Historia

Vehkapuntari on viimeistään keskiajalla muodostunut Kuhmalahden kylä. 1900-luvun alussa kylä muotoutui keskeisen maantieteellisen asemansa ja hyvien vesiliikenneyhteyksiensä vuoksi Kuhmalahden pitäjän keskuksiksi. Kylänraitin parhaiten historialliset piirteensä säilyttänyt osa on inventoinnissa rajattu arvoalueeksi (A5).

Vanha maantie, Vehkapuntarin kohdalla nykyinen Puntarinraitti, on merkitty jo 1700-luvun lopussa laadituille isojakokartoille, mutta se lienee muodostunut jo paljon tätä aiemmin. Tielinja ja sen maastoa mukaileva profiili ovat säilyneet verrattain hyvin, vaikka soratietä on 1900-luvulla kunnostettu ja hieman levennetty. 1800-luvulta alkaen raitin varteen alkoi kehittyä tiheä raitinvarsiasutus, johon kuului pieniä tiloja, torppia, mäkitupia ja käsityöläisten itsellismökkejä sekä 1920-luvusta lähtien ajalle tyypillisiä asuin- ja liikerakennuksia. Lisäksi raitilla sijaitsee 1906 toimintansa aloittanut Kuhmalahden meijeri (E).

Pienistä tiloista, torpista, mäkituvista ja käsityöläisten itsellismökeistä on Puntarinraitilla säilynyt Auvola (A), Haavisto (B), Kalliola (C), Laitamo (G), Mattila (H), Myötämaa (I), Pihlajamäki (K), Riihimäki (L) ja Wälikkö (M). Raitinvarren pihapiireissä on paritupatyyppisen asuinrakennuksen tai pienen huoneen ja keittiön mökin lisäksi usein säilynyt myös hirsirunkoisia piharakennuksia. Mittakaavaltaan edellistä suurempia ovat 1920-luvulla rakennetut liike- ja asuinrakennukset, joista jäljellä ovat vastakkaisilla puolilla raittia sijaitsevat Kuhmalahden apteekki (D) ja Osuuskauppa (J).

Alueen luoteispäässä on Jussilan kantatilasta halkomisen seurauksena syntyneen Yli-Jussilan (N) pihapiirin jäänteet. Kaakkoispäässä raitti yhtyy maantiehen 325 1950-luvulla rakennetun Kuhmalahden urheilukentän (F) kohdalla.

Vehkajärven asema pitäjän keskuksena alkoi heiketä 1900-luvun puolivälissä, kun laivaliikenteen merkitys väheni, Kangasalta Kuhmoisiin vievä maantie 325 valmistui ja uusi kuntakeskus alkoi muodostua Pohjan kylään.

Kuvaus

Raittimiljöön on nykyisin hieman ränsistynyt ja umpeenkasvanut, mutta tielinja ja säilyneet rakennukset muodostavat alueen historiasta kertovan arvokkaan kokonaisuuden.

Arvoalueella sijaitsevat kulttuurihistoriallisesti, rakennushistoriallisesti ja/tai maisemallisesti merkittävät kohteet:

A. Auvola, Puntarinraitti 31, 211-496-3-20: Vehkapuntarin kylän kantatalosta Iso-Annalasta 1922 itsenäistynyt torppa tai mäkitupa. Auvola sijaitsee aivan Puntarinraitin varressa, tien eteläpuolella. Pihapiiriin kuuluu 1900-luvun alussa rakennetut paritupatyypinen asuinrakennus, pieni riviaitta, lato ja sauna. Pihassa kasvaa kookkaita iäkkäitä puita, sireeniä, omenapuita ja perennoja. Sosiaalishistoriallisesti, rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin merkittävä pihapiiri.

B. Haavisto, Puntarinraitti 41, 211-496-1-18: Vehkapuntarin kylän kantatalosta Ala-Hinkkalasta 1923 itsenäistynyt torppa tai mäkitupa. Haavisto sijaitsee aivan Puntarinraitin varressa, tien eteläpuolella. Pihapiiriin kuuluu hirsinen riviaitta, noppamainen puolitoistakerroksinen asuinrakennus (1947), liiteri, sauna ja autotalli. Maisemallisesti merkittävä osa raitinvarsiasutusta.

C. Kalliola, Puntarinraitti 35, 211-496-1-19: Vehkapuntarin kylän kantatalosta Ala-Hinkkalasta 1923 itsenäistynyt torppa tai mäkitupa. Kalliola sijaitsee Puntarinraitin eteläpuolella, lyhyen raitilta erkanevan pihatien päässä. Pihapiiriin kuuluu 1900-luvun alussa rakennetut noppamainen puolitoistakerroksinen asuinrakennus, vaja, lato ja sauna. Puuston suojaamassa pihassa kasvaa sireeniä, omenapuita ja perennoja. Sosiaalishistoriallisesti ja rakennushistoriallisesti merkittävä pihapiiri.

D. Kuhmalahden apteekki, Puntarinraitti 52, 211-496-10-0: Vehkapuntarin kylän kantatalosta Iso-Annalasta 1924 Kuhmalahden apteekkia varten erotettu kiinteistö. Entinen apteekki sijaitsee aivan Puntarinraitin varressa tien pohjoispuolella, itäpuolella on entinen meijeri ja vastapäätä entinen osuuskauppa. Pihapiiriin kuuluu 1920-luvun puolivälissä rakennetut puolitoistakerroksinen asuin- ja liikerakennus, piharakennus ja maakellari sekä 1950-60-luvun uudisrakennus. Pihassa kasvaa kookasta puustoa, sireeniä ja muita koristepensaita sekä perennoja. Talous- ja sosiaalishistoriallisesti, rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin merkittävä pihapiiri.

E. Kuhmalahden meijeri, Puntarinraitti 50, 211-496-3-4: Vehkapuntarin kylän kantatalosta Iso-Annalasta 1906 Kuhmalahden osuusmeijeriä varten erotettu kiinteistö. Entinen meijeri sijaitsee aivan Puntarinraitin varressa tien pohjoispuolella, länsipuolella on entinen apteekki ja vastapäätä entinen osuuskauppa. Tonttia ja meijeriä on laajennettu 1926. Pihapiiriin kuuluu kookas puolitoistakerroksinen asuinrakennus ja osin puu- osin punatiilirunkoinen entinen meijerirakennus. Talous- ja sosiaalishistoriallisesti, rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin merkittävä pihapiiri.

F. Kuhmalahden urheilukenttä, Pohjantie 534, 211-496-3-62, 211-496-1-47: Vehkapuntarin urheilukenttä on rakennettu 1950-luvun alussa. Maat kenttää varten on lohkottu Iso-Annalan ja Yli-Hinkkalan tiloista. Kenttä sijaitsee aivan Pohjantien (maantien 325) reunassa, tien pohjoispuolella, Puntarinraitin alussa. Kenttä on nurmipintainen ja sitä kiertää sorapintainen juoksurata. Kentän pohjoispäässä on pieni huoltorakennus ja itäreunalla ulkokuonerakennus. Sosiaalishistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä kohde.

G. Laitamo, Puntarinraitti 4, 211-496-3-16: Vehkapuntarin kylän kantatalosta Vähä-Annalasta 1922 itsenäistynyt torppa tai mäkitupa. Laitamo sijaitsee Puntarinraitin alkupäässä, tien pohjoispuolella. Pihapiiriin kuuluu 1900-luvun alussa rakennetut huoneen ja keittiön pikkutalo ja sauna sekä uudemmat liiteri, sauna ja ulkuhuone. Puuston suojaamassa pihassa kasvaa sireeniä ja perennoja. Sosiaalishistoriallisesti ja rakennushistoriallisesti merkittävä pihapiiri.

H. Mattila, Pohjantie 610, 211-496-1-36: Vehkapuntarin kylän kantatalosta Ala-Hinkkalasta 1937 lohkottu tila. Mattila sijaitsee mäellä Puntarinraitin ja Pohjantien (maantie 325) välissä. Kiinteistössä on kaksi eri-ikäistä asuinrakennusta, joiden ympärille muodostuu omat pihapiirit. Koillisosassa on 1900-luvun alussa rakennetut paritupatyypinen asuinrakennus, karjasuoja, liiteri, sauna, maakellari ja riihi ja sen länsipuolella 1940-50-luvulla rakennetut puolitoistakerroksinen asuinrakennus, karjasuoja sekä 3 muuta talousrakennusta. Pihapiirien välistä kulkee kapea hiekkatie Puntarinraitilta Pohjantielle. Sosiaalishistoriallisesti ja rakennushistoriallisesti merkittävä kohde.

I. Myötämaa, Uittomiehentie 40, 211-496-3-1: Vehkapuntarin kylän kantatalosta Iso-Annalasta 1922 itsenäistynyt

mäkitupa. Myötämaa sijaitsee Uittomiehentien varressa, tien itäpuolella. Pihapiiriin kuuluu 1900-luvun alussa rakennettu huoneen ja keittiön pikkutalo ja myöhemmin paikalle tuotu tynnyrisauna. Maisemallisesti merkittävä osa raitinvarsiasutusta.

J. Osuuskauppa, Puntarinraitti 49, 211-496-1-26: Vehkapuntarin kylän kantatalosta Ala-Hinkkalasta 1926 Kuhmalahden osuuskauppaa varten erotettu kiinteistö. Entinen osuuskauppa sijaitsee aivan Puntarinraitin varressa tien eteläpuolella, entistä apteekkia ja meijeriä vastapäätä. Tiiviisti rakennettuun pihapiiriin kuuluu 1920-luvun lopulla rakennetut puolitoistakerroksinen asuin- ja liikerakennus sekä kaksi kookasta piharakennusta. Talous- ja sosiaalihistoriallisesti, rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä pihapiiri.

K. Pihlajamäki, Puntarinraitti 40, 211-496-3-78: Vehkapuntarin kylän kantatalosta Iso-Annalasta 1925 itsenäistynyt mäkitupa. Pihlajamäki sijaitsee Puntarinraitin varressa tien pohjoispuolella. Pihapiiriin kuuluu pienehkö asuinrakennus, sauna, liiteri ja ulkokuone. Maisemallisesti merkittävä osa raitinvarsiasutusta.

L. Riihimäki, Puntarinraitti 14, 211-496-3-111: Vehkapuntarin kylän kantatalosta Iso-Annalasta erotettu kiinteistö. Riihimäki sijaitsee Puntarinraitin varressa tien pohjoispuolella. Pihapiiriin kuuluu 1900-luvun alkupuolella rakennettu pienehkö puolitoistakerroksinen asuinrakennus sekä nuoremmat sauna ja liiteri. Maisemallisesti merkittävä osa raitinvarsiasutusta.

M. Wälikkö, Puntarinraitti 58, 211-496-3-40: Vehkapuntarin kylän kantatalosta Iso-Annalasta 1926 erotettu kiinteistö. Wälikkö sijaitsee aivan Puntarinraitin ja Uittomiehentien kulmauksessa. Pihapiiriin kuuluu 1900-luvun alkupuolella rakennetut pienehkö puolitoistakerroksinen asuinrakennus, piharakennus, jossa on sauna ja liiteri sekä maakellari. Pihassa kasvaa sireeniä, omenapuita ja perennoja. Sosiaalihistoriallisesti, rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä pihapiiri.

N. Yli-Jussila, Puntarinraitti 68, 211-496-1-2: Jussila on Vehkapuntarin kylän kantatalo, joka on 1796 halottu Yli-Jussilaksi ja Ala-Jussilaksi. Yli-Jussila siirrettiin isonjaon yhteydessä 1800-luvun alussa nykyiselle paikalleen Puntarinraitin ja Uittomiehentien kulmaukseen ahtaasti rakennetusta kyläkeskuksesta nykyisen Ala-Hinkkalan tuntumasta. Pihapiiriin kuuluu kookas 1800-luvulla rakennettu hirsipintainen päärakennus sauna ja vanha riihi sekä nuorempia konehalleja ja kuivuri. Pihassa on paikoin jäljellä kookasta puustoa ja puutarhakasvillisuutta. Päärakennus on rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä osa raitinvarsiasutusta.

Aiemmat tutkimukset

Raine Raitio, Kuhmalahden yleispiirteinen rakennusinventointi 2001.

Kirjalliset lähteet

Kiinteistötiedot. Maanmittauslaitos, Kiinteistötietojärjestelmä. <http://www.ktj.fi/>

Längelmäveden seudun historia. 2, Kuhmalahden historia II. Hämeenlinna 1954.

Raitio, Raine: Kuhmalahden historia 3, 1865-1995. Kuhmalahden kunta, 1996.

Suomen maatilat. 2 osa, Hämeen lääni. Porvoo 1931.

Peruskartta 2016 ja ortoilmakuvat. Maanmittauslaitos. <http://www.paikkatietoikkuna.fi/>

Peruskartta 1957. Maanmittauslaitos. <http://vanhatpainenutkartat.maanmittauslaitos.fi/>

Pitäjänskartta 1899. Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto. <http://digi.narc.fi/digi/>

Senaatinkartta 1855. Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto. <http://digi.narc.fi/digi/>

Tiluskartta 1799. Kansallisarkisto.

Isojakokartta 1799-1853. Kansallisarkisto.

Rakennushistoriallinen arvo	rakennusperinteinen
Historiallinen arvo	sosiaalihistoria taloushistoria
Ympäristöarvo	maisemakokonaisuus
Arvojen perustelu	Puntarinraitti tielinjoineen ja vanhoine pihapiireineen muodostaa arvoalueelle eheän maisemakokonaisuuden.
Arvoluokka	ei määritelty

Hankkeet

Nimi	Kunta	Hankkeen tyyppi
Kuhmalahden rantaosayleiskaavan ja kirkonkylän sekä Pohjan kyläyleiskaavojen kulttuuriympäristöselvitys 2016	Kangasala	Kulttuuriympäristöinventointi

Auvola idästä (A)
Miia Hinnerichsen 19.8.2016

Kalliola (C) pohjoisesta
Miia Hinnerichsen 19.8.2016

Haavisto (B) pohjoisesta
Miia Hinnerichsen 19.8.2016

Entinen apteekki koillisesta (D)
Miia Hinnerichsen 19.8.2016

Entinen meijeri (E) lounaasta
Miia Hinnerichsen 19.8.2016

Laitamon asuinrakennus lounaasta (G)
Miia Hinnerichsen 19.8.2016

Mattilan vanha pihapiiri kuvattuna lännestä (H)
Miia Hinnerichsen 19.8.2016

Myötämäan asuinrakennus etelästä (I)
Miia Hinnerichsen 19.8.2016

Entinen osuuskauppa lännestä (J)
Miia Hinnerichsen 19.8.2016

Pihlajanmäki etelästä (K)
Miia Hinnerichsen 19.8.2016

*Kilometritolppa Puntarinraitin varressa
Miia Hinnerichsen 19.8.2016*

*Riihimäki etelästä (L)
Miia Hinnerichsen 19.8.2016*

*Yli-Jussila päärakennus kaakosta (N)
Miia Hinnerichsen 19.8.2016*

Tervaniemi

Viimeistään keskiajalla muodostunut Kuhmalahden kylä, josta ensimmäinen kirjallinen maininta on vuoden 1543 maakirjassa. Kylässä on ollut kaksi kantataloa, nimetön ja Hemminki, joista halkomalla ovat syntyneet kaikki kylän nykyiset talot. Hemminki halottiin 1580-luvulla Hemmingiksi ja Tapanilaksi, Hemminki edelleen 1728 Pitkäläksi ja Tulokkaaksi ja Tulokas edelleen 1783 Mäki-Tulokkaaksi ja Kylä-Tulokkaaksi. Nimettömästä kantatalosta puolestaan muodostui halkomisen seurauksena 1561 Anttila ja Mattila, joista Mattila halottiin 1684 Mattilaksi ja Heikkiläksi, ja Anttila 1687 Tuomaalaksi ja Penttiläksi.

Kylän tiiviisti rakennettu kylätontti, jolle kaikki kylän talojen asuin- ja piharakennukset oli rakennettu, sijaitsi nykyisen Tervaniemi nimisen tien mutkassa, Mattilan eteläpuolella. Isojakoasiakirjat ovat Tervaniemen kylän osalta puutteelliset, mutta ilmeisesti talonsiirtoihin ei 1790-luvulla suoritettu isonjaon yhteydessä ryhdytty, joskin tontteja laajennettiin. 1840-luvulla piirrettyssä Längelmäveden vesijättömaiden jakokartassa Tervaniemen kylä on vielä tiivis 8 taloinen ryhmäkylä. 1800-luvun kartoille on merkitty useampia myllyjä Tervaniemen myllyojan varteen. Penttilä näyttää myös siirtyneen 1800-luvun lopussa kylätontilta nykyisen Mäki-Penttilän kohdalle.

Maisema Vedentaustan Kaanaantieltä Tervaniemenlahden yli kohti etelää.

Uusjako Tervaniemen kylässä suoritettiin vuosina 1917-1932, koska tilojen maat olivat monena sekavana palstana ja kyläkeskus ahdas. Uusjako muokkasi kylää merkittävästi. Sen seurauksena siirtyivät uuteen paikkaan Tuomaala, Mäki-Tulokas, Kylä-Tulokas, Kylä-Penttilä ja Setälä. Kylä-Tulokkaan talouskeskus siirrettiin isännän toivomuksesta Vedentaustan puolelle nykyiselle paikalleen. Kantatilojen lisäksi siirtymään joutuivat myös monet entiset torpat ja mäkituvat. Uuteen paikkaan siirrettiin Mutkala, Tuomela, Peltomäki, Töyrylä, Niepola sekä Mäkisen, Koiviston, Källin, Matinojan ja Rehvalan asuinrakennukset. Rakennukset sovittiin siirrettäviksi uusille paikoilleen toukokuun 1. päivään 1934 mennessä.

Kylä on 1900-luvulla jakautunut maantieteellisesti kahtia Tervaniemenlahden länsipuoliseen vanhan kylän puoleen ja lahden itäpuoliseen ns. Vedentaustan puoleen. 1950-60-lukujen taitteessa valmistui uusi kylän läpi lännestä itään vievä maantie (325). Kylän eteläosa on suurelta osin asumatonta metsä- ja suoaluetta. Kylän koilliskulmalle Kuhmajärven rannoille on 1950-luvulta lähtien rakennettu kesämökkejä. Tervaniemenlahdella ei ole kesämökkejä. Järvenlahti on 2000-luvulla määritelty natura-alueeksi lintuarvojensa vuoksi. Tervaniemen kulttuurimaisema tervaniemenlahden länsipuolella on määritelty maakunnallisesti arvokkaaksi.

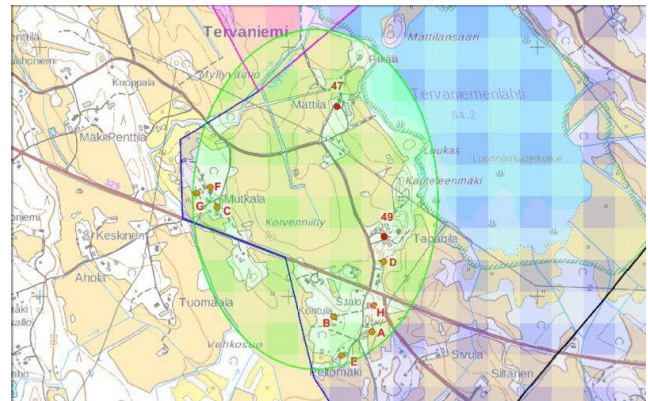
Tervaniemen kylältä on Pohjan kyläosayleiskaavan ja rantaosayleiskaavan alueilta erikseen inventoitu 5 kulttuurihistoriallisesti ja/tai maisemallisesti merkittävää pihapiiriä/kohdetta sekä yksi aluekokonaisuus, arvoalue A6 Tervaniemen kyläkeskus.

Tervaniemen kyläkeskus (A6)

*Kulttuurihistoriallisesti arvokas
aluekokonaisuus*

*Tervaniemen kylää luoteesta
Miia Hinnerichsen 24.8.2016*

*Arvoalue A6 Tervaniemen kyläkeskus, karttaote.
Pohjakartta: Maanmittauslaitos, maastokartta.*

Nimi	Tervaniemen kyläkeskus (A6)
Kunta	Kangasala
Vanha kunta	Kuhmalahti
Kylä	Tervaniemi
Alueluokka	Kulttuurihistoriallisesti arvokas aluekokonaisuus

Kuvaus

Tervaniemen kylän entinen kyläkeskus on rajattu arvoalueeksi historiallisten ja maisemallisten arvojensa vuoksi. Alueeseen sisältyy kylän 1900-luvun alkuun asti tiiviisti rakennettu kylätontti, jolle kaikki kylän talojen asuin- ja piharakennukset oli rakennettu. Se sijaitsi nykyisen Tervaniemi nimisen tien mutkassa, Mattilan eteläpuolella. Kylätontti on autoitunut 1900-luvun alussa uusjaon seurauksena. Kantatiloista Tapanila ja Mattila ovat siirtyneet lyhyen matkan päähän kylätontista, sen etelä- ja pohjoispuolille. Kantatilojen tilakeskusten rakennuskanta on uusiutunut voimakkaasti, mutta molemmissa on säilynyt kuitenkin joitain rakennuksia. Kantatilat on inventoitu erikseen.

Arvoalueen pohjoisosassa kulkevan Myllyojan varteen on 1800-luvun kartoille on merkitty useampia myllyjä. Myllynpaikalla on säilynyt muokattua luonnonkivilatomuksella tuettua uomaa ja myllynkivi. Myllyojan ylittää kaunis lohkokivistä ladottu silta Myllyojantiellä. Tervaniemen ja Myllyojantien eteläpäissä on muutamia 1900-luvun alussa itsenäistyneitä torppia tai mäkitupia (D, C, F ja G). Maantien eteläpuolella on niin ikään kolme 1900-luvun alussa itsenäistynyttä torppaa (A, B ja E) sekä aivan maantien ja vanhan maantien, nykyisen Iso-Maijalantien kulmauksessa, Tervaniemen maisemallisesti ja rakennushistoriallisesti erittäin merkittävä työväentalo (H). Pihapiireissä ja niiden ympärillä kasvaa puustoa, muutoin alue on kumpuilevaa viljeltyä peltoa. Laajoilta peltoaukeilta aukeaa järvimaisema Tervaniemenlahdelle.

Arvoalueella sijaitsevat kulttuurihistoriallisesti, rakennushistoriallisesti ja/tai maisemallisesti merkittävät kohteet:

A. Hietala, Jokelantie 15, 211-494-3-44: Tervaniemen kylän kantatalosta Mattilasta 1928 lohkottu tila. Hietala sijaitsee pellon reunassa, loivalla mäellä Jokelantien ja Iso-Maijalantien välissä. Pihapiirissä on puolitoistakerroksinen asuinrakennus, karjasuoja, liiteri ja sauna. Pihassa kasvaa mm. sireeniä, marjapensaita ja perennoja. Sosiaalhistoriallisesti, rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä pihapiiri.

B. Kontula, Jokelantie 10, 211-494-3-10: Tervaniemen kylän kantatalosta Mattilasta 1922 itsenäistynyt torppa. Kontula sijaitsee pienellä mäellä Jokelantiestä länteen erkanevan lyhyen pihatien päässä. Pihapiirissä on pieni huoneen ja keittiön hirsimökki, karjasuoja ja kellari. Puuston suojaamassa pihassa kasvaa mm. sireeniä, omenapuita,

marjapensaita ja perennoja. Sosiaalishistoriallisesti ja rakennushistoriallisesti merkittävä pihapiiri.

47. Mattila, Tervaniemi 66, 211-494-3-54: Tervaniemen kylän kantatalo Mattila, joka säilynyt viimeistään keskiajalla muodostuneen entisen kyläkeskuksen tuntumassa. Mattila sijaitsee laajojen peltoaukeiden laidalla, Tervaniemenlahden rannalla, Tervaniemi -nimisestä tiestä pohjoiseen erkanevan puukujan päässä. Pihapiiriin kuuluu kookas mansardikattoinen 1930 rakennettu asuinrakennus, kivinavetta (1901), uudehko kuivuri sekä neljä muuta talousrakennusta. Pihassa kasvaa kookasta puustoa, omenapuita, marjapensaita, sireeniä ja muita koristepensaita sekä perennoja. Pihasta avautuu maisema ympäröiville pelloille ja Tervaniemenlahdelle. Asutus- ja rakennushistoriallisesti sekä maisemallisesti merkittävä kohde.

C. Mutkala, Myllyojantie 12, 211-494-4-8: Tervaniemen kylän kantatalosta Penttilästä 1924 itsenäistynyt torppa. Mutkala sijaitsee Myllyojantien varressa, tien itäpuolella, peltoaukean laidalla. Pihapiiriin kuuluu asuinrakennus ja piharakennus. Maisemallisesti merkittävä osa Tervaniemen kyläkeskuksen asutusta.

D. Niemelä, Tervaniemi 12, 211-494-1-46: Tervaniemen kylän kantatalosta Pitkälästä 1928 erotettu tila, todennäköisesti entinen mäkitupa. Niemelä sijaitsee pienellä mäellä Tervaniemi -nimisen tien varressa, tien itäpuolella. Pihasta aukeavat laajat peltomaisemat itään ja länteen. Pihapiirissä on pieni huoneen ja keittiön hirsimökki, hirsiaitta ja kaksi muuta talousrakennusta. Tien varressa on kiviaita ja pihaa on pengerrytetty kivimuurein. Pihassa kasvaa mm. sireeniä, marjapensaita ja perennoja. Sosiaalishistoriallisesti, rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä pihapiiri.

E. Peltomäki, Jokelantie 22, 211-494-17-2: Tervaniemen kylän kantatalosta Mattilasta 1926 lohkottu tila. Peltomäki sijaitsee peltoaukean laidassa Jokelantien länsipuolella lyhyen pihatien päässä. Pihapiirissä on puolitoistakerroksinen 1939 rakennettu asuinrakennus, karjasuoja ja puimala, riviaitta, sauna ja liiteri, vilja-aita ja riihi. Pihassa kasvaa mm. koristepensaita, omenapuita, marjapensaita ja perennoja. Sosiaalishistoriallisesti, rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä pihapiiri.

F. Pitkänen, Myllyojantie 11, 211-494-1-21: Tervaniemen kylän kantatalosta Pitkälästä 1928 itsenäistynyt tila. Pitkänen sijaitsee Myllyojantien varressa, tien länsipuolella. Pihapiiriin kuuluu asuinrakennus ja seitsemän talousrakennusta. Maisemallisesti merkittävä osa Tervaniemen kyläkeskuksen asutusta.

G. Seppälä, Myllyojantie 7, 211-494-1-7: Tervaniemen kylän kantatalosta Pitkälästä 1923 itsenäistynyt tila. Seppälä sijaitsee Myllyojantien varressa, tien länsipuolella. Pihapiiriin kuuluu asuinrakennus ja kolme piharakennusta. Maisemallisesti merkittävä osa Tervaniemen kyläkeskuksen asutusta.

49. Tapanila, Tervaniemi 18, 211-494-6-18: Tervaniemen kylän kantatalo, joka on toiminut sotilasvirkatalona ja kestikievarina. Tapanila sijaitsee laajojen peltoaukeiden laidalla, Tervaniemenlahden rannalla, mäellä Tervaniemi -nimisen tien varressa, tien itäpuolella. Tila on siirtynyt nykyiselle paikalleen 1900-luvun alussa. Pihapiiriin kuuluu asuinrakennus (1912), karjasuoja (1912), riviaitta ja 5 muuta talousrakennusta. Pihassa kasvaa kookasta puustoa, omenapuita, sireeniä ja muita koristepensaita sekä perennoja. Rakennus- ja sosiaalishistoriallisesti sekä maisemallisesti merkittävä kohde.

H. Tervaniemen työväentalo, Pohjantie 159, 211-494-1-13: Tervaniemen kookas työväentalo on valmistunut 1931 ja sijaitsee näkyvällä paikalla mäellä Pohjantien (maantie 325), Jokelantien ja Iso-Maijalantien välissä. Työväentalolle on lohkottu maata Kylä-Tulokkaan tilasta 1925. Pihan läpi on kulkenut vanha tielinja, joka nykyisin tunnetaan nimellä Iso-Maijalantie. Sosiaalishistoriallisesti, rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin merkittävä kohde.

Aiemmat tutkimukset

Raine Raitio, Kuhmalahden yleispiirteinen rakennusinventointi 2001.

Kirjalliset lähteet

Kiinteistötiedot. Maanmittauslaitos, Kiinteistötietojärjestelmä. <http://www.ktj.fi/>

Längelmäveden seudun historia. 2, Kuhmalahden historia II. Hämeenlinna 1954.

Peruskartta 2016 ja ortoilmakuvat. Maanmittauslaitos. <http://www.paikkatietoikkuna.fi/>

Peruskartta 1957. Maanmittauslaitos. <http://vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi/>

Uusjakokartta 1932. Kansallisarkisto.

Pitäjänskartta 1899. Maanmittauslaitoksen historiallinen kartta-arkisto. <http://digi.narc.fi/digi/>

Senaatinkartta 1855. Maanmittauslaitoksen historiallinen kartta-arkisto. <http://digi.narc.fi/digi/>

Isojakokartta 1775. Maanmittauslaitoksen arkisto.

Kulttuurihistorialliset arvot

Historiallinen arvo

asutushistoria
sosiaalhistoria

Ympäristöarvo

maisemakokonaisuus

Arvojen perustelu

Tervaniemen kylän entinen kyläkeskus on rajattu arvoalueeksi historiallisten ja maisemallisten arvojensa vuoksi. Alueella on säilynyt kahden kantatilan tilakeskukset, vanhan kylätontin paikka, myllynpaikka, vanhan maantien (Tervaniemi, Myllyojantie ja Iso-Maijalantie) tielinja, Tervaniemen työväentalo sekä seitsemän 1920-luvulla itsenäistynyttä torppaa tai mäkitupaa. Avoimien pelto- ja järvimaisemien sekä vähäisen uudisrakentamisen vuoksi eheä 1900-luvun alkupuolella syntynyt maaseutumaisema, jota on viljelty keskiajalta lähtien.

Arvoluokka

ei määritelty

Hankkeet

Nimi

Kuhmalahden
rantaosayleiskaavan ja
kirkonkylän sekä Pohjan
kyläyleiskaavojen
kulttuuriympäristöselvitys
2016

Kunta

Kangasala

Hankkeen tyyppi

Kulttuuriympäristöinventointi

Rakennetun ympäristön kohteet

2016/0049 Tervaniemi 18

2016/0047 Tervaniemi 66

Tapanilan pihaa lounaasta (49)
Miia Hinnerichsen 24.8.2016

Hietalan asuinrakennus lounaasta (A)
Miia Hinnerichsen 24.8.2016

Kontulan asuinrakennus lounaasta (B)
Miia Hinnerichsen 24.8.2016

Niemelä (D) lännestä
Miia Hinnerichsen 24.8.2016

Peltonäki lännestä (E)
Miia Hinnerichsen 24.8.2016

Tervaniemen työväentalo (H) pohjoisesta
Miia Hinnerichsen 24.8.2016

Maisema Tervaniemenlahdelle lännestä
Miia Hinnerichsen 24.8.2016

Myllyojan silta
Miia Hinnerichsen 24.8.2016

Peltomaisemaa Myllyojalta itään
Miia Hinnerichsen 24.8.2016

Pohja

Pohja on viimeistään keskiajalla muodostunut Kuhmalahden kylä, josta ensimmäinen kirjallinen maininta on vuoden 1543 maakirjassa. Kylässä on 1540-luvulla ollut kaksi kantataloa, nimetön ja Rasi, joista halkomalla ovat syntyneet kaikki kylän nykyiset talot. Nimettömästä kantatalosta muodostui halkomisen seurauksena 1558 Sipilä (Heikkilä) ja Maijala, joka halottiin edelleen 1769 Mäki-Maijalaksi ja Iso-Maijalaksi. Rasin kantatalo halottiin 1626 Rasiksi ja Jaakkolaksi, ja Rasi edelleen 1773 Ala- ja Yli-Rasiksi, ja Jaakkola puolestaan 1788 Jaakkolaksi ja Mäkeläksi, ja Jaakkola vielä kertaalleen 1822 Jaakkolaksi ja Sarkalaksi.

Peltomaisema Pohjan kylän keskustan etäläpuolelta Rautajärventieltä kohti itää.

Kylän tiiviisti rakennettu kylätontti, jolle suurin osa kylän talojen asuin- ja piharakennuksista oli rakennettu, sijaitsi nykyisen keskustan kohdalla, Rautajärventien länsipuolella. Kylä oli rannassa. Pohjasta on myös käytetty nimitystä Kuhmalahdenpohja, sillä alue on alavaa ja vanhaa järvenpohjaa paljastui täällä erityisen paljon 1604 ja 1804 tapahtuneiden vesistömullistusten seurauksena. Tervaniemenlahden ranta on vetäytynyt naapurikylän Tervaniemen puolelle asti. Isojakoasiakirjat ovat Pohjan kylän osalta puutteelliset, mutta ilmeisesti talot ovat isonjaon aikaan 1823 olleet yhä kaikki yhdessä ryhmässä maantien varressa, lukuun ottamatta Rasin taloa, joka on sijainnut muista erillään lähellä nykyistä Rasinkulmaa. Ilvesvuoren uudistila on perustettu 1845 kauas kylän eteläosaan. 1800-luvun puolivälissä Mäkelä muutti omalla kustannuksellaan pois ahtaasta kylärykelmästä nykyiselle paikalleen kylän koillispuolelle. Mäkelän pohjoispuolella Vuodon mutkassa on sijainnut myllytupa, mylly ja raamisaha.

Viimeinen maiden uudelleenjärjestely Pohjan kylässä tehtiin 1895-1903. Tuolloin kylässä oli 11 taloa, joista isonjaonjärjestelyn seurauksena joutuivat muuttamaan ainakin Sipilä eli Heikkilä, Jaakkola ja Sarkala. Viljelysmaat siirtyivät uusille omistajilleen elo-syyskuussa 1903, sitä mukaa, kun viljat ja heinät oli korjattu pelloilta pois. Kansakoulu aloitti toimintansa Pohjan kylällä vuonna 1909.

Pohjan kylästä muotoutui 1950-luvulla Kuhmalahden hallinnollinen keskusta, kun kyläkeskukseen jäänyt Iso-Maijalan entinen päärakennus muokattiin uudeksi kunnantaloksi. Kuntakeskukseen sijoituivat myös keskeiset palvelut: terveystalo, koulu, apteekki, Osuuskauppa ja Osuuspankki. Keskustan itäpuolelle pienelle kangasharjulle rakennettiin 1950-luvulla Pohjan urheilukenttä. Myöhemmin palvelut täydentyivät vielä huoltoasemalla, kirjastolla ja uudella terveysasemalla. Kuntakeskuksen asema vankkeni edelleen 1950-60-lukujen vaihteessa, kun maantien 325 Kangasalta Kuhmosiin valmistui ja aiempi kuntakeskus Vehkapuntarin kylän Puntarinraitilla puolestaan kuihtui. Kylän pohjoisosaan Kuhmajärven rannoille on rakennettu 1950-luvulta lähtien lukuisia kesämökkejä.

Nykyisin Pohjan keskusta on lähes autio ja tunnelma seisahtunut. Syynä ovat paitsi maaltamuutto, myös 2000-luvun kuntaliitos. Kuhmalahden liityttyä 2011 Kangasalaan ovat kunnantalo, terveysasema, huoltamo ja kauppa jääneet tyhjilleen ja jäljellä olevat palvelut toimivat supistetusti.

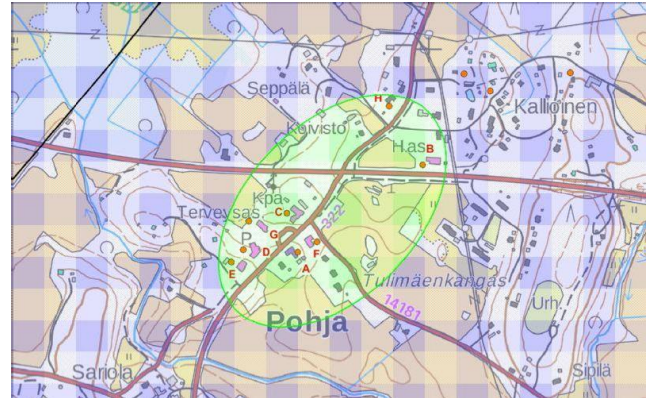
Pohjan kylältä on Pohjan kyläosayleiskaavan alueelta erikseen inventoitu 7 kulttuurihistoriallisesti ja/tai maisemallisesti merkittävää pihapiiriä/kohdetta sekä kaksi aluekokonaisuutta, arvoalue A7 Pohjan keskusta ja A8 Kalliosentien asutus.

Pohjan keskusta (A7)

*Kulttuurihistoriallisesti arvokas
aluekokonaisuus*

*Pohjan keskusta, Rautajärventietä pohjoiseen
Miiä Hinnerichsen 10.8.2016*

*Arvoalue A7 Pohjan keskusta, karttaote. Pohjakartta:
Maanmittauslaitos, maastokartta.*

Nimi	Pohjan keskusta (A7)
Kunta	Kangasala
Vanha kunta	Kuhmalahti
Kylä	Pohja
Alueluokka	Kulttuurihistoriallisesti arvokas aluekokonaisuus

Historia

Pohjan kylän keskustan yleisilme on peräisin pääosin 1950-luvulta, jolloin kylästä muodostui Kuhmalahden kuntakeskus. Samalla paikalla sijainneesta viimeistään keskiajalla muodostuneesta vanhasta kyläkeskuksesta ei juuri ole säilynyt jäänteitä. Kantatallot ja niistä jaetut osatallot ovat hajaantuneet viljelystensä äärelle eri puolille kylää. Jäljellä on ainoastaan Vehkajärventien (maantie 325) ja Rautajärventien kulmauksessa sijaitsevat ilmeisesti Maijalan tilaan kuuluneet rakennukset: upea riviaitta, punatiilinavetta ja maakellari. Toinen jäännös on entisen kunnantalon (E) runko, joka on kuulunut Iso-Maijan talon päärakennukselle. Rakennuksen nykyasu on kuitenkin 1950-luvun peruskorjauksen ja muutosten aikainen.

Muita kuntakeskuksen 1950-luvulla rakennettuja palveluja ovat: entinen terveystalo (H), apteekki ja kauppa (C), entinen Osuuskauppa, nykyinen helluntaiseurakunta (A). Hieman myöhemmin 1960-90-luvuilla rakennettuja ovat huoltamo (B), Osuuspankki (F), kirjasto ja liikerakennus (D) ja uusi terveysasema (G). Lisäksi keskustassa on linja-auton päätepysäkki ja muutamia 1950-luvun omakotitaloja. Keskustan itä- ja eteläpuolella aukeavat viljellyt peltomaisemat. Itä-länsisuuntainen päätie, maantien 325 Kangasalta Kuhmosiin, valmistui 1950-60-lukujen vaihteessa. Pohjois-eteläsuuntaisten Rautajärventien ja Kaanaantien sekä Rautajärventiestä itään erkanevan Ämmätsäntien tielinjat ovat näkyvät jo 1850-luvun senaatinkartalla.

Nykyisin Pohjan keskusta on lähes autio ja tunnelma seisahtunut. Syynä ovat paitsi maaltamuutto, myös 2000-luvun kuntaliitos. Kuhmalahden liittyttyä 2011 Kangasalaan ovat kunnantalo, terveysasema, huoltamo ja kauppa jääneet tyhjilleen ja jäljellä olevat palvelut toimivat supistetusti.

Kuvaus

Arvoalueella sijaitsevat kulttuurihistoriallisesti, rakennushistoriallisesti ja/tai maisemallisesti merkittävät kohteet:

A. Helluntaiseurakunta (Osuuskauppa), Rautajärventie 21, 211-493-2-85: Helluntaiseurakunta toimii Pohjan keskustassa entisessä osuuskaupassa kylänraitin, Rautajärventien varressa, sen itäpuolella, avoimessa

peltomaisemassa. Tontti Osuuskaupalle on erotettu Iso-Maijalan tilasta 1959. Tontilla on useassa vaiheessa rakennettu entinen kaupparakennus ja kaksi piharakennusta. Maisemallinen osa Pohjan keskustaa.

B. Huoltoasema (Huoltola), Vehkajärventie 21, 211-493-2-170: Kahvio, huoltoasema ja autokorjaamo sijaitsee Vehkajärventien (maantien 325) varressa. Tontti on erotettu Ristilästä 1965. Huoltamo ja kahviorakennus rakennettu useassa vaiheessa 1960-80-luvuilla. Tilat ovat tyhjiillään. Maisemallisesti erittäin keskeinen sijainti alueen päätien varressa, avoimessa peltomaisemassa.

C. Kauppa ja apteekki (Kauppala), Rautajärventie 14, 211-493-2-76: Kuhmalahden kaupan ja apteekin toimitalo "Kauppala" sijaitsee Pohjan keskustassa kylänraitin, Rautajärventien varressa, sen länsipuolella. Asuin- ja liikeyrakenus on rakennettu Iso-Maijalasta erotetulle tontille 1952 ja sen on piirteiltään ajanmukainen, kaksikerroksinen, roiskerapattu ja aumakattoinen. Kaupan tilat ovat tyhjiillään. Rakennushistoriallisesti, taloushistoriallisesti sekä maisemallisesti merkittävä kohde.

D. Kirjasto (Kuntala 2), Rautajärventie 26, 211-493-2-209: Kuhmalahden kirjasto toimii Pohjan keskustassa kylänraitin, Rautajärventien varressa, sen länsipuolella. Kuhmalahdella on toiminut kirjasto vuodesta 1874. Kirjasto on toiminut useissa eri tiloissa, pisimpään Pohjan koululla. Nykyinen toimitila, jossa kirjaston lisäksi toimii asiamiesposti ja muutamia liiketiloja valmistui 1984. Paikalla on aiemmin sijainnut Iso-Maijalan tilan navetta. Maisemallinen osa Pohjan keskustaa.

E. Kunnantalo (Iso-Maijala), Rautajärventie 36, 211-493-2-89: Entinen Kuhmalahden kunnantalo sijaitsee pienellä mäellä Pohjan keskustassa kylänraitin, Rautajärventien varressa, sen länsipuolella. Rakennus on 1903 rakennettu Iso-Maijalan tilan päärakennus, joka on muokattu kunnantaloksi 1950-luvun loppupuolella. Rapattupintaisen rakennuksen nykyasu on pääosin 1950-luvun muutosten mukainen. Tilat ovat tyhjiillään. Hallintohistoriallisesti sekä maisemallisesti merkittävä kohde.

F. Osuuspankki (Rahakulma), Rautajärventie 17, 211-493-2-114: Kuhmalahden Osuuspankki toimii Pohjan keskustassa kylänraitin, Rautajärventien ja Ämmätsäntien kulmauksessa. Kahitiilinen liike- ja asuinrakennus on valmistunut 1980 Iso-Maijalasta erotetulle tontille. Maisemallinen osa Pohjan keskustaa.

G. Terveysasema, Rautajärventie 22, 211-493-2-138: Kuhmalahden terveysasema sijaitsee Pohjan keskustassa kylänraitin, Rautajärventien tuntumassa, sen länsipuolella. Terveysasema on valmistunut 1991 Iso-Maijalasta erotetulle tontille. Tilat ovat tyhjiillään. Maisemallinen osa Pohjan keskustaa.

H. Toivola (entinen terveystalo), Sepäntie 2, 211-493-2-79: Pohjan kylän entinen terveystalo sijaitsee Kaanaantien ja Sepäntien kulmauksessa, Pohjan keskustan pohjoispuolella. Nykyisin asuinkäytössä oleva rakennus on valmistunut 1951 Seppälästä erotetulle tontille ja sen on piirteiltään ajanmukainen, osin kaksikerroksinen ja roiskerapattu, perustus on vuorattu liuskekiveyksellä. Rakennushistoriallisesti, sosiaalihistoriallisesti sekä maisemallisesti merkittävä kohde.

Aiemmat tutkimukset

Raine Raitio, Kuhmalahden yleispiirteinen rakennusinventointi 2001.

Kirjalliset lähteet

Kiinteistötiedot. Maanmittauslaitos, Kiinteistötietojärjestelmä. <http://www.ktj.fi/>

Längelmäveden seudun historia. 2, Kuhmalahden historia II. Hämeenlinna 1954.

Raitio, Raine: Kuhmalahden historia 3, 1865-1995. Kuhmalahden kunta, 1996.

Suomen maatilat. 2 osa, Hämeen lääni. Porvoo 1931.

Peruskartta 2016 ja ortoilmakuvat. Maanmittauslaitos. <http://www.paikkatietoikkuna.fi/>

Peruskartta 1956. Maanmittauslaitos. <http://vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi/>

Pitäjänskartta 1899. Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto. <http://digi.narc.fi/digi/>

Senaatinkartta 1855. Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto. <http://digi.narc.fi/digi/>

Kulttuurihistorialliset arvot

Historiallinen arvo

sosiaalihistoria
taloushistoria

Arvojen perustelu

Pohjan keskustalla on maisemallisia ja taloushistoriallisia arvoja. Lisäksi alue kertoo kunnan hallintohistoriasta 1900- ja 2000-luvuilla.

Arvoluokka

ei määritelty

Hankkeet

Nimi

Kuhmalahden
rantaosayleiskaavan ja
kirkonkylän sekä Pohjan
kyläyleiskaavojen
kulttuuriympäristöselvitys
2016

Kunta

Kangasala

Hankkeen tyyppi

Kulttuuriympäristöinventointi

Huoltamo ja kahvio lounaasta (B)
Miia Hinnerichsen 10.8.2016

Kauppa ja apteekki kaakosta (C)
Miia Hinnerichsen 10.8.2016

Kirjasto idästä (D)
Miia Hinnerichsen 10.8.2016

Entinen kunnantalo koillisesta (E)
Miia Hinnerichsen 10.8.2016

*Osuuspankki (F) ja helluntaiseurakuntarakennus (A)
pohjoisesta
Miia Hinnerichsen 10.8.2016*

*Terveysasema (G) idästä
Miia Hinnerichsen 10.8.2016*

*Entinen terveysasema idästä (H)
Miia Hinnerichsen 10.8.2016*

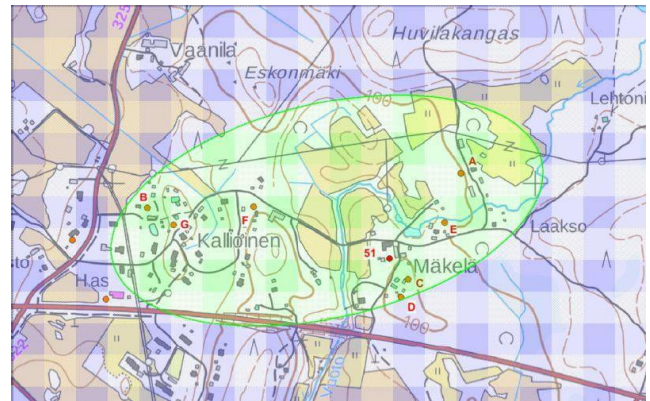
*Maajalan tilan tiilinvetta luoteesta
Miia Hinnerichsen 10.8.2016*

Kalliosentien asutus (A8)

*Kulttuurihistoriallisesti arvokas
aluekokonaisuus*

*Mäkelä etelästä (51)
Miia Hinnerichsen 10.8.2016*

*Arvoalue A8 Kallioisentien asutus, karttaote. Pohjakartta:
Maanmittauslaitos, maastokartta*

Nimi	Kalliosentien asutus (A8)
Kunta	Kangasala
Vanha kunta	Kuhmalahti
Kylä	Pohja
Aluealuokka	Kulttuurihistoriallisesti arvokas aluekokonaisuus

Historia

Pohjan keskustan pohjoispuolella sijaitseva Mäkelän tilan ja sitä ympäröivien torppien muodostama alue. Alueen läpi länneestä itään kiemurtelee Kaanaantiestä itään erkaneva kapea Kallioisentie, joka Mäkelän jälkeen saa nimekseen Huvilantie. Alueen itäreunalla Huvilantie kaartaa pohjoiseen kohti Paskoniemessä sijaitsevaa uimarantaa ja Pohjan venevalkamaa.

Alueen länsiosaan on rakennettu jonkin verran omakotitaloja 1960-luvun jälkeen. Muilta osin rakennukset ovat peräisin 1800-luvun puolivälin ja 1900-luvun alun väliseltä ajalta. Merkittävin pihapiireistä on erikseen inventoitu Mäkelän tilakeskus. Mäkelän pohjoispuolella Vuodon mutkassa on ollut myllytupa, mylly ja raamisaha, jotka on purettu. Paikalla on luonnonkivistä ja vanhoista myllynkivistä latomalla muokattu Vuodon uoma ja säilyneitä betonisia myllyn perustus- ja patorakennelmia. Lisäksi maastossa myllynpaikalla on useita betonista valettuja raudoituksin vahvistettuja "myllynkiviä". Alueen pellot ovat osittain kasvamassa umpeen. Muut alueen huomionarvoiset pihapiirit ovat 1920-luvulla itsenäistyneitä Mäkelän ja Maijalan tilan torppia, mäkitupia ja itsellisen mökkejä (A-G). Osa pihapiireistä tai vähintäänkin asuinrakennukset ovat erittäin hyvin säilyneitä.

Kuvaus

Arvoalueella sijaitsevat kulttuurihistoriallisesti, rakennushistoriallisesti ja/tai maisemallisesti merkittävät kohteet:

A. Huvila, Huvilantie 58, 211-493-3-31: Läheisestä Mäkelän tilasta 1920 itsenäistynyt torppa. Huvila sijaitsee Kuhmäjärven rannan uimarannalle ja venevalkamalle vievän Huvilantien varressa. Tie kulkee pihapiirin läpi. Pihapiirissä on puolitoistakerroksinen asuinrakennus, riviaitta ja liiteri, sementtitiilinen karjasuoja, sauna ja hieman edempänä tien varressa lato. Puutarhapihassa kasvaa mm. omenapuita, marjapensaita, sireeniä ja muita koristepensaita sekä perennoja. Rakennushistoriallisesti, sosiaalihistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä pihapiiri.

B. Ketola, Ketolanpolku 5 ja 17, 211-493-2-181, 211-493-2-126: Pohjan kylän kantatalosta Maijalasta 1921

itsenäistynyt torppa. Ketola sijaitsee Kaanaantiestä itään erkanevan Ketolanpolun päässä. Pihapiirissä on puolitoistakerroksinen asuinrakennus, osin hirsinen karjasuoja ja lato, sekä eri kiinteistölle erotetut kesämökiksi muutettu entinen vilja-aitta sekä sauna. Hoidetussa puutarhapihassa kasvaa mm. omenapuita, marjapensaita, sireeniä ja muita koristepensaita sekä perennoja. Rakennushistoriallisesti ja sosiaalihistoriallisesti merkittävä pihapiiri.

C. Koivisto, Huvilantie 16, 211-493-3-8: Läheisestä Mäkelän tilasta 1922 itsenäistynyt itsellisen mökki tai mäkitupa. Koivisto sijaitsee pienellä mäellä Vehkajärventiestä (maantie 325) pohjoiseen erkanevan Huvilantien varressa, aivan tien reunassa, sen itäpuolella. Pihapiirissä on pieni viimeistään 1900-luvun alussa rakennettu huoneen ja keittiön hirsimökki sekä sitä nuorempi piharakennus. Pihassa kasvaa mm. sireeniä ja muita koristepensaita sekä perennoja. Rakennushistoriallisesti, sosiaalihistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä pihapiiri.

D. Koski (Kaski), Huvilantie 14, 211-493-2-151, 211-493-6-21: Pohjan kylän kantatalosta Maijalasta 1921 itsenäistynyt mäkitupa tai itsellisen mökki. Kertoman mukaan talossa olisi asunut läheisessä Vuodon mutkassa sijainneen myllyn mylläri. Koski sijaitsee pienellä mäellä Vehkajärventiestä (maantie 325) pohjoiseen erkanevan Huvilantien varressa, aivan tien reunassa, sen itäpuolella. Pihapiirissä on viimeistään 1900-luvun alussa rakennettu huoneen ja keittiön hirsimökki, jota on myöhemmin laajennettu sekä kolme sitä nuorempaa piharakennusta ja huvimaja. Pihassa kasvaa mm. omenapuita, sireeniä ja muita koristepensaita sekä perennoja. Rakennushistoriallisesti, sosiaalihistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä pihapiiri.

E. Majala, Huvilantie 31, 211-493-2-21: Pohjan kylän kantatalosta Maijalasta 1921 itsenäistynyt torppa. Majala sijaitsee Kuhmälän rannan uimarannalle ja venevalkamalle vievän Huvilantien varressa, tien pohjoispuolella. Pihapiirissä on puolitoistakerroksinen asuinrakennus, kaunis hirsinen riviäitta, sementtitiilinen karjasuoja (1954) sekä kaksi sauna. Rakennushistoriallisesti, sosiaalihistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä pihapiiri.

56. Mäkelä, Huvilantie 25, 211-493-6-30: Pohjan kylän kantatalosta Rasista halkomisten seurauksena 1788 syntynyt osatalo, joka siirtynyt nykyiselle paikalleen 1850-luvulla. Mäkelän pihapiiri sijaitsee Huvilantien ja Kallioisientien kulmauksessa. Siihen kuuluu mm. päärakennus (1856), riviäitta (1856), talli, vilja-aitta ja hieman etäämmällä sijaitseva puimala ja lato. Pihapiirin pohjoispuolella Vuodon mutkassa on toiminut 1950-luvulle asti mylly ja saha. Rakennushistoriallisesti ja sosiaalihistoriallisesti sekä maisemallisesti erittäin merkittävä kohde.

F. Tuomela, Kallioisentie 48, 211-493-2-141: Pohjan kylän kantatalosta Maijalasta 1921 itsenäistynyt mäkitupa tai itsellisen mökki. Tuomela sijaitsee Kaanaantiestä itään erkanevan Kallioisientien varressa, mäellä tien eteläpuolella. Pihapiirissä on paritupatyypinen 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun välisenä aikana rakennettu hirsitalo sekä muutamia sitä nuorempia talousrakennuksia. Kauniisti alkuperäisen asunsa säilyttäneellä asuinrakennuksella on rakennushistoriallista, sosiaalihistoriallista ja maisemallista arvoa.

G. Viertola, Kallioisentie 29, 211-493-2-26: Pohjan kylän kantatalosta Maijalasta 1921 itsenäistynyt mäkitupa tai itsellisen mökki. Viertola sijaitsee Kaanaantiestä itään erkanevan Kallioisientien varressa, mäellä tien pohjoispuolella. Pihapiirissä on viimeistään 1900-luvun alussa rakennettu huoneen ja keittiön hirsimökki, jota on myöhemmin laajennettu sekä kolme sitä nuorempaa piharakennusta. Pihassa säilynyt vanhoja kiviaidan katkelmia ja siellä kasvaa iäkkäitä kuusia. Rakennushistoriallisesti ja sosiaalihistoriallisesti sekä maisemallisesti erittäin merkittävä kohde.

Kirjalliset lähteet

Kiinteistötiedot. Maanmittauslaitos, Kiinteistötietojärjestelmä. <http://www.ktj.fi/>

Längelmäveden seudun historia. 2, Kuhmalahden historia II. Hämeenlinna 1954.

Suomen maatilat. 2 osa, Hämeen lääni. Porvoo 1931.

Peruskartta 2016 ja ortoilmakuvat. Maanmittauslaitos. <http://www.paikkatietoikkuna.fi/>

Peruskartta 1956. Maanmittauslaitos. <http://vanhatpaineituskartat.maanmittauslaitos.fi/>

Pitäjänskartta 1899. Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto. <http://digi.narc.fi/digi/>

Senaatinkartta 1855. Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto. <http://digi.narc.fi/digi/>

Kulttuurihistorialliset arvot

Rakennushistoriallinen arvo	rakennusperinteinen
Historiallinen arvo	sosiaalihistoria
Ympäristöarvo	maisemakokonaisuus
Arvojen perustelu	Mäkelän suurtila, pienet torpat, mäkituvat ja itsellismökit muodostavat kertovan ja rakennushistoriallisesti arvokkaan kokonaisuuden maastonmuotoja mukailevan Kallioisentien ja Huvilanteiden varsille.
Arvoluokka	ei määritelty

Hankkeet

Nimi	Kunta	Hankkeen tyyppi
Kuhmalahden rantaosayleiskaavan ja kirkonkylän sekä Pohjan kyläyleiskaavojen kulttuuriympäristöselvitys 2016	Kangasala	Kulttuuriympäristöinventointi

Rakennetun ympäristön kohteet

2016/0051 Huvilantie 25

Huvalan asuinrakennus ja pihaa etelästä (A)
Miiä Hinnerichsen 10.8.2016

Ketolan asuinrakennus kaakosta (B)
Miiä Hinnerichsen 10.8.2016

Koiviston asuinrakennus koillisesta (C)
Miia Hinnerichsen 10.8.2016

Koski, entinen myllärimökki luoteesta (D)
Miia Hinnerichsen 10.8.2016

Maijala (E) lounaasta
Miia Hinnerichsen 10.8.2016

Tuomela (F) pohjoisesta kuvattuna
Miia Hinnerichsen 10.8.2016

Viertolan asuinrakennus etelästä kuvattuna (G)
Miia Hinnerichsen 10.8.2016

Kallioisientietä kohti itää
Miia Hinnerichsen 10.8.2016

Myllynpaikka Vuodon mutkassa

Miia Hinnerichsen 10.8.2016

Pajula

Pajulan kylä on asutettu ilmeisesti myöhäiskeskiajalla Pälkäneen suunnasta käsin. Ensimmäinen kirjallinen maininta kylästä on vuoden 1557 maakirjassa. Kylässä on ollut yksi kantatalo, joka on 1590 jaettu Sipiläksi ja Mattilaksi, ja Mattila edelleen 1620 Mattilaksi ja Konttilaksi (alkujaan Uotila). Mattila on 1800-luvun alussa vielä halottu Yli-Mattilaksi ja Kylä-Mattilaksi ja Konttila Ala- ja Yli-Konttilaksi. Kyläkeskus, jossa ainakin Sipilän ja Konttilan talot ovat alkuaan olleet, on sijainnut nykyisten Pajulanlenkin ja Konttilantien risteyksen tuntumassa. Mattila on jo 1700-luvun lopulla ennen isojakoa sijainnut Pajulanjärven itäpuolella. Kylä onkin ollut tästä johtuen poikkeuksellinen, sillä sille on kehittynyt kaksi kyläkeskusta, yksi Pajulanjärven molemmille puolille. 1700-luvun lopulla suoritettu isojako ei aiheuttanut merkittäviä muutoksia Pajulassa.

Pajulan liikenneolot olivat pitkään alkeelliset. Pajulaan johti vielä 1800-luvun lopulla tie ainoastaan Eräjärveltä. Sen tielinja mukaili nykyisen Pajulanlenkin tielinjaa Pajulasta länteen. Mattilankylään johti kapea kärrypolku Vehkajärveltä. Vesiliikenne on ollut pitkään ainut Pajulan ja Mattilankylän välinen liikkumistapa. Syrjäinen Pajula suuntautui pitkään Eräjärven ja Vehkajärven suuntaan. Pajula ja Vehkajärvi kuuluivat molemmat alkuaan Sahalahteen ja Vehkajärvellä oli 1840-luvulta lähtien kirkko ja lainajyvästö. Vehkajärvi oli myös parempien liikenneyhteyksien vuoksi vilkas kauppapaikka. Kuhmalahden kuntaan ja seurakuntaan Pajula liitettiin 1910, yhtä aikaa Vehkajärven kylän kanssa.

Valtaosa Pajulasta on metsää. Asutus on hajanaista ja pellot ovat kooltaan vaatimattomia ja rikkonaisia. Alueen elinkeinoina ovat maanviljelyksen lisäksi olleet metsästäys, kalastus ja metsätalous. Pajulaan perustettiin 1800-luvun puolivälissä yksi uudistila Plevna, joka sijaitsi yksinäisellä paikalla, kaukana kylän eteläosassa. Toinen yksinäistila Kankaanpää sijaitsi aivan kylän länsirajalla. Autiotilan rakennukset ovat erittäin huonokuntoisia.

Sipilän niityn läpi vievä kapea tie pohjoiseen Pajulan kylällä.

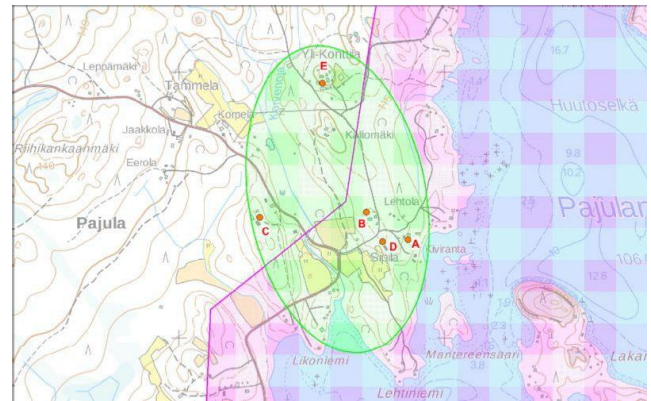
Maisemaa on täälläkin muuttanut järvien pinnan laskeminen. Lammijärven ja Pajulajärven rantapeltoja vaivasivat 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa toistuvat kevättulvat. Vesien laskeminen oli esillä ensimmäisen kerran jo 1864 ja uudelleen 1891 talollisen August Plevnan tekemästä aloitteesta. Aloitteen tarkoituksena oli laskea järvien pintoja, jotta kevättulvista päästäisiin ja viljelylle olisi paremmat edellytykset kasvukaudella. Hanke toteutui lopulta vasta 1937, jolloin Lammin- ja Pajulanjärvien vedenpintaa laskettiin noin puoli metriä.

Vasta 1900-luvulla ovat muodostuneet alueen nykyiset tielinjat. Teiden varsille muodostui paikoin harvaa asutusta 1950-luvun loppuun mennessä. Sen jälkeen kylälle on rakennettu ainoastaan satunnaisia uudisrakennuksia, lukuun ottamatta vapaa-ajan asuntoja. Kesämökkejä Pajulanjärven ja Lammijärven rannoille ja saariin on rakennettu runsaasti 1950-luvun jälkeen.

Pajulan kylältä on rantaosayleiskaavan alueelta erikseen inventoitu 2 kulttuurihistoriallisesti ja/tai maisemallisesti merkittävää pihapiiriä/kohdetta sekä kaksi aluekokonaisuutta, arvoalue A9 Pajulan kyläkeskusta ja A10 Mattilankylä.

Pajulan kyläkeskus (A9)

*Kulttuurihistoriallisesti arvokas
aluekokonaisuus*

*Arvoalue A9 Pajulan kyläkeskus, karttaote. Pohjakartta:
Maanmittauslaitos, maastokartta.*

*Pajulan kylää luoteesta
Miia Hinnerichsen 22.6.2016*

Nimi	Pajulan kyläkeskus (A9)
Kunta	Kangasala
Vanha kunta	Kuhmalahti
Kylä	Pajula
Alueluokka	Kulttuurihistoriallisesti arvokas aluekokonaisuus

Historia

Pajulan kylän vanha keskusta on rajattu säilyneiden piirteidensä sekä historiallisten ja maisemallisten arvojen vuoksi arvoalueeksi. Viimeistään myöhäiskeskiajalla syntynyt kylä on sijainnut nykyisten Pajulanlenkin ja Konttilantien risteyksen tuntumassa, Pajulanjärven länsirannalla. Kylässä on ollut yksi kantatalo, joka on 1590 jaettu Sipiläksi ja Mattilaksi, ja Mattila edelleen 1620 Mattilaksi ja Konttilaksi (alkujaan Uotila). Konttila on vielä 1800-luvun alussa halottu Ala- ja Yli-Konttilaksi. Mattila on jo varhaisessa vaiheessa, viimeistään 1700-luvun loppupuolella, siirtynyt Pajulanjärven itäpuolelle.

Talot ovat siirtyneet vähitellen pois kylätontilta. Viimeisenä siellä on sijainnut Sipilän talo, josta nykyisin on koivua, pihlajaa, katajaa ja erilaisia ketokasveja kasvavalla niityllä jäljellä ainoastaan Sipilän hirsinen riviaitta, maakellari, lohkokivinavetan jäänteet, riihen uunit sekä perinteistä pihakasvillisuutta, kuten juhannusruusuja, sireeniä ja liljoja (D). Niittyä on käytetty laitumena vielä 2000-luvun alussa. Sipilänniitty on mainittu useissa selvityksissä maakunnallisesti arvokkaaksi perinnebiotoopiksi. Alueella on ainutlaatuinen pitkään jatkuneen asumisen jatkumon tuntu.

Pajulan liikenneolot olivat pitkään alkeelliset. Pajulaan johti vielä 1800-luvun lopulla tie ainoastaan Eräjärveltä. Sen tielinja mukaili nykyisen Pajulanlenkin tielinjaa Pajulasta länteen. Vasta 1900-luvulla ovat muodostuneet alueen nykyiset tielinjat. Pajulan kansakoulu (C) on valmistunut 1924. Koulu sijaitsee puuston suojassa Pajulanlenkistä erkanevan kapean pihatien päässä, korkealla mäellä tien länsipuolella. Kansakoulu toimi kylällä vuoteen 1968 asti. Muita vanhoja ja hyvin ilmeensä säilyttäneitä pihapiirejä ovat Katajisto (entinen Pihlajamäki, A), Yli-Konttilan talon torppa Lehtela (B) sekä kylän pohjoisreunalla sijaitseva erityisen upea Yli-Konttilan pihapiiri asuin- ja piharakennuksineen. Arvoalueella on siellä täällä peltojen raivaamisesta syntyneitä kivikasoja, peltoraunioita.

Kuvaus

Arvoalueella sijaitsevat kulttuurihistoriallisesti, rakennushistoriallisesti ja/tai maisemallisesti merkittävät kohteet:

- A. Katajisto (Pihlajamäki), Pihlajapolku 11, 211-492-2-83: Katajisto (entinen Pihlajamäki) on 1931 itsenäistynyt torppa, joka sijaitsee Pajulanjärven rannalla Pajulan kylällä Pihlajapolun varressa. Puuston suojaamalla järveen laskevalla rinnetontilla on puolitoistakerroksinen 1930-luvulla rakennetut asuinrakennus, riviäitä ja karjasuoja. Rakennushistoriallisesti ja sosiaalishistoriallisesti merkittävä pihapiiri.
- B. Lehtelä, Konttilantie 17, 211-492-2-12: Läheisestä Yli-Konttilan tilasta 1924 itsenäistynyt torppa, mäkitupa tai itsellisen mökki. Lehtelä sijaitsee Pajulanlenkistä erkanevan Konttilantien varressa, tien länsipuolella. Pihapiiri on merkitty rakennetuksi jo 1899 pitäjänkartalle. Tontilla on huoneen ja keittiön hirsimökki, sauna ja piharakennus sekä nuorempi vapaa-ajan asunto. Pihassa kasvaa mm. omenapuita, koristepensaita ja perennoja. Lähellä on useita peltoraunioita. Rakennushistoriallisesti ja sosiaalishistoriallisesti sekä maisemallisesti merkittävä kohde.
- C. Pajulan kansakoulu, Pajulanlenkki 659, 211-492-3-14: Pajulan kansakoulu on valmistunut 1924 ja sen on suunnitellut T. Salervo. Koulu sijaitsee puuston suojassa Pajulanlenkistä erkanevan kapean pihatien päässä, korkealla mäellä tien länsipuolella. Tontti koululle on erotettu rakennusvuonna Kotilahden tilasta. Pihapiiriin kuuluu koulurakennuksen lisäksi kaksi talousrakennusta. Koulun toiminta on lopetettu 1968 ja koulurakennus otettu asuinkäyttöön. Rakennushistoriallisesti ja sivistyshistoriallisesti merkittävä kohde.
- D. Sipilä, Konttilantie 14, 211-492-3-86: Pajulan kylän kantatalo Sipilä mainitaan kirjallisissa lähteissä ensimmäisen kerran 1598. Talo on todennäköisesti aina sijainnut viimeistään keskiajalla muodostuneella Pajulan kylätontilla nykyisten Pajulanlenkin ja Konttilantien risteyksen tuntumassa. Paikalla koivua, pihlajaa, katajaa ja erilaisia ketokasveja kasvavalla niityllä on jäljellä Sipilän hirsinen riviäitä, maakellari, lohkokivinavetan jäänteet, riihen uunit sekä perinteistä pihakasvillisuutta, kuten juhannusruusuja, sireeniä ja liljoja. Asutushistoriallisesti ja maisemallisesti erittäin merkittävä kohde.
- E. Yli-Konttila, Konttilantie 66, 211-492-2-60: Pajulan kylän kantatalosta halkomisten seurauksena 1620 muodostunut Konttila (eli Uotila) on 1837 halottu edelleen Ali-Konttilaksi ja Yli-Konttilaksi. Yli-Konttila on siirtynyt nykyiselle paikalleen mäelle Pajulan kyläkeskuksen pohjoispuolelle Konttilantien varteen 1900-luvun alussa. Pihapiiriin kuuluu kaksi asuinrakennusta, komea kivinavetta, lukuisia hirsiaittoja sekä muita puisia talousrakennuksia. Pihassa kasvaa iäkästä puustoa ja perinteistä pihakasvillisuutta. Rakennushistoriallisesti ja sosiaalishistoriallisesti erittäin merkittävä kohde.

Aiemmat tutkimukset

Raine Raitio, Kuhmalahden yleispiirteinen rakennusinventointi 2001.

Kirjalliset lähteet

Kiinteistötiedot. Maanmittauslaitos, Kiinteistötietojärjestelmä. <http://www.ktj.fi/>

Längelmäveden seudun historia. 2, Kuhmalahden historia II. Hämeenlinna 1954.

Raitio, Raine: Kuhmalahden historia 3, 1865-1995. Kuhmalahden kunta, 1996.

Suomen maatilat. 2 osa, Hämeen lääni. Porvoo 1931.

Peruskartta 2016 ja ortoilmakuvat. Maanmittauslaitos. <http://www.paikkatietoikkuna.fi/>

Peruskartta 1965. Maanmittauslaitos. <http://vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi/>

Pitäjänkartta 1899. Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto. <http://digi.narc.fi/digi/>

Senaatinkartta 1855. Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto. <http://digi.narc.fi/digi/>

Isojakokartta 1787-1799. Kansallisarkisto.

Historiallinen arvo

asutushistoria

Ympäristöarvo

maisemakokonaisuus

Arvojen perustelu

Pajulan kyläkeskus on laajoilta osin autioitunut, mutta siellä on säilynyt runsaasti jäänteitä vuosisatoja jatkuneesta ihmistoiminnasta: rakennusten raunioita, peltoraunioita, pitkään jatkuneen laiduntamisen muodostamaa niitty- ja ketokasvillisuutta sekä neljä erityyppistä pihapiiriä, jotka yhdessä muodostavat alueen asutushistoriasta kertovan kokonaisuuden.

Arvoluokka

ei määritelty

Hankkeet

Nimi

Kuhmalahden
rantaosayleiskaavan ja
kirkonkylän sekä Pohjan
kyläyleiskaavojen
kulttuuriympäristöselvitys
2016

Kunta

Kangasala

Hankkeen tyyppi

Kulttuuriympäristöinventointi

*Pihlajanmäen asuinrakennus kaakosta
Miia Hinnerichsen 22.6.2016*

*Lehtelän vanha asuinrakennus etelästä (B)
Miia Hinnerichsen 22.6.2016*

Pajulan kansakoulu idästä (C)

Miia Hinnerichsen 22.6.2016

Riihen uuni Sipilän niityllä (D)

Miia Hinnerichsen 22.6.2016

Sipiläntie niityn halki etelään (D)

Miia Hinnerichsen 22.6.2016

Yli-Konttila kaakosta (E)

Miia Hinnerichsen 22.6.2016

Konttilantien ja Pilkkaanlahdentien risteys

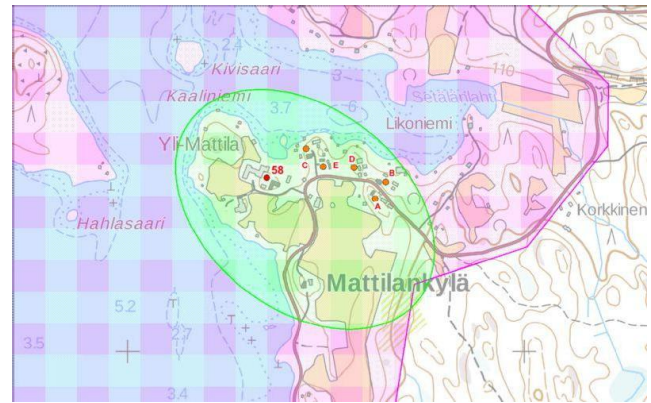
Miia Hinnerichsen 22.6.2016

Mattilankylä (A10)

*Kulttuurihistoriallisesti arvokas
aluekokonaisuus*

*Mattilan kylä, kuvattuna Mattilantieltä idästä
Mia Hinnerichsen 29.6.2016*

*Arvoalue A10 Mattilankylä, karttaote. Pohjakartta:
Maanmittauslaitos, maastokartta*

Nimi	Mattilankylä (A10)
Kunta	Kangasala
Vanha kunta	Kuhmalahti
Kylä	Pajula
Alueluokka	Kulttuurihistoriallisesti arvokas aluekokonaisuus

Historia

Viimeistään myöhäiskeskiajalla syntyneessä Pajulan kylässä on ollut yksi kantatalo, joka on 1590 jaettu Sipiläksi ja Mattilaksi, ja Mattila edelleen 1620 Mattilaksi ja Konttilaksi (alkujaan Uotila). Mattila on jo varhaisessa vaiheessa, viimeistään 1700-luvun loppupuolella, siirtynyt vanhasta kyläkeskuksesta Pajulanjärven länsipuolelta sen itäpuolelle. Mattila on 1800-luvun alussa vielä halottu Yli-Mattilaksi ja Kylä-Mattilaksi. Mattilan kantatalon ympärille on muodostunut 1700-1900-luvuilla tiiviisti rakennettu raittikylä. Kylä sijaitsee maisemallisesti komealla paikalla, niemellä Pajulanjärven rannassa. Kylän eteläpuolella leviää nykyisin pääosin laitumena oleva peltoaukea.

Syrjäisen kylän liikenneolot olivat pitkään alkeelliset. Mattilankylään johti vielä 1800-luvun lopulla ainoastaan kapea kärrypolku Vehkajärveltä. Vesiliikenne on ollut pitkään ainut Pajulan ja Mattilankyläisten välinen liikkumistapa.

Kuvaus

Mattilankylään kuuluvat Yli-Mattilan pihapiiri (toimiva maatila, inventoitu erikseen), sen koillispuolella sijaitseva Kylä-Mattila (C) sekä neljä torppaa tai mäkitupaa (A, B, D ja E). Torpista vanhin on Karjavainio (B), joka on perustettu jo 1700-luvun lopulla. Aivan raitin varteen vapaasti sijoitetut pienet asuin- ja piharakennukset muodostavat pienipiirteisen ja kertovan kokonaisuuden kapeana ja maastonmuotoja mukailevana säilyneen raitin, Mattilantien varteen. Myös alueen kasvillisuus kertoo pitkään jatkuneesta asutuksesta. Paikoin lehtomaisella, paikoin niittymäisellä arvoalueella kasvaa mm. katajaa, pihlajaa, kuusamaa ja tervaleppää.

Arvoalueella sijaitsevat kulttuurihistoriallisesti, rakennushistoriallisesti ja/tai maisemallisesti merkittävät kohteet:

A. Karila, Mattilantie 386, 211-492-1-19: Läheisestä Kylä-Mattilan tilasta 1923 itsenäistynyt torppa, mäkitupa tai itsellisen mökki. Karila sijaitsee pienellä mäellä aivan Mattilantien reunassa, tien eteläpuolella. Pihapiiriin kuuluu 1900-luvun alussa rakennetut paritupatyypinen asuinrakennus, riviaitta ja liiteri, karjasuoja sekä hieman nuoremmat talousrakennus ja maakellari. Tunnelmallisessa pihassa kasvaa mm. vanhoja omenapuita, marjapensaita,

koristepensaita ja perennoja. Rakennushistoriallisesti ja sosiaalihistoriallisesti sekä maisemallisesti erittäin merkittävä kohde.

B. Karjavainio, Mattilantie 385, 211-492-1-100: Läheisestä Kylä-Mattilan tilasta 1923 itsenäistynyt torppa. Mattilan tilan Karjavainio-niminen torppa mainitaan henkikirjoissa ensimmäisen kerran jo vuonna 1799, mutta se on ollut olemassa ainakin vuodesta 1796. Torppa on merkitty samalle paikalle Mattilantien pohjoispuolelle, järveen laskevalle rinnetontille jo 1700-luvun lopun isojakokartalle. Pihapiiriin kuuluu paritupatyypinen myöhemmin kahdesti laajennettu asuinrakennus, riviaitta ja liiteri, karjasuoja, riihi, sauna sekä useita nuorempia piharakennuksia. Tunnelmallisessa pihassa kasvaa mm. vanhoja omenapuita, marjapensaita, koristepensaita ja perennoja. Rakennushistoriallisesti, asutushistoriallisesti ja sosiaalihistoriallisesti sekä maisemallisesti erittäin merkittävä kohde.

C. Kylä-Mattila, Mattilantie 369, 211-492-1-143: Kylä-Mattila on syntynyt, kun Pajulan kylän kantatalo Mattila halottiin 1812 Yli-Mattilaksi ja Kylä-Mattilaksi. Kylä-Mattila sijaitsee Mattilantien pohjoispuolella, järveen laskevalle rinnetontilla. Tontti on merkitty rakennetuksi jo 1700-luvun lopun isojakokartalle. Pihapiiriin kuuluu 1956 valmistunut puolitoistakerroksinen myöhemmin laajennettu asuinrakennus, riviaitta, hirsinen karjasuoja (1952), rantasauna, venetalas, pihavaja sekä edempänä Mattilantien varressa sijaitsevat kaksi latoa ja riihi. Pihassa kasvaa koristepensaita ja perennoja. Sieltä avautuu komea maisema järvelle, kylälle ja laitumille. Rakennushistoriallisesti ja sosiaalihistoriallisesti sekä maisemallisesti merkittävä kohde.

D. Saukkomäki (Kukkula), Mattilantie 381, 211-492-1-178: Läheisestä Kylä-Mattilan tilasta 1923 itsenäistynyt torppa, mäkitupa tai itsellisen mökki. Saukkomäki (aiemmin Kukkula) sijaitsee mäellä aivan Mattilantien reunassa, tien pohjoispuolella. Pihapiiriin kuuluu 1900-luvun alussa rakennetut paritupatyypinen asuinrakennus, toinen pieni asuinrakennus, karjasuoja, riviaitta ja liiteri, lato, rantasauna sekä muutama muu puurunkoinen talousrakennus. Pihasta avautuu komea maisema järvelle, kylälle ja laitumille. Rakennushistoriallisesti ja sosiaalihistoriallisesti sekä maisemallisesti erittäin merkittävä kohde.

E. Siirilä, Mattilantie 371, 211-492-1-170, 211-492-1-57, 211-492-1-151: Läheisestä Kylä-Mattilan tilasta 1923 itsenäistynyt torppa, mäkitupa tai itsellisen mökki. Siirilä sijaitsee mäellä aivan Mattilantien reunassa, tien pohjoispuolella. Pihapiiriin kuuluu 1900-luvun alussa rakennetut kaksi asuinrakennusta, kaksi aittaa, liiteri sekä muutama muu puurunkoinen talousrakennus. Tunnelmallisessa pihassa kasvaa mm. vanhoja omenapuita, marjapensaita, koristepensaita ja perennoja. Pihasta avautuu komea maisema kylälle ja laitumille. Siirilä on jaettu kolmeksi kiinteistöksi. Rakennushistoriallisesti ja sosiaalihistoriallisesti sekä maisemallisesti erittäin merkittävä kohde.

58. Yli-Mattila, Mattilantie 365, 211-492-1-177, 211-492-1-24: Yli-Mattila on syntynyt, kun Pajulan kylän kantatalo 1590 halottiin Sipiläksi ja Mattilaksi ja Mattila edelleen 1620 Mattilaksi ja Konttilaksi ja Mattila vielä kerran 1812 Yli-Mattilaksi ja Kylä-Mattilaksi. Talo on sijainnut nykyisellä paikallaan Pajulanjärveen pistävällä Kaaliniemellä ainakin 1700-luvun lopulta lähtien. Pihapiiriin kuuluu mm. kookas asuinrakennus, riviaitta, karjasuoja (1930) sekä puimala. Pihasta avautuu komea maisema järvelle, kylälle ja laitumille. Asutushistoriallisesti, sosiaalihistoriallisesti sekä maisemallisesti erittäin merkittävä kohde.

Aiemmat tutkimukset

Raine Raitio, Kuhmalahden yleispiirteinen rakennusinventointi 2001.

Kirjalliset lähteet

Kiinteistötiedot. Maanmittauslaitos, Kiinteistötietojärjestelmä. <http://www.ktj.fi/>

Längelmäveden seudun historia. 2, Kuhmalahden historia II. Hämeenlinna 1954.

Raitio, Raine: Kuhmalahden historia 3, 1865-1995. Kuhmalahden kunta, 1996.

Suomen maatilat. 2 osa, Hämeen lääni. Porvoo 1931.

Peruskartta 2016 ja ortoilmakuvat. Maanmittauslaitos. <http://www.paikkatietoikkuna.fi/>

Peruskartta 1965. Maanmittauslaitos. <http://vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi/>

Pitäjänskartta 1899. Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto. <http://digi.narc.fi/digi/>

Senaatinkartta 1855. Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto. <http://digi.narc.fi/digi/>

Isojakokartta 1787-1799. Kansallisarkisto.

Kulttuurihistorialliset arvot

Rakennushistoriallinen arvo	rakennusperinteinen
Historiallinen arvo	asutushistoria sosiaalihistoria
Ympäristöarvo	maisemakokonaisuus
Arvojen perustelu	Mattilankylä on rajattu arvoalueeksi säilyneiden rakennushistoriallisten, historiallisten ja maisemallisten arvojensa vuoksi. Raittikylän miljö on Kuhmalahden parhaiten säilynyt.
Arvoluokka	ei määritetty

Hankkeet

Nimi	Kunta	Hankkeen tyyppi
Kuhmalahden rantaosayleiskaavan ja kirkonkylän sekä Pohjan kyläyleiskaavojen kulttuuriympäristöselvitys 2016	Kangasala	Kulttuuriympäristöinventointi

Rakennetun ympäristön kohteet

2016/0058 Mattilantie 365

Yli-Mattila kaakosta (58)

Karila (A) pohjoisesta

Miia Hinnerichsen 29.6.2016

*Karjavainio (B) lounaasta
Miia Hinnerichsen 29.6.2016*

*Saukkomäki idästä (D)
Miia Hinnerichsen 29.6.2016*

*Mattilan kylää, kuvattuna Mattilantieltä etelästä
Miia Hinnerichsen 29.6.2016*

Miia Hinnerichsen 29.6.2016

*Maisema Pajulanjärvelle Kylä-Mattilan pihasta (C)
Miia Hinnerichsen 29.6.2016*

*Siirilä (E) etelästä
Miia Hinnerichsen 29.6.2016*

*Yli-Mattila, karjaa laitumella
Miia Hinnerichsen 29.6.2016*

Vehkajärvi

Vehkajärven kylä on asutettu ilmeisesti myöhäiskeskiajalla Pälkäneen suunnasta käsin. Ensimmäinen kirjallinen maininta kylästä on vuoden 1543 maakirjassa. Kylässä on ollut kaksi kantataloa, Näppilä ja Raukola. Näppilä on 1700-luvulla jaettu Näppiläksi, Riihimäeksi, Rantalaksi ja Anttilaksi ja Raukola Yli- ja Ala-Raukolaksi sekä Perkiöksi. Kyläkeskus on sijainnut maantien varressa, Vehkajärven rannalla, kirkon läheisyydessä. Maanviljelyn lisäksi metsästys, kalastus ja metsätalous ovat olleet vehkajärveläisten elinkeinoja.

Isojako kylällä tehtiin verrattain myöhään, vasta 1840-luvulla, jolloin kyläkeskuksesta joutuivat muuttamaan nykyisille paikoilleen Ala-Raukolan ja Perkiön talot. Samassa yhteydessä perustettiin kaikkiaan kuusi uudistaloa Nuottajärvi, Pappinen, Taipale, Kylänlahti, Wiewula (Liehu) ja Mylläri. Viisi näistä sai tiluksensa kylän pohjoisosasta ja yksi Mylläri-niminen uudistila perustettiin etelään Sahankulmalle, Luopioisten rajalle.

Maitolava Vehkajärventien (maantie 325) ja Venehniementien risteyksessä Vehkajärven kylällä.

Pitkään kirkkomatkaan väsyneet vehkajärveläiset rakensivat omin luvuin ja omin varoin 1841 kirkon ja kellotapulin Vehkajärven kylän pohjoispuoliselle harjulle, joka sittemmin on tunnettu Kirkkoharjuna. Vehkajärvi kuului vuoteen 1896 asti kappeliseurakuntana Sahalahden seurakuntaan. Kuhmalahden kuntaan ja seurakuntaan kylä on liitetty 1910, yhtä aikaa Pajulan kylän kanssa. Syrjäinen Vehkajärvi muodosti pitkään yhdessä Pajulan kanssa oman itsenäisen aluekokonaisuuden, jossa oli oma kirkko, lainajvästö, osuuskauppa ja yhdistykset.

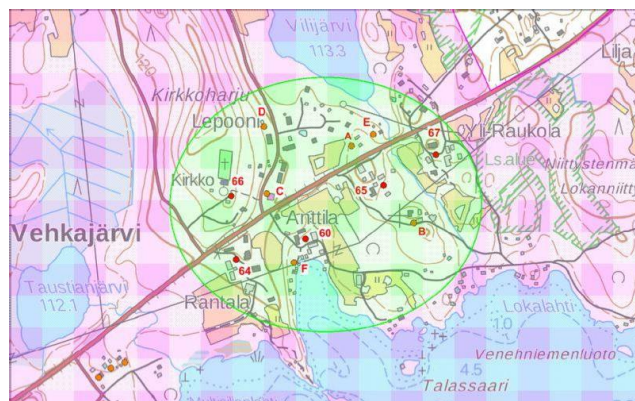
Nykyisin Vehkajärven kylän keskustassa, vanhan kylätontin tuntumassa ovat enää Anttilan ja Rantalan tilakeskukset. Muuta vanhimat talot, kuten Näppilä, Riihimäki ja Yli-Raukola ovat hajaantuneet kyläkeskuksen tuntumaan 1800-luvun ja 1900-luvun alun aikana. Suuri muutos kylän liikenneoloihin tapahtui 1960-luvun alussa maantien 325 (Vehkajärventie) valmistuessa. Muutos oli merkittävä myös maisemallisesti, sillä tielinja halkoi kylän vanhan keskustan läpi. 1960-70-luvuilla alkanut maaltamuutto näkyy selvästi kylässä autioina taloina ja näivettyneinä palveluina. Koulu lopetti toimintansa 1974 ja osuuskauppa 1980-luvulla. Kesäasutus sen sijaan on kasvanut voimakkaasti 1950-luvulta lähtien. Vehkajärven ja kylän pohjoisosan muiden pienempien järvien rannoille ja saariin on sen jälkeen rakennettu runsaasti kesämökkejä.

Vehkajärveä leimaa rikkonaisuus ja pitkät etäisyydet: kirkonkylä, Sahankulma, Liehunkulma ja Savimaantien, entisen maantien varteen, kyläkeskuksen länsipuolelle muodostunut torppari- ja mäkitupalaisalue (arvoalue A12) muodostavat kukin oman erillisen osakokonaisuutensa. Maisemallisesti Vehkajärvi on komeaa seutua. Etenkin Vehkajärveen työntyvä kirkkoharju, Vehkajärven järvenselkä ja kirkonkylänseutu peltoaukeineen, tilakeskuksineen ja vielä hahmotettavine palveluineen muodostavat kertovan ja kerroksellisen kokonaisuuden, vaikka maisema onkin paikoin kasvamassa umpeen.

Vehkajärven kylältä on rantaosayleiskaavan alueelta erikseen inventoitu 9 kulttuurihistoriallisesti ja/tai maisemallisesti merkittävää pihapiiriä/kohdetta sekä kaksi aluekokonaisuutta, arvoalue A11 vehkajärven kyläkeskusta ja A12 Savimaantien asutus.

Vehkajärven kyläkeskus (A11)

*Kulttuurihistoriallisesti arvokas
aluekokonaisuus*

Arvoalue A11 Vehkajärven kyläkeskus, karttaote.
Pohjakartta: Maanmittauslaitos, maastokartta.

*Maantien 325 ja Mattilantien risteys Vehkajärven kylällä.
Miia Hinnerichsen 1.7.2016*

Nimi	Vehkajärven kyläkeskus (A11)
Kunta	Kangasala
Vanha kunta	Kuhmalahti
Kylä	Vehkajärvi
Alueluokka	Kulttuurihistoriallisesti arvokas aluekokonaisuus

Historia

Vehkajärven kyläkeskus sijaitsee Vehkajärven pohjoisrannalla nykyisten Rantalan ja Anttilan tilakeskusten välissä. Viimeistään myöhäiskeskiajalla, 1500-luvun lopulla muodostuneessa kylässä on ollut kaksi kantataloa. Näppilä ja Raukola, joista halkomalla ovat syntyneet kylän nykyiset vanhimmat talot. Näppilä on 1700-luvulla jaettu Näppiläksi, Rantalaksi, Riihimäeksi ja Anttilaksi ja Raukola Yli- ja Ala-Raukolaksi sekä Perkiöksi. Tiivis ryhmäkylä on hajaantunut vähitellen 1800-luvun kuluessa 1840-luvulla valmistuneen isonjaon seurauksena.

Kuvaus

Nykyisin Vehkajärven kylän keskustassa, vanhan kylätontin tuntumassa ovat enää Anttilan ja Rantalan tilakeskukset sekä kylän yhteinen venevalkama (F). Maantien varressa on vielä kaksi vanhaa tilakeskusta, Riihimäki ja Yli-Raukola, muutamia 1900-luvun alussa rakennettuja mäkitupia (A ja E) sekä maantien eteläpuolella Riihimäentien varressa Riihimäestä 1900-luvun alussa lohkottu Koivulan tila (B). Kaikkien vanhimpien tilojen, Rantalan, Anttilan, Riihimäen ja Yli-Raukolan pihapiireissä on säilynyt päärakennuksen lisäksi runsaasti muita pihapiirin rakennuksia.

Entisen kyläkeskuksen pohjoispuolella, Kirkkoharjulla, maisemallisesti erittäin merkittävällä paikalla sijaitsee Vehkajärven kirkko. Pitkään kirkkomatkaan väsyneet vehkajärveläiset rakensivat kirkon omin luvuin ja omin varoin 1841. Kirkonmäellä on myös säilynyt kylän yhteinen lainaviljamakasiini.

1960-luvulla valmistuneen Vehkajärventien (maantien 325) ja Mattilantien kulmauksessa on 1900-luvun alussa valmistunut Vehkajärven kansakoulu (C), joka toimii nykyisin harrastustilana ja kesäkahvilana. Hieman edempänä Mattilantien varressa on Lepooni (D), joka on toiminut pappilana ja seurakuntatalona. Yli-Raukolaa vastapäätä Kaupantien alussa on ollut Vehkajärven Osuuskauppa. kauppa on hiljattain peruskorjattu ja laajennettu, niin että sen alkuperäinen ilme on täysin kadonnut.

1960-70-luvuilla alkanut maaltamuutto näkyy selvästi kylässä autioina taloina ja näivettyneinä palveluina. Koulu

lopetti toimintansa 1974 ja osuuskauppa 1980-luvulla. Maantien pohjoispuolelle on rakennettu 1980-2000-luvuilla omakotitaloja ja rivitaloja. Maisemallisesti arvoalue on komeaa seutua, Vehkajärveen työntyvä kirkkoharju, Vehkajärven järvenselkä ja kirkonkylänseutu peltoaukeineen, tilakeskuksineen, muutamine mäkitupineen ja vielä hahmotettavine palveluineen muodostavat kertovan ja kerroksellisen kokonaisuuden. Jäljellä olevat pellot tulisi säilyttää avoimina ja raivata myös umpeen kasvavia tien vierustoja sekä maisemia.

Aiemmat tutkimukset

Kulttuuriympäristöinventointi, Kuhmalahti, Vehkajärvi 2003. Rakennuskulttuurityö Kivikenkä.

Raine Raitio, Kuhmalahden yleispiirteinen rakennusinventointi 2001.

Kirjalliset lähteet

Kiinteistötiedot. Maanmittauslaitos, Kiinteistötietojärjestelmä. <http://www.ktj.fi/>

Längelmäveden seudun historia. 2, Kuhmalahden historia II. Hämeenlinna 1954.

Raitio, Raine: Kuhmalahden historia 3, 1865-1995. Kuhmalahden kunta, 1996.

Peruskartta 2016 ja ortoilmakuvat. Maanmittauslaitos. <http://www.paikkatietoikkuna.fi/>

Peruskartta 1965. Maanmittauslaitos. <http://vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi/>

Pitäjänskartta 1899. Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto. <http://digi.narc.fi/digi/>

Senaatinkartta 1855. Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto. <http://digi.narc.fi/digi/>

Isojakokartta 1810-1851. Kansallisarkisto.

Kulttuurihistorialliset arvot

Rakennushistoriallinen arvo	rakennusperinteinen
Historiallinen arvo	kirkkohistoria sivistyshistoria sosiaalihistoria
Ympäristöarvo	maisemakokonaisuus
Arvoluokka	ei määritelty

Hankkeet

Nimi	Kunta	Hankkeen tyyppi
Kuhmalahden rantaosayleiskaavan ja kirkonkylän sekä Pohjan kyläyleiskaavojen kulttuuriympäristöselvitys 2016	Kangasala	Kulttuuriympäristöinventointi

Rakennetun ympäristön kohteet

2016/0066 Kuusisentie 8

2016/0065 Riihimäentie 14

2016/0064 Vehkajärventie 754

2016/0067 Vehkajärventie 812

2016/0060 Venehniementie 9

Anttila kaakosta (60)
Miia Hinnerichsen 1.7.2016

Anttila (60) koillisesta
Miia Hinnerichsen 1.7.2016

Riihimäen rakennus 1 idästä kuvattuna (65)
Miia Hinnerichsen 1.7.2016

Kirkko ja tapuli (66) lännestä
Miia Hinnerichsen 1.7.2016

Kallion asuinrakennus (A)

Miia Hinnerichsen 1.7.2016

Koivula lännestä (B)

Miia Hinnerichsen 1.7.2016

Vehkajärven kansakoulu kaakosta (C)

Miia Hinnerichsen 1.7.2016

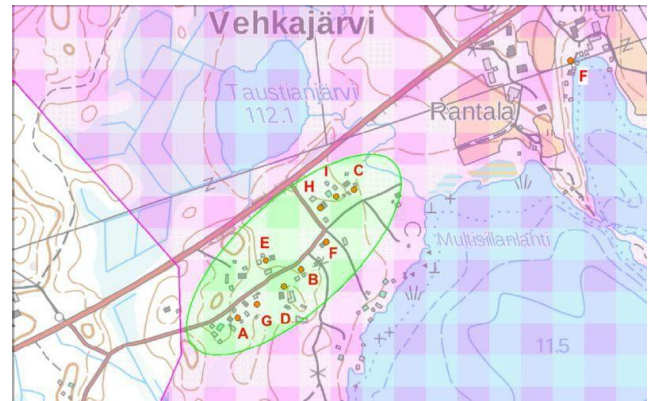

Lepooni koillisesta (D)

Miia Hinnerichsen 1.7.2016

Savimaantien asutus (A12)

*Kulttuurihistoriallisesti arvokas
aluekokonaisuus*

Arvoalue A12 Savimaantien asutus, karttaote.
Pohjakartta: Maanmittauslaitos, maastokartta.

*Savimaantietä itään
Miia Hinnerichsen 1.7.2016*

Nimi	Savimaantien asutus (A12)
Kunta	Kangasala
Vanha kunta	Kuhmalahti
Kylä	Vehkajärvi
Alueluokka	Kulttuurihistoriallisesti arvokas aluekokonaisuus

Historia

Vehkajärven kyläkeskuksen länsipuolelle, entisen maantien varteen on 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun välisenä aikana muodostunut torpista, mäkituvista, käsityöläisten itsellismökeistä ja pientiloista (A-I) muodostuva alue. Vanha maantien linja on jatkunut nykyisten Savimaantien ja Multisillantien tielinjoja mukaillen edelleen itään Rantalan tilakeskuksen läpi kylän keskustaan. Nykyisen maantien (325) valmistumiseen asti 1960-luvun alussa kaikki liikenne lännestä Vehkajärvelle on kulkenut tätä kapeaa vanhaa tielinjaa. Tien varsille rakennetut asuin- ja piharakennukset ovat pienehköjä ja vapaasti tonteilleen sijoittuneita muodostaen pienipiirteisen ja paikoin erittäin hyvin säilyneen aluekokonaisuuden.

Kuvaus

Arvoalueella sijaitsevat kulttuurihistoriallisesti, rakennushistoriallisesti ja/tai maisemallisesti merkittävät kohteet:

A. Kallionpää, Savimaantie 35, 211-495-2-33: Vehkajärven kylän Rantalan tilasta 1931 erotettu tila, joka on ollut itsellisen mökki tai mäkitupa. Kallionpää sijaitsee Savimaantien, entisen maantien eteläpuolella, aivan tien laidassa. Pihapiirissä on 1900-luvun alussa rakennettu pieni huoneen ja keittiön hirsimökki, hirsiaitta ja 4 muuta puurakenteista talousrakennusta. Pihassa kasvaa mm. sireeniä, marjapensaita ja perennoja. Rakennushistoriallisesti, sosiaalishistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä pihapiiri.

B. Koivuaho, Savimaantie 19, 211-495-2-32: Vehkajärven kylän Rantalan tilasta 1931 erotettu tila, joka on ollut itsellisen mökki tai mäkitupa. Koivuaho sijaitsee Savimaantien, entisen maantien varressa, tien eteläpuolella. Pihapiirissä on pieni 1900-luvun alussa rakennettu huoneen ja keittiön hirsimökki, sauna ja puurakenteinen piharakennus. Pihassa kasvaa mm. koriste pensaita ja perennoja. Rakennushistoriallisesti, sosiaalishistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä pihapiiri.

C. Laurila, Multisillantie 9, 211-495-2-126: Vehkajärven kylän Rantalan tilasta erotettu tila, joka on ollut itsellisen

mökki tai mäkitupa. Laurila sijaitsee Multisillantien, entisen maantien varressa, tien pohjoispuolella. Pihapiirissä on pienehkö hirsirunkoinen asuinrakennus ja kolme puurakenteista talousrakennusta. Rakennushistoriallisesti ja sosiaalishistoriallisesti merkittävä pihapiiri.

D. Mäntylä, Savimaantie 25, 211-495-2-200: Vehkajärven kylän Rantalan tilasta 1938 erotettu tila. Mäntylä sijaitsee mäen nyppylällä Savimaantien, entisen maantien eteläpuolella. Pihapiirissä on puolitoistakerroksinen 1930-luvulla rakennettu asuinrakennus ja viisi puurunkoista talousrakennusta. Pihassa kasvaa mm. koristepensaita ja perennoja. Rakennushistoriallisesti, sosiaalishistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä pihapiiri.

E. Mäntysalo, Savimaantie 20, 211-495-2-201: Ukivahan (entinen Iltanen) tilasta 1950 erotettu tila. Mäntysalo sijaitsee Savimaantien, entisen maantien pohjoispuolella, aivan tien reunassa. Pihapiirissä on puolitoistakerroksinen 1920-50-luvulla rakennettu asuinrakennus ja kaksi vanhempaa piharakennusta ja uudehko autotalli. Pihaa rajaa tieltä pensasaita. Maisemallisesti merkittävä osa Savimaantien asutusta.

F. Rinne, Savimaantie 15, 211-495-2-47: Vehkajärven kylän Rantalan tilasta 1950 erotettu tila. Rinne sijaitsee Savimaantien, entisen maantien ja rantaan kesämökeille vievän Hopeatien kulmauksessa. Pihapiirissä on puolitoistakerroksinen 1950-luvulla rakennettu rapattupintainen asuinrakennus ja saman ikäinen piharakennus. Maisemallisesti merkittävä osa Savimaantien asutusta.

G. Savimaa, Savimaantie 33, 211-495-2-208: Savimaa on todennäköisesti ollut itsellisen mökki tai mäkitupa, joka sijaitsee aivan Savimaantien, entisen maantien varressa, tien eteläpuolella. Pihapiirissä on pieni 1900-luvun alussa rakennettu huoneen ja keittiön hirsimökki sekä kolme nuorempaa puurakenteista piharakennusta. Maisemallisesti merkittävä osa Savimaantien asutusta.

H. Taustiala, Multisillantie 5, 211-495-2-55: Viereisestä Ukivahan (entinen Iltanen) tilasta 1955 erotettu tila. Taustiala sijaitsee Savimaantien, entisen maantien ja Multisillantien kulmauksessa. Pihapiirissä on puolitoistakerroksinen 1950-luvulla rakennettu asuinrakennus ja kaksi piharakennusta. Maisemallisesti merkittävä osa Savimaantien asutusta.

I. Ukivaha (Iltanen), Multisillantie 7, 211-495-2-38: Vehkajärven kylän Rantalan tilasta 1922 itsenäistynyt, todennäköisesti entinen torppa. Ukivaha (entinen iltanen) sijaitsee Multisillantien, entisen maantien varressa, tien pohjoispuolella. Pihapiirissä on pienehkö, ilmeisesti useammassa vaiheessa 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa rakennettu paritupatyyppinen hirsitalo, riviaitta (1906) ja kaksi nuorempaa puurakenteista piharakennusta. Hoidetussa pihassa kasvaa mm. koristepensaita ja perennoja. Rakennushistoriallisesti, sosiaalishistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä pihapiiri.

Aiemmat tutkimukset

Kulttuuriympäristöinventointi, Kuhmalahti, Vehkajärvi 2003. Rakennuskulttuurityö Kivikenkä.

Kirjalliset lähteet

Kiinteistötiedot. Maanmittauslaitos, Kiinteistötietojärjestelmä. <http://www.ktj.fi/>

Längelmäveden seudun historia. 2, Kuhmalahden historia II. Hämeenlinna 1954.

Raitio, Raine: Kuhmalahden historia 3, 1865-1995. Kuhmalahden kunta, 1996.

Peruskartta 2016 ja ortoilmakuvat. Maanmittauslaitos. <http://www.paikkatietoikkuna.fi/>

Peruskartta 1965. Maanmittauslaitos. <http://vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi/>

Pitäjänskartta 1899. Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto. <http://digi.narc.fi/digi/>

Senaatinkartta 1855. Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto. <http://digi.narc.fi/digi/>

Isojakokartta 1810-1851. Kansallisarkisto.

Kulttuurihistorialliset arvot

Rakennushistoriallinen arvo	rakennusperinteinen
Historiallinen arvo	sosiaalihistoria
Ympäristöarvo	maisemakokonaisuus
Arvoluokka	ei määritelty

Hankkeet

Nimi	Kunta	Hankkeen tyyppi
Kuhmalahden rantaosayleiskaavan ja kirkonkylän sekä Pohjan kyläyleiskaavojen kulttuuriympäristöselvitys 2016	Kangasala	Kulttuuriympäristöinventointi

Kallionpää pohjoisesta (A)
Miia Hinnerichsen 1.7.2016

Koivuahon asuinrakennus luoteesta (B)
Miia Hinnerichsen 1.7.2016

Laurilan asuinrakennus luoteesta (C)
Miia Hinnerichsen 1.7.2016

Mäntylä (D) pohjoisesta
Miia Hinnerichsen 1.7.2016

Taustila (H) etelästä

Miia Hinnerichsen 1.7.2016

Ukivaha etelästä (I)

Miia Hinnerichsen 1.7.2016

Luettelo: Arvoalueet ja niillä huomioidut kohteet/pihapiirit

A1	Kivisalmen kyläkeskus	A. Kivisalmen kansakoulu, Nuuruslahdentie 17, 211-491-5-12 B. Kylä-Pietilä (Pietilä), Kivisalmentie 437, 211-491-3-30 C. Eerola, Orapihlajatie 11, 211-491-4-71 D. Markkula, Nuuruslahdentie 2, 211-491-5-23 E. Nurmela, Nuuruslahdentie 8, 211-491-1-23 F. Kulmala, Nuuruslahdentie 14, 211-491-1-6 G. Riihimäki, Mustisaarentie 9, 211-491-1-8
A2	Kivisalmentien asutus	A. Kolu (Mäkikolu), Koluntie 2, 211-483-1-9 B. Roselli, Kivisalmentie 264, 211-483-1-6 C. Haapamäki, Kivisalmentie 254, 211-483-2-6 D. Korkeela: Lautalantie 8, 211-497-1-30 E. Toivola, Kivisalmentie 210, 211-497-3-26 F. Salmela, Kivisalmentie 200, 211-497-3-14 G. Palonmäki, Kivisalmentie 192, 211-497-4-9 H. Rauhala, Kivisalmentie 177, 211-497-1-13 I. Niinimäki (Toivio), Kivisalmentie 162, 211-497-2-44
A3	Vähä-Pennon kantatalot	9. Brusila, Kivisalmentie 118, 211-497-1-22 11. Marttala, Kivisalmentie 50, 211-497-2-53 12. Mattila, Kuhmalahdentie 174, 211-497-1-29 15. Paunula (Taidepappila), Taidetie 19, 211-497-8-2 17. Puontila, Kivisalmentie 105, 211-497-3-22 19. Vappula, Kivisalmentie 91, 211-497-4-27
A4	Iso-Pennon kirkonkylä	A. Ala-Knaapi (kotiseutumuseo ja entinen srk-talo), Kirkkotie 11, 211-490-1-71, 211-490-1-250 B. Anttila, Soittolantie 3, 211-490-1-25 C. Asuntola, Kirkkotie 4, 211-490-1-190 D. Kalliomäki, Ison-Pennontie 13, 211-490-4-83 E. Katajamäki, Harhalantie 6, 211-490-1-7 F. Ketola, Lehtitie 8, 211-490-1-9 ja 211-490-1-46 G. Kotikontu, Kirkkotie 3, 211-490-1-55 27. Kuhmalahden kirkko ja hautausmaa, Kirkkotie 37, 211-490-2-2 H. Lähteenmäki, Ison-Pennontie 12, 211-490-1-32 I. Oksala, Ison-Pennontie 4, 211-490-8-0 J. Osuuskauppa, Kuhmalahdentie 56, 211-490-1-243 K. Pitkäseppä, Kuhmalahdentie 60, 211-490-1-191 L. Soittola, Soittolantie 16, 211-490-4-6 M. Säästöpankki, Kuhmalahdentie 46, 211-490-1-51 N. Tiikinkulma, Kirkkotie 24, 211-490-1-219 O. Vanhainkoti (Lepola), Pappilantie 2, 211-490-1-83 ja 211-490-5-0 32. Yli-Knaapi, Kirkkotie 22, 211-490-1-156
A5	Puntarinraitti	A. Auvola, Puntarinraitti 31, 211-496-3-20 B. Haavisto, Puntarinraitti 41, 211-496-1-18 C. Kalliola, Puntarinraitti 35, 211-496-1-19 D. Kuhmalahden apteekki, Puntarinraitti 52, 211-496-10-0 E. Kuhmalahden meijeri, Puntarinraitti 50, 211-496-3-4 F. Kuhmalahden urheilukenttä, Pohjantie 534, 211-496-3-62, 211-496-1-47 G. Laitamo, Puntarinraitti 4, 211-496-3-16

		H. Mattila, Pohjantie 610, 211-496-1-36 I. Myötämaa, Uittomiehentie 40, 211-496-3-1 J. Osuuskauppa, Puntarinraitti 49, 211-496-1-26 K. Pihlajamäki, Puntarinraitti 40, 211-496-3-78 L. Riihimäki, Puntarinraitti 14, 211-496-3-111 M. Wälkkö, Puntarinraitti 58, 211-496-3-40 N. Yli-Jussila, Puntarinraitti 68, 211-496-1-2
A6	Tervaniemen kyläkeskus	A. Hietala, Jokelantie 15, 211-494-3-44 B. Kontula, Jokelantie 10, 211-494-3-10 47. Mattila, Tervaniemi 66, 211-494-3-54 C. Mutkala, Myllyojantie 12, 211-494-4-8 D. Niemelä, Tervaniemi 12, 211-494-1-46 E. Peltomäki, Jokelantie 22, 211-494-17-2 F. Pitkänen, Myllyojantie 11, 211-494-1-21 G. Seppälä, Myllyojantie 7, 211-494-1-7 49. Tapanila, Tervaniemi 18, 211-494-6-18 H. Tervaniemen työväentalo, Pohjantie 159, 211-494-1-13
A7	Pohjan keskusta	A. Helluntaiseurakunta (Osuuskauppa), Rautajärventie 21, 211-493-2-85 B. Huoltoasema (Huoltola), Vehkajärventie 21, 211-493-2-170 C. Kauppa ja apteekki (Kauppala), Rautajärventie 14, 211-493-2-76 D. Kirjasto (Kuntala 2), Rautajärventie 26, 211-493-2-209 E. Kunnantalo (Iso-Maijala), Rautajärventie 36, 211-493-2-89 F. Osuuspankki (Rahakulma), Rautajärventie 17, 211-493-2-114 G. Terveysasema, Rautajärventie 22, 211-493-2-138 H. Toivola (entinen terveystalo), Sepäntie 2, 211-493-2-79
A8	Kallioisientien asutus	A. Huvila, Huvilantie 58, 211-493-3-31 B. Ketola, Ketolanpolku 5 ja 17, 211-493-2-181, 211-493-2-126 C. Koivisto, Huvilantie 16, 211-493-3-8 D. Koski (Kaski), Huvilantie 14, 211-493-2-151, 211-493-6-21 E. Majala, Huvilantie 31, 211-493-2-21 56. Mäkelä, Huvilantie 25, 211-493-6-30 F. Tuomela, Kallioisentie 48, 211-493-2-141 G. Viertola, Kallioisentie 29, 211-493-2-26
A9	Pajulan kyläkeskus	A. Katajisto (Pihlajamäki), Pihlajapolku 11, 211-492-2-83 B. Lehtelä, Konttilantie 17, 211-492-2-12 C. Pajulan kansakoulu, Pajulanlenkki 659, 211-492-3-14 D. Sipilä, Konttilantie 14, 211-492-3-86 E. Yli-Konttila, Konttilantie 66, 211-492-2-60
A10	Mattilankylä	A. Karila, Mattilantie 386, 211-492-1-19 B. Karjavainio, Mattilantie 385, 211-492-1-100 C. Kylä-Mattila, Mattilantie 369, 211-492-1-143 D. Saukkomäki (Kukkula), Mattilantie 381, 211-492-1-178 E. Siirilä, Mattilantie 371, 211-492-1-170, 211-492-1-57, 211-492-1-151 58. Yli-Mattila, Mattilantie 365, 211-492-1-177, 211-492-1-24
A11	Vehkajärven kyläkeskus	60. Anttila, Venehniementie 9, 211-495-2-192 A. Kallio, Vehkajärventie 803, 211-495-1-72 B. Koivula (nyk. Korpinen), Riihimäentie 29, 211-495-2-209 C. Koulu (Vierumäki), Mattilantie 6, 211-495-1-154 D. Lepooni, Mattilantie 19, 211-495-1-157 E. Niittypelto, Vehkajärventie 805, 211-495-1-62 64. Rantala, Vehkajärventie 754, 211-495-2-205 65. Riihimäki, Riihimäentie 14, 211-495-2-27

		66. Vehkajärven kirkko (Kirkonmaa), Kuusisentie 8, 211-495-11-1 F. Yhteisranta (Venehniemi), Venehniementie 12, 211-495-878-1 67. Yli-Raukola, Vehkajärventie 812, 211-495-1-202
A12	Savimaantien asutus	A. Kallionpää, Savimaantie 35, 211-495-2-33 B. Koivuaho, Savimaantie 19, 211-495-2-32 C. Laurila, Multisillantie 9, 211-495-2-126 D. Mäntylä, Savimaantie 25, 211-495-2-200 E. Mäntysalo, Savimaantie 20, 211-495-2-201 F. Rinne, Savimaantie 15, 211-495-2-47 G. Savimaa, Savimaantie 33, 211-495-2-208 H. Taustiala, Multisillantie 5, 211-495-2-55 I. Ukivaha (Iltnen), Multisillantie 7, 211-495-2-38

Kuhmalahden rakennettu ympäristö

Aiemmat selvitykset

Aiempien selvitysten mukaan entisen Kuhmalahden kunnan alueella ei ole valtakunnallisesti merkittäviä rakennettuja kulttuuriympäristöjä (RKY) tai valtakunnallisesti tai maakunnallisesti arvokkaita maisema-alueita. Maakunnallisesti arvokkaaksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi on 2015 laaditussa Pirkanmaan maakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt -selvityksessä mainittu Vehkajärven keskusta. Lisäksi 2014 valmistuneessa Pirkanmaan maakunnallisesti ja kulttuurihistoriallisesti arvokkaat maatalousalueet -selvityksessä arvokkaiksi on Kuhmalahdelta määritelty Kuhmalahden - Puntarin kulttuurimaisema Rautian kylästä Vehkapuntarin itäreunaan asti, Tervaniemen kulttuurimaisema Tervaniemen kylällä sekä Pohjan - Rasinkulman kulttuurimaisema Pohjan kylästä kaakkoon pitkälle Pälkäneen kunnan puolelle. Näiden alueiden arvot tulisi huomioida myös tulevaisuudessa osayleiskaavoissa.

Kuhmalahdella on osalla selvitysalueista tehty aiempia rakennetun ympäristön selvityksiä, joiden tietoja on tässä selvityksessä käytetty hyödyksi ja täydennetty. Selvitykset ovat 2001 valmistunut Raine Raition Kuhmalahden yleispiirteinen rakennusinventointi, arkkitehtitoimisto Eija Teivaksen 2006 Kuhmalahden kirkonkylän kulttuuriympäristöselvitys sekä Pauliina Tiusasen 2003 Vehkajärven kulttuuriympäristöinventointi.

Rakennetun ympäristön arvot

Kulttuurihistoriallinen arvo on laaja käsite, joka tarkoittaa, että jollakin kohteella on merkitystä yhteisön aineellisen tai henkisen kulttuuriperinnön ilmentymänä. Toisin sanoen, kohde kertoo jotain yhteisöstä, joka sen ympärillä elää ja asuu, ja siksi sen säilyttäminen on toivottavaa. Rakennetun ympäristön kulttuurihistorialliset arvot jaetaan perinteisesti kolmeen alaryhmään, joita ovat rakennushistorialliset arvot, historialliset arvot ja maisemalliset arvot. Jokaiseen ryhmään liittyy lisäksi lukuisa joukko alaryhmiä. Seuraavaksi esitellään lyhyesti selvitysalueella esiintyvät kulttuurihistorialliset arvot.

Rakennushistorialliset arvot

Rakennusperinteisiä arvoja voi olla rakennuksella, jonka alkuperäiset tai niitä vastaavat piirteet, muodot ja rakennusmateriaalit ovat säilyneet, ja joka edustaa tietyllä aikakaudella tai alueella leimallista kansanomaista (ei arkkitehdin suunnittelemaa) rakentamisen tapaa.

Arkkitehtonisia arvoja voi olla yksityiskohdiltaan koristeellisemmalla, tiettyä arkkitehtonista tyyliä, kuten empireä, uusrenessanssia tai puuklassismia, hyvin ilmentävällä rakennuksella.

Historialliset arvot

Asutushistoriallisia arvoja voi olla samalla paikalla satoja vuosia asuttuna olleella pihapiirillä, erityisesti jos sen pitkä historia on aistittavissa rakennuksissa, maastonmuodoissa, kasvillisuudessa ja pihan piirteissä.

Kirkkohistoriallisia arvoja liittyy rakennuksiin ja paikkoihin, jotka liittyvät uskonnon harjoittamiseen. Tällaisia ovat mm. kirkot, kellotapulit, hautausmaat, seurakuntatalot tai pappilat.

Sivistyshistoriallisia arvoja liittyy rakennuksiin, joita on käytetty kansanvalistamiseen tai koulutuksen antamiseen. Tyypillisiä sivistyshistorialtaan arvokkaita rakennuksia ovat koulut, kiertokoulun pitopaikat tai nuorisoseurantat.

Sosiaalishistoriallisia arvoja on rakennuksella, rakennusparilla tai rakennusryhmällä, joka kertoo havainnollisesti eri rakennuksiin sijoitetuista toiminnoista, elinkeinoista, menneestä elämän- ja asumisen tavasta.

Taloushistoriallisia arvoja liittyy rakennuksiin, joissa on toiminut kauppoja tai yrityksiä, kuten pankkeja, leipomoja, huoltamoja, verhojamoja tms., joilla on ollut taloudellista merkitystä paitsi omistajalleen myös lähiympäristönsä asukkaille.

Maisemalliset arvot

Maisemallisesti arvokas rakennus tai rakennusryhmä voi olla osa arvokasta maisemakokonaisuutta, nykyä ympäristöönsä hyvin tai muodostaa oman maisemallisen kokonaisuuden. Se saattaa sijaintinsa vuoksi olla kyläkuva, näkymien tai maisemakokonaisuuden kannalta merkittävä. Sen säilyttäminen on toivottavaa, jotta kyläkuva tai maisema ei muutu.

Arvokkaan maisemakokonaisuuden voi muodostaa yksittäinen, erityisen hyvin historiasta kertovana säilynyt pihapiiri tai laajempi kokonaisuus, kuten koko kyläkeskuksen rakennettu maisema.

Edellä mainittujen arvojen lisäksi inventoiduista pihapiireistä ja rakennuksista on arvioitu niiden säilyneisyyttä, yhtenäisyyttä, monikerroksisuutta, kertovuutta, tyypillisyyttä, harvinaisuutta tai ainutlaatuisuutta. Säilyneisyydellä viitataan rakennusmateriaalien ja tyylipiirteiden säilymiseen alkuperäisinä tai niitä vastaavina, ei rakennusten kuntoon. Siten myös huonokuntoinen rakennus voi olla hyvin säilynyt ja kertoa erinomaisella tavalla aikansa rakentamisen tavasta, käytetyistä materiaaleista ja tyylipiirteistä.

Selvityksen puitteissa inventoidut kohteet/pihapiirit on jaoteltu kulttuurihistoriallisten arvojensa perusteella kahteen ryhmään: kulttuurihistoriallisilta ja/tai maisemallisilta arvoiltaan merkittäviin sekä erittäin merkittäviin kohteisiin. Arvoalueissa huomioidut, mutta erikseen inventoimattomat kohteet/pihapiirit on arvoitettu samoin, mutta lisäksi mukaan on otettu myös muutamia arvoiltaan vähäisempiä kohteita, joilla kuitenkin on selkeä arvo osana aluekokonaisuutta. Ala olevaan taulukkoon on koottu eri arvoryhmiin kuuluvien pihapiirien lukumäärät.

	Kulttuurihistoriallisilta ja/tai maisemallisilta arvoiltaan erittäin merkittävä	Kulttuurihistoriallisilta ja/tai maisemallisilta arvoiltaan merkittävä	Luonteva osa arvoaluekokonaisuutta	Yht
Inventoidut kohteet	19	48		67
Inventoiduilla arvoalueilla huomioidut kohteet	14	47	32	93

Pihapiirit ja vaikutusalueet

Pihapiirejä on inventoinnissa arvioitu ensisijassa kokonaisuuksina. Alueen laajuudesta ja kohteiden suuresta määrästä johtuen tarkemmin tutkittaviksi valittiin vain merkittäviksi tai erittäin merkittäviksi arvioidut kohteet, jollaisia ovat viimeistään 1600-luvulla syntyneet kantatallot, hyvin säilyneet, viimeistään 1900-luvun alussa perustetut kantatallot jaetut osatallot, torpat, mäkituvat ja itsellisen mökit, Maisemallisesti erittäin merkittävät ja hyvin säilyneet 1920-1950-luvulla syntyneet uudistallot ja muut pihapiirit sekä talous-, sosiaali-, sivistys-, hallinto- tai kirkkohistoriallisesti merkittävät kohteet, kuten kirkot, koulut, kaupat, seuraintallot, kunnantalo.

Pääosa selvityksessä huomioiduista pihapiireistä on maaseudulle tyypillisiä asuinrakennusten ympärille muodostuneita pihapiirejä. Alueen vanhinta rakennuskantaa ovat 1800-luvun loppupuolen ja 1900-luvun alun välisenä aikana

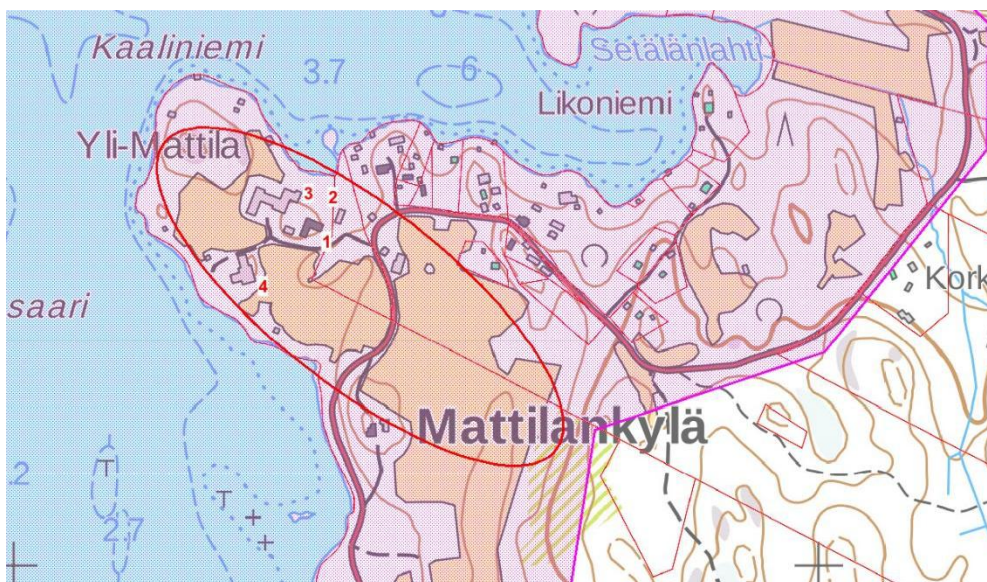
rakennetut torpat, mäkituvat, itsellismökit ja maatilojen tilakeskukset asuin- ja piharakennuksineen. Maatilat sijaitsevat viimeistään keskiajalla muodostuneiden kylätonttien tuntumassa tai ne ovat siirtyneet kauemmas peltojensa äärelle, usein hieman ympäristöään korkeammille peltojen ympäröimille saarekkeille. Torpat, mäkituvat ja itsellismökit ovat mittakaavaltaan huomattavasti edellisiä pienempiä, niiden piharakennukset vaatimattomampia ja lukumäärältään vähäisempiä ja ne sijoittuvat usein ryhmiä vanhojen teiden varsille tai mäkialueelle vanhan kyläkeskuksen tuntumaan.

Tyypillinen pihapiiri on rakentunut 1800-1900-luvuilla ja muodostuu päärakennuksesta, mahdollisesta toisesta asuinrakennuksesta, piharakennuksista ja niitä yhdistävästä pihasta ja ympäröivistä pelloista. Pihapiiriin saattaa kuulua kymmenenkin rakennusta, sillä jokaisella on ollut oma käyttötarkoituksensa: vilja-aitta, makasiini, riviaitta, kärryväja, koneväja, liiteri, käymälä, talli, karjasuoja, lato, riihi, sauna, kellari... Inventoitujen pihapiirien kulttuuri- tai rakennushistoriallisesti arvokkaimmat rakennukset on numeroitu karttaotteille ja lueteltu kohteen tiedoissa.

Perinteinen piha on nurmipintainen, ajotiet hiekkapintaisia ja asuinrakennuksen ympärillä usein istutuksia, toisinaan laajempikin puutarha. Ilmeeltään perinteisessä pihassa maata ei ole tasattu koneellisesti, vaan pihan pinta mukailee maaston luonnollista muotoa ja kulkureitit ovat muodostuneet aikojen kuluessa. Tyypillisiä puutarhakasveja ovat esimerkiksi sireeni ja muut koristepensaat, ruusut, omenapuut, marjapensaat sekä erilaiset maataislajiset perennat. Usein pihassa tai sen reunoilla kasvaa kookkaita puita; koivuja, kuusia, pihlajia tai jalopuita. Toisinaan pihaan johtaa koivukuja.

Koko läntiselle Suomelle tyypillisistä 1600-1800-luvun tiiviisti rakennetuista umpipihoista tai mies- ja karjapihaan jaetuista pihoista selvitysalueella on enää jäljellä vähäisiä viitteitä. Rakennukset sijoitettiin suorakaiteen muotoisen tontin rajoille, jolloin keskelle jäi suojaista piha. Pihan keskelle saatettiin rakentaa rakennus tai rakennusrivi jakamaan piha miespihaan ja karjapihaan. Keskelle sijoitettu rakennus sisälsi usein hevostallin ja kärryvajan. Muut karjarakennukset olivat takapihalla ja ruoka-aitat etupihalla asuinrakennusten läheisyydessä. Selvitysalueella viitteitä umpipihamaisesta rakennusten sijoittelusta on säilynyt mm. Pohjan Mäkelässä ja Saarelassa, Vähä-Pennon Lautalassa, Mattilassa ja Vappulassa sekä Vehkajärven Anttilassa.

Jokaisen inventoidun kohteen tai pihapiirin ympärille on selvityksessä määritelty vaikutusalue. Vaikutusalue käsittää pihapiirin rakennukset, pihan sekä niitä ympäröivät kohteeseen välittömästi liittyvät pellot, niityt tai muun avoimen maisematilan, johon kohde näkyy. Vaikutusalue voidaan myös nähdä kunkin kohteen suoja-alueena; kohteen maisemallinen merkitys tai sen muut arvot ja ymmärrettävyys voivat tuhoutua, jos vaikutusalueelle kohdistuu merkittäviä muutoksia.

Esimerkki inventoidun pihapiirin vaikutusalueesta. Pajulan Mattilankylällä sijaitseva Yli-Mattila on sijainnut nykyisellä paikallaan vähintään 1700-luvun loppupuolelta asti. Pihapiirin vaikutusalue kattaa tilakeskuksen rakennukset sekä niihin välittömästi liittyvät lähimmät pellot, jotka yhdessä muodostavat eheän maisemakokonaisuuden.

Rakennustyytit

Inventoiduissa 67 pihapiirissä sekä arvoalueissa huomioituissa 93 pihapiirissä sijaitsevat rakennukset antavat hyvän käsityksen Kuhmalahden rakennustyyteistä, jotka esitellään seuraavaksi lyhyesti.

Asuinrakennukset

Inventoidut asuinrakennukset ovat pääasiassa hirrestä rakennettuja ja ne ovat muotonsa ja kokonsa puolesta jaettavissa muutamiin pääryhmiin, joita ovat:

- kookkaat näyttävät mautilojen päärakennukset
- keskikokoiset mautilojen päärakennukset
- noppamaiset puolitoistakerroksiset asuinrakennukset (usein pientiloja tai torppia)
- parituvat (torppia, mäkitupia ja itsellismökkejä)
- huoneen ja keittiön mökit (mäkituvat ja itsellismökit)

Pajulan Plevnan päärakennus on hyvä esimerkki näyttävästä mautilan päärakennuksesta.

Keskikokoinen mautilan päärakennus Vehkapuntarin Iso-Annalassa.

Entinen korkeelan torppa Vähä-Pennossa on puolitoistakerroksinen ja noppamainen,

Paritupa Vehkapuntarin Puntarinraitilla.

Huoneen ja keittiön mökki Savimaantienvarren torppari ja mäkitupalaisalueella Vehkajärvellä.

Piharakennukset

Inventoidut piharakennukset ovat käyttötarkoituksensa puolesta jaettavissa ryhmiin, joita ovat mm.:

- Aitta/viljamakasiini (viljan säilytys)
- Riviaitta (lihan, kalan, jauhojen, vaatteiden tms. säilytys)
- Karjasuoja (navetta, talli, sikala, kanala, lampola)
- Lato (heinien säilytys)
- Riihi (viljan kuivatus, palovaaran vuoksi usein hieman etäämmällä pihapiiristä)
- Sauna (palovaaran vuoksi usein hieman etäämmällä pihapiiristä)

1700-luvun jalka-aitta Ala-Raukolan tilalla Vehkajärven kylässä.

Hirsinen viljamakasiini Mikkolan tilalla Kivisalmen kylällä.

Sauna Hietalan torpan pihassa Tervaniemen kylällä.

Vehkapuntarin kylän Vesi-Siuron tilaan kuuluva lato.

Hirsinavetta Jaakkolan tilalla Vehkapuntarin kylässä.

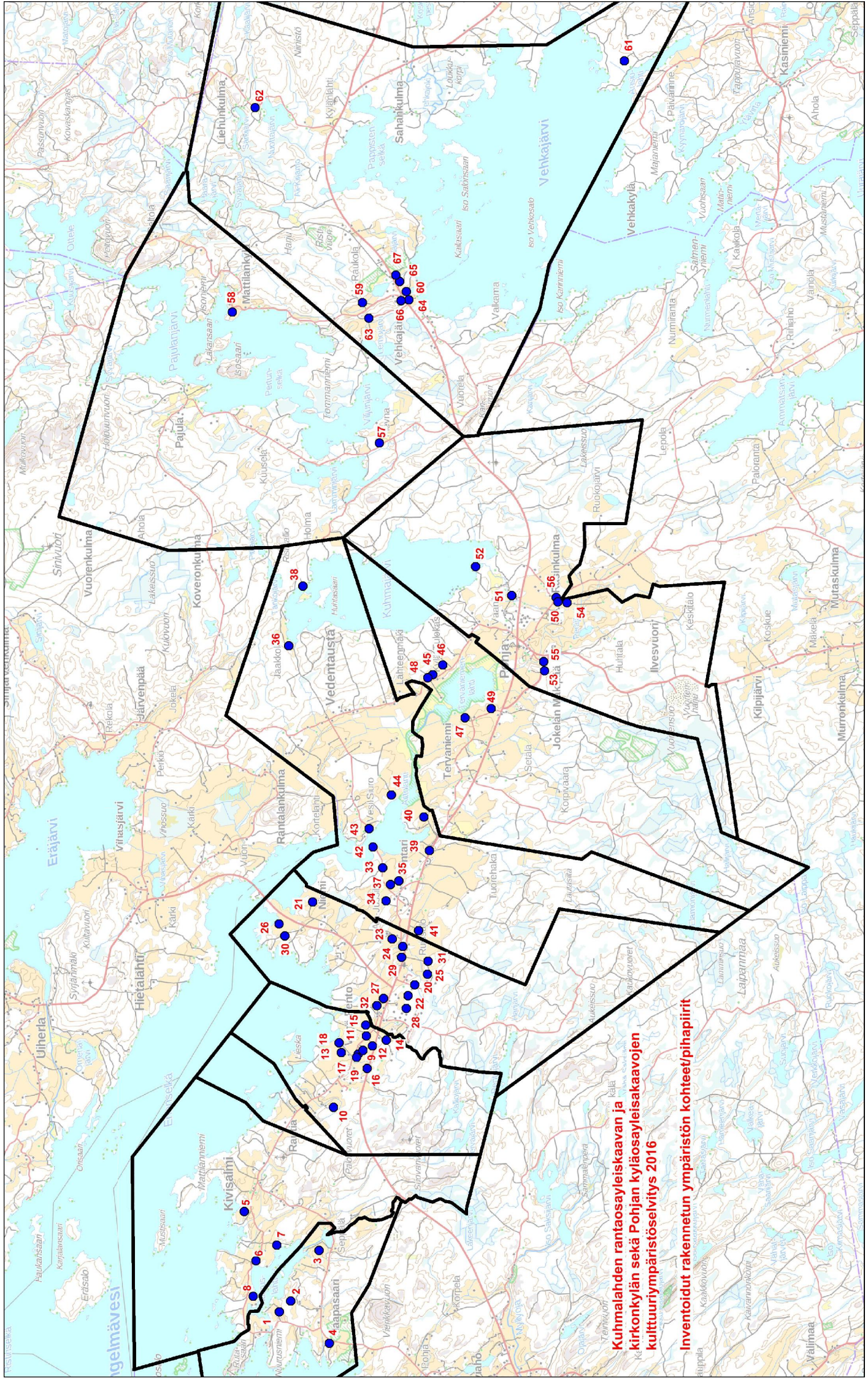
Sementtitiilinavetta Puontilan tilalla Vähä-Pennossa.

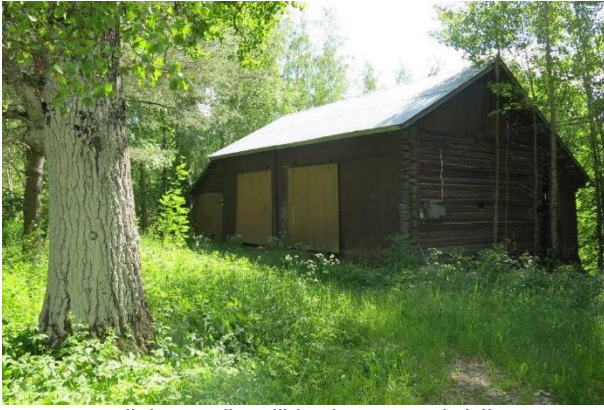

Koristeellinen riviaitta Mattilan tilalla Kivisalmen kylällä.

Sipilän tilan riviaitta Pajulan kylällä.

Niinimäen tilan riihi Vähä-Pennon kylällä.

Riihen uuni Tervaniemen kylän Peltomäen tilalla.

Muut rakennukset

Muut inventoidut rakennukset eivät muodosta yhtenäistä ryhmää, vaan ovat tyyliltään ja kooltaan hyvin yksilöllisiä. Tähän ryhmään kuuluvat mm. entiset kansakoulut (Kivisalmen, Iso-Pennon, Pajulan ja Vehkajärven), Pohjan koulu, kirkot (Kuhmalahti 1846, Vehkajärvi 1841), seurantalot (Tervaniemen työväentalo, Vehkapuntarin Suoja, Vehkajärven Touhula) sekä palvelu- ja liikerakennukset (pankit, huoltamot, kaupat, kirjasto, terveystalot, apteekit, kunnantalo, vanhainkoti).

Kesämökkit

Viimeisenä ryhmänä esitellään kesämökkit, joita entisen Kuhmalahden kunnan alueelle on järvien rannoille rakennettu vapaa-ajan viettoon varten 1950-luvulta alkaen. Rantojen kesämökkirakennukset on jaettavissa karkeasti kahteen pääryhmään, 1. hirsirunkoiset, alkujaan muuhun tarkoitukseen rakennetut, paikalle siirretyt rakennukset sekä 2. puurunkoiset pienikokoiset vapaa-ajan asunnoksi rakennetut kesämökkit. Lisäksi kesämökkien pihapiiriin kuuluu usein yksi tai useampia muita rakennuksia, joita ovat esimerkiksi: sauna, liiteri, ulkokuone, vierasmökki, huvimaja, grillikatos, grillikota tai kesäkeittiö.

Molemmat kesämökkityypit kertovat suomalaisen vapaa-ajanvieton tavoista 1950-luvulta nykypäiviin. Useilla mökkirakennuksilla voidaan myös nähdä olevan ainakin jonkinlaista rakennushistoriallista arvoa, sillä ne kertovat vapaa-ajanrakennusten rakennustyylistä, käytetyistä materiaaleista ja rakennustavoista. Selvityksen puitteissa ei kuitenkaan ollut mahdollista systemaattisesti käydä läpi kaikkia kesämökkejä. Otannalla valittujen tarkastettujen kohteiden perusteella kesämökkirakennusten kulttuurihistorialliset arvot eivät ole niin merkittäviä, että niitä olisi osayleiskaavoissa erityisesti huomioitava. Alueelta ei myöskään tunnistettu laajoja yhtenäisiä 1950-60-luvuilla muodostuneita kesämökkialueita.

Paikalle siirrettyjen tai rakennettujen kesämökkien lisäksi selvitysalueella on runsaasti alkujaan pysyvään asuinkäyttöön rakennettuja pihapiirejä: maatiloja, torppia, mäkitupia ja itsellisenmökkejä, joita nykyisin käytetään vapaa-ajan asuntolina. Vapaa-ajan käytön seurauksena pihapiirit ovat saaneet kesämökeille tyypillisiä piirteitä, pihajoja on täydennetty uusilla rakennuksilla (sauna, kesäkeittiö) ja vanhoja rakennuksia on muovattu uusiin tarkoituksiin (esim. aitasta tehty vierasmökki). Osa tällaisista vapaa-ajan käyttöön otetuista, alkujaan pysyvään asuinkäyttöön rakennetuista pihapiireistä on huomioitu inventoinnissa, sillä niillä on nykyisestä käytöstä huolimatta kulttuurihistoriallisia arvoja, jotka liittyvät niiden alkuperäiseen käyttöön.

Vanha hirsirunko on siirretty kesämökiksi Pajulajärven rantaan.

1950-luvun kesämökki Vehkajärven rannassa.

Vanha hirsirakennus, mahdollisesti itsellismökki kesämökinä Vehkajärven rannassa.

1980-luvun hirsinen rantasauna Längelmäveden rannassa Rautian kylässä.

Inventoidut rakennetun ympäristön kohteet

Osayleiskaavojen alueilta inventoitiin yhteensä 67 kulttuurihistoriallisilta ja/tai maisemallisilta arvoiltaan merkittävää tai erittäin merkittävää kohdetta/pihapiiriä. Kohteet on merkitty seuraavan sivun kartalle: Inventoidut rakennetun ympäristön kohteet ja listattu kylittäin lännestä itään sitä seuraavalta sivulta alkavaan luetteloon: Inventoidut rakennetun ympäristön kohteet. Kohteiden niminä on käytetty niiden vakiintuneita ja usein kartoillekin merkittyjä tilanimiä. Mikäli kiinteistön nimi on muuttunut, on uusi vielä vakiintumaton nimi merkitty sulkeisiin. Kohteet on numeroitu kylittäin nimen mukaisesti aakkosjärjestyksessä. Kunkin kohteen pihapiirikohtaiset inventointitiedot kuvineen ovat raportin liitteessä 1: Inventoidut kohteet/pihapiirit, inventointikortit.

Luettelo: Inventoidut rakennetun ympäristön kohteet

Haapasaari

1.	Ala-Huuna	Huunantie 13	211-471-3-90
2.	Laurila	Jaanunsaartentie 53	211-471-3-108
3.	Riihimäki	Kivisalmentie 676	211-471-6-6
4.	Tiiva	Humalojantie 7	211-471-4-79, 211-471-4-87, 211-471-4-85

Kivisalmi

5.	Mattila	Melkkaantie 11	211-491-1-24
6.	Mikkola	Nuuruslahdentie 179	211-491-4-55
7.	Mäki-Pietilä (Kesämaa)	Mäki-Pietiläntie 24	211-491-3-54
8.	Niemelä	Kesäranta 9	211-491-4-68

Vähä-Pento

9.	Brusila	Kivisalmentie 118	211-497-1-22
10.	Lautala	Lautalantie 42	211-497-4-23
11.	Marttala	Kivisalmentie 50	211-497-2-53
12.	Mattila	Kuhmalahdentie 174	211-497-1-29
13.	Mäkelä	Pikkusaarentie 27	211-497-3-6
14.	Mäkelä (Mäki-Marttala)	Supastie 15	211-497-2-52
15.	Paunula (Taidepappila)	Taidetie 19	211-497-8-2
16.	Peltomäki	Kuhmalahdentie 176	211-497-4-7
17.	Puontila	Kivisalmentie 105	211-497-3-22
18.	Rantala	Pikkusaarentie 47	211-497-3-7
19.	Vappula	Kivisalmentie 91	211-497-4-27

Iso-Pento

20.	Haapakallio	Salokankaantie 31	211-490-3-6
21.	Haaparanta	Niemenmutka 103	211-490-2-11
22.	Harhala	Harhalantie 34	211-490-1-249
23.	Kanila (Ala-Kanila)	Kanilantie 13	211-490-1-251
24.	Karhula	Puntarinraitti 160	211-490-3-12
25.	Koivuola	Peltolantie 70	211-490-3-23
26.	Koivusalo	Maljastentie 281	211-490-2-5
27.	Kuhmalahden kirkko	Kirkkotie 37	211-490-2-2
28.	Mustikka	Kallentie 10	211-490-1-187
29.	Myllärinmäki (kansakoulu)	Pohjantie 722	211-490-1-35
30.	Niemensalo	Niemensalontie 43	211-490-4-88
31.	Peltola	Peltolantie 45	211-490-3-62
32.	Yli-Knaapi	Kirkkotie 22	211-490-1-156

Vehkapuntari

33.	Ala-Hinkkala	Uittomiehentie 107	211-496-2-142
34.	Ala-Jussila	Ala-Jussilantie 25	211-496-4-32
35.	Iso-Annala	Puntarinraitti 22	211-496-3-134
36.	Jaakkola	Kuhmajärventie 181	211-496-3-126
37.	Kallio-Hinkkala	Uittomiehentie 58	211-496-1-81
38.	Kuhmajärvi	Kuhmajärventie 313	211-496-3-118
39.	Rauhalahdi	Pohjantie 486	211-496-1-114
40.	Rauhaniemi	Rauhaniementie 51	211-496-1-141

41.	Ruissalo	Ruissalontie 12	211-496-4-40
42.	Vehkapuntarin venevalkama	Uittomiehentie 157	(useita)
43.	Vesi-Siuro	Siuronsalmentie 245	211-496-2-102
44.	Vähä-Annala	Vähä-Annalantie 60	211-496-3-109

Tervaniemi

45.	Koivisto (Kullankumpu)	Kaanaantie 236	211-494-1-52
46.	Kylä-Tulokas	Kaanaantie 204	211-494-16-0
47.	Mattila	Tervaniemi 66	211-494-3-54
48.	Rauhamäki	Kaanaantie 244	211-494-5-8
49.	Tapanila	Tervaniemi 18	211-494-6-18

Pohja

50.	Ala-Rasi	Ämmätsäntie 114	211-493-4-3
51.	Mäkelä	Huvilantie 25	211-493-6-30
52.	Paskoniemi (venevalkama)	Huvilantie 146	211-493-878-1
53.	Pohjan koulu	Iso-Maijalantie 31	211-493-2-5
54.	Saarela (Mirkkula)	Rasintie 16	211-493-4-39
55.	Sariola	Iso-Maijalantie 20	211-493-2-165
56.	Yli-Rasi	Ämmätsäntie 115	211-493-4-10

Pajula

57.	Plevna	Plevnantie 2	211-492-4-41, 211-492-4-50
58.	Yli-Mattila	Mattilantie 365	211-492-1-177, 211-492-1-24

Vehkajärvi

59.	Ala-Raukola	Kiveläntie 41	211-495-1-21, 211-495-1-133
60.	Anttila	Venehniementie 9	211-495-2-192
61.	Keskinen (Timola)	Sivulahdentie 296	211-495-2-151
62.	Nuottajärvi	Liehuntie 207	211-495-3-52
63.	Näppilä (ja Onnela)	Kuusisentie 79 ja 84b	211-495-2-80, 211-495-2-57
64.	Rantala	Vehkajärventie 754	211-495-2-205
65.	Riihimäki	Riihimäentie 14	211-495-2-27
66.	Vehkajärven kirkko	Kuusisentie 8	211-495-11-1
67.	Yli-Raukola	Vehkajärventie 812	211-495-1-202

Yhteenveto ja toimenpidesuosituksukset

Inventoinnin tuloksena määritellyt kulttuurihistorialliset arvot on koottu seuraavan sivun kartalle: Kulttuurihistorialliset arvot. Kartan mittakaavasta johtuen kohteiden identifiointi kartalta on vaikeaa, mutta kartta antaa kuitenkin hyvän yleiskuvan alueesta sekä selkeistä kulttuurihistoriallisten arvojen keskittymistä. Tilaaajalle erikseen toimitetut paikkatietoaineistot mahdollistavat kartta-aineistojen yksityiskohtaisen tarkastelun.

Erityisen arvokkaita sekä maisemallisesti että historiallisesti ovat inventoinnissa rajatut arvoalueet ja alueen historialliset tielinjat. Inventoinnissa rajatut 12 arvoaluetta ovat kukin omanlaisia. Niiden arvokkaat piirteet on kuvattu edellä arvoaluekorteilla luvussa Kylät ja arvoalueet. Useimpien arvoalueiden sydämen muodostaa vähintään keskiaikainen, mahdollisesti paljon tätä vanhempi kylän paikka (kylätontti). Kylätonttien alueet ovat pääosin säilyneet rakennettuina ja niiden ympärille levittäytyvät avoimet peltomaisemat, kuten varhaisimmilla säilyneillä kartoilla. Tämä historiallinen maankäyttötapa tulisi säilyttää myös jatkossa välttämällä pelloille rakentamista. Arvoalueet ovat muutoinkin herkkiä muutoksille. Laajaa uudisrakentamista tulisi arvoaluerajausten sisällä välttää ja kaikki muutokset suunnitella huolellisesti alueen ilme, säilyneet historialliset piirteet ja olemassa olevan rakennuskannan mittakaava huomioiden.

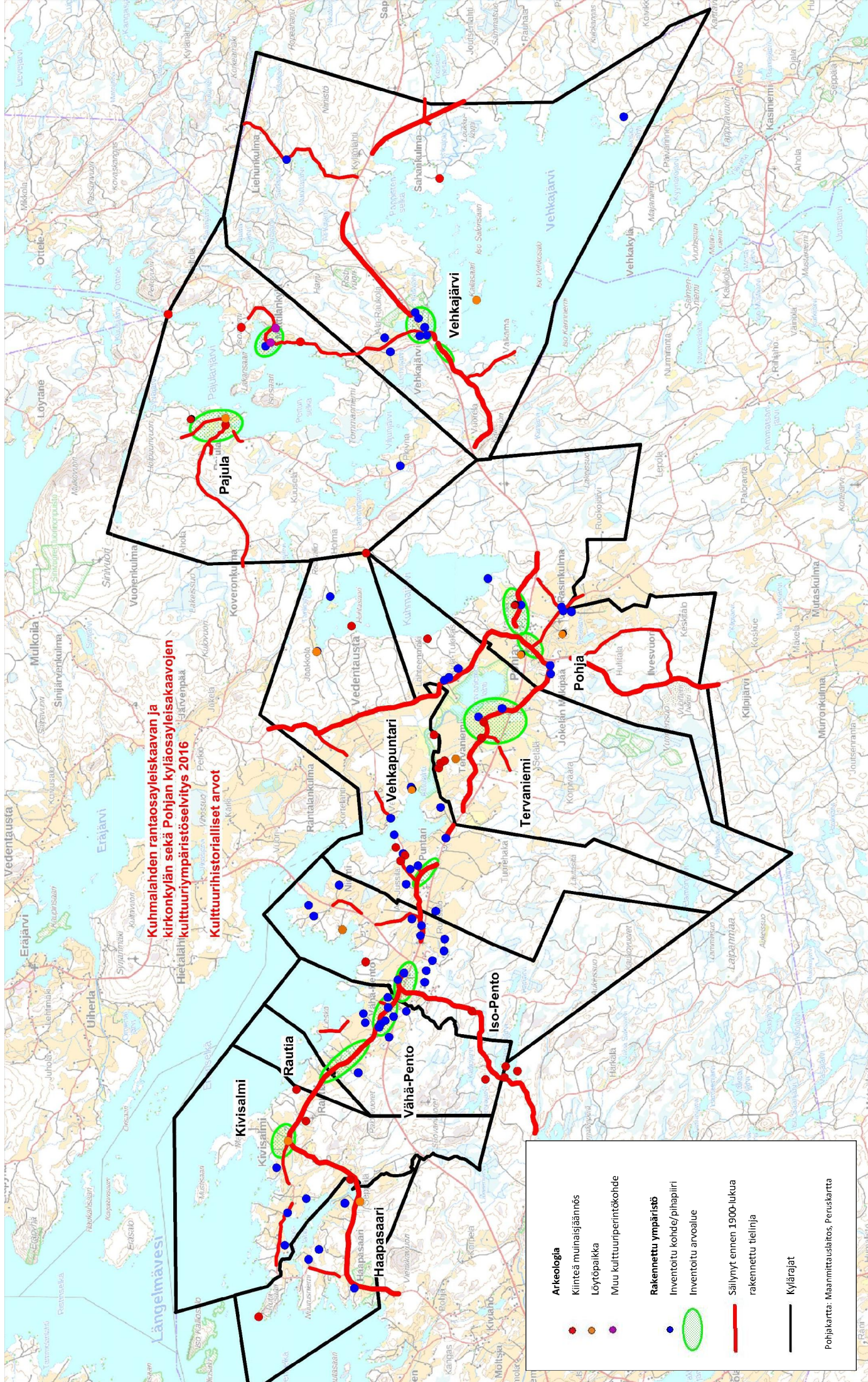
Säilyneistä vanhoista tielinjoista tärkeimpiä ovat Kuhmalahden kyliä yhdistänyt, osin yhä käytössä oleva itä-länsisuuntainen vanha maantie, Iso-Pennon kylältä etelään vievä entinen päätie Tampereen suuntaan sekä Kivisalmentie, Kaanaantie ja Mattilantie. Säilyneet tielinjat on merkitty punaisella seuraavan sivun kartalle: Kulttuurihistorialliset arvot. Tielinjojen tulisi säilyä sorapintaisina, kapeina ja niiden mutkien ja mäkien maastoa mukailevina. Nykyisillä liikennemäärillä tämän tulisi olla mahdollista. Erityisen arvokkaita ja säilyttämisen arvoisia ovat säilyneet kylänraittien katkelmat: Iso-Pennossa Kirkkotie, Vehkapuntarissa Puntarinraitti sekä Pajulan Mattilankylällä Mattilantie. Näillä raittimiljöö muodostuu sekä säilyneestä tielinjasta että sitä ympäröivästä rakennuskannasta ja maisemasta.

Inventoitujen pihapiirin rakennuskanta on pääasiassa peräisin 1800-luvun loppupuolen ja 1900-luvun alun väliseltä ajalta. Inventoinnissa huomioitujen rakennusten ja niiden muodostamien pihapiirin säilyminen on tärkeää kulttuurihistoriallisten ja maisemallisten arvojen säilymisen kannalta. Lisäksi jokaisen inventoidun kohteen tai pihapiirin ympärille on selvityksessä määritelty vaikutusalue, joka käsittää pihapiirin rakennukset, pihan sekä niitä ympäröivät kohteeseen välittömästi liittyvät pellot, niityt tai muun avoimen maisematilan, johon kohde näkyy. Vaikutusalue voidaan nähdä kunkin kohteen suoja-alueena; kohteen maisemallinen merkitys tai sen muut arvot ja ymmärrettävyys voivat kärsiä tai tuhoutua, jos vaikutusalueelle kohdistuu merkittäviä muutoksia.

Uhanalaista, katoavaa rakennusperinnettä edustavat torppari, mäkitupa ja itsellismökkien alueet, jollaisia on säilynyt mm. Raution ja Vähä-Pennon kylillä Kivisalmientien varressa (arvoalueella A2), Kallioisientien varressa Pohjan kylällä (A8), Mattilantien varressa Pajulan Mattilankylällä (A10) sekä Vehkajärven savimaantiellä (A12). Näiden alueiden säilymisedellytyksiä tulisi tukea erityisesti.

Alueen rakennuskanta on yleisilmeeltään pienimittakaavaista ja pääsääntöisesti korkeintaan puolitoistakerroksista. Täydennysrakentamisen tulisi noudatella alueen vallitsevaa rakentamisen tapaa ja mittakaavaa, ja siten olla pientalovaltaista, korkeintaan kaksikerroksista, perinteistä puurakentamista. Uudisrakentamista ei tule sijoittaa inventoinnissa arvokkaiksi todettujen rakennusten, tai pihapiirin läheisyyteen siten että ne kilpailevat vanhan rakennuksen tai pihapiirin aseman ja luonteen kanssa. Uudisrakentamisella ei myöskään tule peittää arvokkaiksi todettuja rakennuksia tai pihapiirejä tai avoimia peltonäkymiä.

Kuhmalahden seudun maisemalle keskeisiä piirteitä ovat viljelysaukeat, laidunmaat, sekä niihin liittyvä rakennuskanta. Alueiden arvojen säilymiselle ensisijaista on niiden maatalouskäytön jatkuminen.

Kuhmalahden rantaosayleiskaavan ja kirkonkylän sekä Pohjan kyläosayleiskaavaojen hietalähti kulttuuriperintöselvitys 2016

Kulttuurihistorialliset arvot

Arkeologia

- Kiinteä muinaisjäännös
- Löytöpaikka
- Muu kulttuuriperintökohde

Rakennettu ympäristö

- Inventoitu kohde/pihapiiri
- Inventoitu arvoalue

Säilynyt ennen 1900-lukua rakennettu tielinja

Kylärajat

Pohjakartta: Maanmittauslaitos, Peruskartta

Lähteet

Selvitykset ja inventoinnit

Valtakunnalliset

Arvokkaat maisema-alueet. Maisema-alueityöryhmän mietintö II. Ympäristöministeriö 1993.

Rakennettu kulttuuriympäristö, Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt, Museovirasto ja ympäristöministeriö, 1993.

Maisemanhoito : maisema-alueityöryhmän mietintö Osa I. Ympäristöministeriö 1993.

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY), valtioneuvosto 2009.

Maakunnalliset

Historiallisten kylätonttien sijainti Pirkanmaan taajama-alueilla. Pirkanmaan maakuntakaava 2040. Pirkanmaan liitto 2014.

Kulttuurimaisemat 2014. Pirkanmaan maisemallisesti ja kulttuurihistoriallisesti arvokkaat maatalousalueet. Maakuntakaava 2040. Pirkanmaan liitto 2015.

Pirkanmaan historiallisesti merkittävät tiet, Karttaselvitys 2011. Kalle Luoto, Vadim Adel. Pirkanmaan maakuntamuseo 2011.

Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet. Tampereen seutukaavaliitto. Julkaisu B 107. Tampere 1990.

Pirkanmaan maakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt 2015. Pirkanmaan liitto 2015.

Pirkanmaan maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventointi: Ehdotus maakunnallisiksi maisema-alueiksi 2013. Pirkanmaan maakuntakaava 2040. Pirkanmaan liitto 2013.

Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt. Pirkanmaan liiton julkaisu B 97. Tampere, 2006.

Pirkanmaan perinnemaisemat. Pirkanmaan ympäristökeskuksen alueelliset julkaisut 125. Tampere, 1997.

Pirkanmaan valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventointi. Ehdotus valtakunnallisiksi maisema-alueiksi 2013–14. Pirkanmaan elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus 2014.

Paikalliset

Kuhmalahden kyläraittien maisemasuunnitelma 2001.

Kuhmalahden kunnan yleispiirteinen rakennusinventointi, Raine raitio 2001.

Kulttuuriympäristöinventointi, Kuhmalahti, Vehkajärvi, Pauliina Tiusanen 2003.

Kuhmalahti, Vehkajärvi, Kirkkoharju. Tilan 2:27 suunnitellun maa-ainesottoalueen arkeologinen tarkastus 2003.

Kuhmalahti Vehkajärvi. Osayleiskaava-alueen muinaisjäännösinventointi 2003.

Kuhmalahden kirkonkylän kulttuuriympäristöselvitys, arkkitehtitoimisto Eija Teivas 2006.

Kuhmalahti. Rantaosayleiskaava-alueiden muinaisjäännösinventointi 2007.

Kuhmalahti. Arkeologinen osainventointi. Kirkonkylän asemakaava ja Pohjan kansakoulun ympäristö 2007.

Kivisalmi Likkainkallio muinaisjäännösinventointi 2009.

Kuhmalahti kirkonkylän keskustan asemakaava-alueen arkeologinen inventointi 2009.

Kuhmalahti Pohja. Koulumäen asemakaava-alueen arkeologinen inventointi 2012.

Kangasala, Pakkalan kyläyleiskaava-alueen arkeologinen inventointi 2014.

Kangasala, Sahalahti-Kuhmalahti siirtoviemäriin arkeologinen inventointi 2014.

Kartat ja ilmakuvat

Nykykartat ja ilmakuvat

Peruskartta, taustakarttasarja ja ortoilmakuvat. Maanmittauslaitos. <http://www.paikkatietoikkuna.fi/>

Vanhat kartat (kronologisessa järjestyksessä)

Peruskartat 1956, 1957, 1965. Maanmittauslaitos. <http://vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi/>

Uusjakokartat (kylittäin). Kansallisarkisto.

Pitäjänselitys, 1899, Maanmittauslaitoksen historiallinen kartta-arkisto. <http://digi.narc.fi/digi/>

Kalmbergin kartta (senaatinkartta), 1855, Maanmittauslaitoksen historiallinen kartta-arkisto. <http://digi.narc.fi/digi/>

Isonjaon järjestelykartat (kylittäin). Kansallisarkisto.

Tiluskartat (kylittäin). Kansallisarkisto.

Isojakokartat (kylittäin). Kansallisarkisto.

Maakirjakartat (kylittäin). Maanmittauslaitoksen historiallinen kartta-arkisto. <http://digi.narc.fi/digi/>

Kirjallisuus

Kotiseutumme Kangasala, Kuhmalahti. Pohjoismainen kirjatuotanto, 2009.

Kuninkaan kartasto Suomesta 1776–1805. Alanen, Timo ja Kepsu, Saulo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 505. Tampere 1989.

Längelmäveden seudun historia 1: Kuhmalahden historia I. Jutikkala, Eino, et. al. Kuhmalahden kunta, Forssa, 1949.

Längelmäveden seudun historia. 2, Kuhmalahden historia II. Jutikkala, Eino et. al. Kuhmalahden kunta, Hämeenlinna 1954.

Längelmäveden seudun historia. 2, Sahalahden historia II. Jutikkala, Eino et. al. Sahalahden kunta, Hämeenlinna 1954.

Marttala, Jorma: Pennon liepeillä siintävi selkä : elämää Ison- ja Vähän-Pennon sekä Raution kylissä Kuhmalahdella. Kuhmalahti 2012.

Ojanen, Eeva: Kuhmalahden seurakunnan historia. Kuhmalahden seurakunta. Kangasala 1992.

Pirkanmaan historia. Rasila, Viljo. Kotiseutusarja, osa 4. Pirkanmaan liitto, julkaisu B 12. Tampere, 1999.

Raitio, Raine. Talollisia ja alustalaisia : Elämää Längelmäveden seudulla. Kangasala, 1987.

Raitio, Raine: Kuhmalahden historia 3, 1865-1995. Kuhmalahden kunta, 1996.

Suomen maatilat: tietokirja maamme keskikokoisista ja suurista maatiloista. 2 osa, Hämeen lääni. Porvoo 1931.

Muut lähteet

Kiinteistötiedot. Maanmittauslaitos, Kiinteistötietojärjestelmä. <http://www.ktj.fi/>

Suulliset lähteet

Inventoinnin kenttätöiden yhteydessä haastatellut kiinteistöjen omistajat ja asukkaat.

